

Ja kerran korvenkin helmahan näet valkoliljojen puhkeevan.

Kainuun hengellinen herätys eli nk. härkösläisyys vuosina 1936–1977

Oulun yliopisto

Liisa Louhela

Aate- ja
oppihistorian pro
gradu -tutkielma

27.1.2013

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
Historiallinen tausta ja keskeiset käsitteet	3
Tutkimustilanne ja -kirjallisuus	6
Tutkimustehtävä ja aikarajaus	9
Lähteet ja menetelmät	12
1 Kainuun hengellinen herätys	15
1.1 Herätysliikkeiden ja valtionkirkon luja liitto	15
1.2 Adam Härkösen tie Kainuuseen	21
1.3 Onni Poutanen ja saarnapojat	28
1.4 Seurat, juhannusjuhlat ja raamattutunnit	35
1.5 Liikkeen sammuminen	42
2 Maailmanlopun tunnusmerkit ja tuhatvuotinen valtakunta	44
2.1 Apokalyptiset ennusteet	44
2.2 Tie tuhatvuotiseen valtakuntaan	53
2.3 Maailmanloppu muistoissa	57
3 Ohjeet seurakunnalle – Härkösen ajattelun juurilla	61
3.1 Härkönen ja Zinzendorf	61
3.2 Härkösen käsitys synnistä	65
3.3 Härkösen käsitys pelastuksesta	67
3.4 Herätysliikkeeseen kuuluminen	70
3.5 Herätysliike ja Kainuun papisto – molemminpuolista arvostelua	73
LOPPULAUSE	79
LÄHTEET	83

JOHDANTO

Historiallinen tausta ja keskeiset käsitteet

Härkösläisyys on maallikkosaarnaaja Adam Härkösen mukaan nimetty herätysliike, joka toimi Kainuussa voimakkaimmillaan 1940-luvulla sotien jälkeen.¹ Keväällä 1918 34-vuotias Adam Härkönen koki Savitaipaleen rintamalla, Kuolimojärven rannalla yliluonnollisen näyn, jossa häntä kehoitettiin alkamaan saarnatyö. Tämä tapahtui sisällissodan taistelujen päättymiseen liittyvän juhlinnan aikana.² Hän oli vetäytynyt näkötorniin pohtimaan ”sodan kulkua ja ajan jumalatonta menoa” vaipuen lopulta horrokseen. Valkoisein puettu mies jonka vyöhön oli kirjoitettu Immanuel, ilmoitti että 15 kuukauden kuluttua Härkönen tulee puhumaan ”siinä tilassa, ettet katso kenenkään ihmisten mieliä etkä arvoa.”³

Herätysliikkeillä tarkoitetaan Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon sisällä toimivia kristillisiä liikkeitä, joiden yhteisenä taustana on Saksassa 1600-luvulla syntynyt *pietistinen liike*⁴, jonka pyrkimyksenä oli kirkon uudistaminen sisältäpäin. Suomessa perinteiset herätysliikkeet ovat 1800-luvulla syntyneet rukoilevaisuus, lestadiolaisuus, herännäisyys, evankelisuus, sekä 1920-luvulta muotoutunut niin sanottu viidesläisyys eli evankelioiva herätyskristillisyyden.⁵ Evankelis-luterilaisen kirkon sisällä vaikuttaneet uskonnolliset liikkeet ovat olleet alkuvaiheissaan protestiliikkeitä. Protesti on kohdistunut muun muassa maallistunutta tapakristillisyyttä ja virkapappeutta vastaan.⁶ Härkösläisyyden piiristä nousi useita saarnaajia, joista kaikki olivat taustaltaan maallikoita. Härkösläisyyttä onkin kuvailtu 1900-luvun ainoaksi maallikkojohtoiseksi herätysliikkeeksi.⁷ Kun pyritään ymmärtämään suomalaista uskonnollisuutta, on tunnettava myös suomalaisten herätysliikkeiden opit. Tämä pätee myös marginaalissa oleviin liikkeisiin. Mikäli puolestaan haluamme ymmärtää herätysliikkeitä on niiden oppeja hyvä peilata muuhun suomalaiseen uskonnollisuuteen, sekä yleisemmin suomalaiseen yhteiskuntaan kussakin yhteiskunnallisessa tilanteessa.

¹ Wilmi 2003, 522.

² Moilanen 2003, 133.

³ Janhunen 1929, 7–8.

⁴ Pietistinen liike alkoi vaikuttaa Suomessa 1600-luvun loppupuolelta lähtien. Pietistit leimasivat puhdasoppisuuden ajan kristillisyyden ulkoisen tavan noudattamiseksi. Pietistit halusivat koota tosi-uskovat yhteen, liiallista opillisuutta karsastettiin ja henkilökohtaista uskoon tulemistä korostettiin. Liikkeen protesti kohdistui kirkkoon ja papistoon. Pietismi, Aamenesta öylättiin. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Elektr.

⁵ Heino 1984, 30–42.

⁶ Pursiainen 2001, 66.

⁷ Tampio 2005, 18, 46.

Adam Härkönen aloitti toimintansa Savossa Haukivuorella vuonna 1919, mutta varsinaista kannatusta hän keräsi erityisesti Suomussalmen, Kuhmon ja Hyrynsalmen raja-alueilla. Härkösläisen liikkeen vaikutus on levinnyt myös Puolangan ja Sotkamon alueille ja Ristijärvelle. Myös Oulussa liikkeellä on ollut kannatusta.⁸ Härkösläisen liikkeen sisäpiiriin kuuluivat erityisesti talolliset maanviljelijät.⁹

Adam Härkösen opissa korostuivat *kiliastiset painotukset*. Kiliasmi eli oppi tuhatvuotisesta valtakunnasta nojaa Ilmestyskirjan 20. luvun jakeisiin 4–6. Raamatunkohdan mukaan Jeesus perustaa toisen tulemisensa jälkeen maan päälle valtakunnan, jossa hän hallitsee seuraavat tuhat vuotta ennen viimeistä tuomiota. Tuhatvuotisessa valtakunnassa eletään maanpäällistä ihanneaikaa, jossa vallitsevat ulkonainen rauha ja onni. Valtakuntaan pääsevät mukaan ainoastaan valitut.¹⁰ Oppia viimeisistä tapahtumista kutsutaan *eskatologiaksi*. Eskatologia viittaa ihmiskunnan ja universumin loppuun ja kohtaloon määrittelemättä tarkkoja ajankohtia. *Apokalypsi*¹¹ taas paljastaa maailmanlopun ja viimeisen tuomion koittavan pian. Apokalyptiikka ja eskatologia liittyvät olennaisesti toisiinsa.¹² Härkönen liittyy omilta uskonnollisilta painotuksiltaan kiliasmin perinteeseen. Hän yhdistää eskatologiseen ennustamiseen apokalyptiikkaa.

Unissasaarnaaminen eli horrossaarnaaminen oli Härkösen saarnatyölle leimallinen piirre. Horrossaarnauksella tarkoitetaan erityistä tilaa, johon saarnaaja vaipuu. Horrossaarnaaminen on useitakin tunteja kestävä tila. Saarnaaja väittää puhuvansa Jumalan sanaa. Horrossaarnan aikana puhuja kokee usein näkyjä, jälkeenpäin puhuja ei usein muista puheidensa sisältöä.¹³ Horrossaarnauksen rinnakkaisilmiö on Raamatusta tuttu kielillä puhuminen, josta horrossaarnaaminen poikkeaa siten, että puhuja käyttää yleensä äidinkieltään. Kummassakin ilmiössä yhteistä on poikkeavan tajunnantilan lisäksi käsitys ”ilmoituksen” tai tavanomaista merkittävemmän viestin välittymisestä.¹⁴ Horrossaarnauksen perinteen jatkajana Härkönen on poikkeuksellinen sukupuolensa vuoksi. Pääasiassa horrossaarnaajat ovat olleet naisia.¹⁵

Se, missä määrin liikkeen sisäpiiriin kuuluneet ovat pitäneet maailmanloppua tulevana tosiasiana tai Härköstä ”Jumalan äänenkantajana”, vaikuttaa ristiriitaiselta. Liikkeen jäsenet

⁸ Vaahtoniemi 1958, 92–93.

⁹ Moilanen 1987, 129–130.

¹⁰ Cohn 1993, 13–14.

¹¹ Sanan apokalyptiikka juuret ovat kreikan sanassa apokalypsis, joka tarkoittaa ilmoitusta, verhojen avaamista tai paljastamista. Dunderfelt & Mäkisalo 1999, 13.

¹² O’Leary 1994, 5–6.

¹³ Moilanen 1987, 134–135.

¹⁴ Lauerma 2006, 129.

¹⁵ Sulkunen 1999, 66.

ovat jälkepäin kommentoineet olleensa Jumalan asialla, ei nääkään puhujien. Pääasia liikkeessä on heidän mukaansa ollut sielun pelastus, kun taas maailmanlopun odotus on nähty sivuseikkana.¹⁶ Härkönen kuitenkin jakoi painetuissa saarnoissaan tietoa maailmanlopusta. Käytettävissä olevien lähteiden nojalla on mahdollista tietää varmaksi vain se, mitä Adam Härkönen on painettujen saarjojensa kautta välittänyt. Tämän painetun sanan ulkopuolinen informaatio sisältää runsaasti villedä huhuja sekä värikästä perinnetietoutta. Härkösläisyyttä käsittelevissä kirjoituksissa tällaiset huhut ovat usein sekoittuneet validiin tutkimustietoon.

Härkösen jälkeen vaikuttavin liikkeen saarnaajista oli maanviljelijä Onni Poutanen, jonka saarnatoiminta alkoi Kainuussa 1945, jolloin hänen tiedetään olleen Hyrynsalmen kirkonkylällä.¹⁷ Rantasalmelainen Poutanen oli myös apokalyptinen saarnaaja.¹⁸ Hän vaikutti liikkeeseen siinä määrin, että liikettä on kuvattu jopa poutashärkösläisyydeksi.¹⁹ Äkkipikaiseksi ja kiivaaksikin luonnehdittu mies ajautui sittemmin erimielisyyksiin Härkösen kanssa. Poutaseen on aikalaisten muisteluissa suhtauduttu sekä liikkeen ulko- että sisäpiirissä epäillen ja kritisoiden. Epäilystä herättivät erityisesti Poutasen nuorille pitämät seksuaalivalistustunnit.²⁰ Poutasen roolia liikkeessä on syytä tarkastella tämänkin tutkimuksen yhteydessä, hänestä on säilynyt tietoa hyvin vähän.

Kysymys siitä, onko härkösläisyys lahko, ei ole aivan yksiselitteinen. Lahkolla tarkoitetaan teologisessa mielessä kirkosta eronnutta ja siitä eristäytyvää oman liikkeen muodostanutta ryhmää.²¹ Härkösläiset pysyivät kirkon sisällä ja Härkönen kannustikin jäseniään käymään aktiivisesti ehtoollisella.²² Sosiologisesti härkösläisyys taas on mahdollista määritellä lahkoksi, jolloin se nähdään vapaaehtoisuuteen perustuvana vaihtoehtoisena uskon haaraumana, järjestönä, johon kuuluminen edellyttää tiukkojen normien noudattamista. Tällöin lahko nähdään protestiliikkeenä, joka haastaa ympäröivän kulttuurin ja sen arvot.²³ Härkösläisyys seurakunnassa tiiviisti mukana olleena ja epämääräisesti ryhmittyneenä seuravaen joukkona ei mahdu yksiselitteisesti lahkoon määritelmään.

Härkösläisyys-nimitys on ulkopuolelta annettu. Liikkeen jäsenet kokivat nimen pilkkaavana.

¹⁶ Vaahtoniemi 1958, 68.

¹⁷ Vaahtoniemen mukaan vuosi olisi ollut 1947. Vaahtoniemi 1958, 20.; Bucht on selvittänyt kirkollisista ilmoituksista Poutasen olleen kylällä varmasti vuonna 1945. Bucht 1970, 59.

¹⁸ Wilmi 2003, 522.

¹⁹ Turpeinen 1988, 576.

²⁰ Tampio 2003, 43.

²¹ Teinonen 1965, 14–30.

²² Moilanen 1987, 138.

²³ Ketola 2001, 16–20.

Nimityksenä härkösläisyys vertautuu useisiin 1900-luvulla puhjenneisiin herätyksiin ja niiden liikehdintään: esimerkkinä kartanolaisuus Lounais-Suomessa, korpelalaisuus Tornionjokilaaksossa ja konttislaisuus Etelä-Karjalassa. Liikkeen jäsenet tahtoivat nimetä liikkeensä itse Kainuun hengelliseksi herätykseksi.²⁴ Ulkopuolisille nimitys härkösläisyys jäi kuitenkin elämään. Haastatteluissani esille nousi selvä kiusaantuminen nimityksen käytöstä. Näyttäisi siltä, että Härkösen vaikutuspiirissä olleet henkilöt eivät ole kokeneet olevansa herätysliikkeen jäseniä, härkösläisiä tai poutaslaisia.

Härkösläisyys-nimityksen itsepintainen käyttö vaikeuttaa avointa keskustelua liikkeeseen tavalla tai toisella kuuluneiden kanssa. Jo nimen härkösläisyys käyttö torpedoi avointa keskustelua ja saa liikkeeseen tavalla tai toisella kytketyt puolustuskannalle. Esiin nousee kysymys siitä, tulisiko ulkopuolelta annettua nimittelytarkoituksessa syntynyttä nimitystä käyttää edelleen historiantutkimuksessa. Oma kysymyksensä on, mitkä uskonryhmät ansaitsevat sen aseman, että heitä kutsutaan valitsemallaan nimellä, herjaavien nimitysten sijaan. Korvaava nimitys Kainuun hengellinen herätys on syntynyt ihmisten omista tarpeista nimetä ja määritellä herätysajan ilmiö itse. Siitä, onko nimitys saanut kannatusta, ei ole tietoa. On mahdollista, että se on jäänyt ehdotukseksi, siksi ei tämäkään nimitys ole paras mahdollinen. Käytän tutkimuksessani edelleen nimitystä ”härkösläisyys”, sillä se on vakiintunut, sitä käytetään yleisesti ja sen perusteella liike tunnistetaan. Tutkijana käytin ilmaisua neutraalisti ilman siihen liitettyjä herjaavia merkityksiä.

Tutkimustilanne ja tutkimuskirjallisuus

Suomussalmen Vuokissa rajaseutupastorina toiminut Heikki Vaahtoniemi on tehnyt pastoraalitutkielman²⁵ *Pürteitä Kainuussa 1930–1940 vaikuttaneesta Herätysliikkeestä* (1958). Vaahtoniemen pastoraali muodostaa perustan härkösläisyyden tutkimiselle tai käsittelylle jatkossa (mm. Bucht 1975, Moilanen 1987, Pursiainen, 1999). Pastoraalitutkielmaa on syytä tarkastella kriittisesti: Vaahtoniemen tutkimustavoitteena on hänen itsensä mukaan ollut pyrkimys tasapuolisuuteen osoittamalla liikkeen negatiiviset ja positiiviset puolet.²⁶ Jo tutkimustehtävän asettelu viittaa arvottaviin tarkoituseriin. Lisäksi Vaahtoniemi jakaa

²⁴ Tampio 2005, 26–28, 64.

²⁵ Pastoraalitutkielma, nykyinen pastoraalitutkiminto on papin työuran alkuvaiheeseen suunnattu tutkiminto, jonka tavoite on kehittää niitä taitoja ja tietoja, joita pappi tarvitsee työssään. Tutkiminnon koulutuksen järjestää Kirkon koulutuskeskus ja tuomiokapituli. Tutkielma tehdään siis Suomen ev. lut. kirkolle. Pastoraalitutkiminto. Keskushallinto. Suomen ev. lut. kirkko. Elektr.

²⁶ Vaahtoniemi 1958, 4.

liikkeessä ilmenevät uskonnolliset käsitykset ja piirteet ”terveisiin” ja ”epäterveisiin”.²⁷ Vaahtoniemen ilmaukset ovat vahvasti arvolatautuneita ja päätelmät perustuvat oletuksiin.²⁸ Vaahtoniemen tutkimuksessa fakta-aines ja tulkinnat ovat taipuvaisia sekoittumaan keskenään.²⁹ Ongelmia lisää Vaahtoniemen haastateltavien jakauma: tutkimus keskittyy papiston, seurakuntalaisten, ja opettajien haastatteluihin, siis juuri niiden ryhmien, joita Härkönen arvosteli jatkuvasti ja joiden oppineisuutta kohtaan hän sinkoili teräviä piikkejään.³⁰ Huomionarvoista on toki, että Vaahtoniemi itsekkin kuului juuri näihin papiston edustajiin. Vuodesta 1955 hän toimi Suomussalmen Vuokin rajaseutupiirin pappina, siis vahvasti härkösläisellä alueella.³¹ Haastateltavien antamia tietoja on syytä tarkastella kriittisesti, etenkin kun ne usein pohjautuvat toisen tai kolmannen käden muisteluihin. Vaahtoniemi ei näyttäisi tehneen minkäänlaista arviointia siitä, mitkä tarinat ovat päteviä lähdetietoja. Tutkimus koostuu pitkälti erilaisista härkösläisyyteen liitetystä tarinoista.³² Pastoraalitutkielma sisältää kuitenkin jo omassa asenteellisuudessaan arvokasta kuvausta liikkeen ympärillä pyörineestä konfliktista ja ilmapööristä.

Vaahtoniemi käyttää lähteinään unissasaarnaamista tutkinutta teologia Aarni Voipiota, joka on 1920-luvulla perehtynyt unissasaarnaamistutkimuksissaan myös härkösläisyyteen. Olen rajannut Voipion tutkimukset oman työni ulkopuolelle, lukuun ottamatta muutamia lähdetietoja. Voipion tutkimukset painottuvat lähinnä horrossaarnojen ”suggestiivisiin” ja ”sielullisiin” piirteisiin. Teologi Voipio arvostelee unissasaarnaajia muun muassa sillä perusteella, onko ekstaatikko ”Raamatun julistuksen puhetorvi”, siis poikkeako saarnan sisältö ”raittuista kirkollisesta raamatun- ja kristillisyyssäityksestä”, eikä tutkimus siksi ole paras mahdollinen lähdeaineisto aatehistorian tutkimukselle. Tutkimus on niin kielellisesti, kuin sisällöllisestikin vanhahtavaa, etenkin kun Voipio käyttää tutkimuskirjallisuutenaan aikansa ja edeltäjiensä lääketieteellisiä ja kansantieteellisiä tutkimuksia 1800-luvulta saakka.³³

Joensuun yliopiston Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitoksella 2005 ilmestynyt Tiina Tampion pro gradu -tutkielma *Härkösläisyys kuhmolaisten muistoissa* on uusin tieteellinen tutkimus härkösläisestä herätysliikkeestä. Tampion tutkimustavoitteena on ollut selvittää, miten härkösläisyyttä muistellaan ja ketkä sitä muistelevat. Tampion tutkimus perustuu

²⁷ Vaahtoniemi 1958, 68.

²⁸ Vaahtoniemi käyttää itse ilmaisua ”tekee mieli olettaa” olettaessaan, että Härkönen olisi ollut sisällissodassa punaisten puolella.

²⁹ Vaahtoniemi 1958, 14, 91.

³⁰ Janhunen 1929, 211, 237, 317.

³¹ Vaahtoniemi 2007, 7.

³² Vaahtoniemi 1958, passim.

³³ Voipio 1922, 218–221.

haastatteluihin. Tutkimus avaa hieman Vaahtoniemen pastoraalia monipuolisemman kuvan härkösläisyydestä: tutkimuksen kahdestakymmenestäviidestä haastateltavasta yhdeksän on jollain tapaa osallistunut seuroihin tai muuhun toimintaan. Seuraavaa sukupolvea ei ole haastateltu lainkaan. Tampion tekemä haastateltavien kartoitus osoittaa toisen sukupolven kyllästyneen huhujen synnyttämiin tyhmiin kysymyksiin. Aihetta pidetään Tampion arvelujen mukaan arkaluontoisena.³⁴

Tampion tutkimuksen rajattu kuhmolaisten näkökulma kertoo vain yhden paikkakunnan tarinaa. Tampion tutkimuksesta käy ilmi erityisesti liikkeen sisäinen moniäänisyys, mutta myös liikkeen sisäpiirin ja ulkopuolisten vahvat näkemuserot. Ulkopuolelta liikettä kritisoitiin voimakkaasti, sisäpiiri muistelee edelleen vuonna 2005 keskeisiä toimijoita arvostavasti ja kunnioittaen.³⁵

Sekä Voipion, että Tampion tutkimukset paneutuvat pitkälti liikkeeseen liitettyihin mielikuviin. Härkösen ajattelua on tutkinut lähinnä Vaahtoniemi, jota Tampio käyttää lähteenään eritellessään Härkösen uskonnollisia näkemyksiä. Tutkimusaineiston suhteellisen vähäisyyden vuoksi kummatkin tutkimukset ovat arvokkaita aineistoja.

Liikettä on tutkinut myös Per-Erik Bucht Helsingin yliopiston teologian laitokselle tekemässään laudatur-tutkielmassa *Kristilliset eksklusiiviset liikkeet herännäisshenkisessä Hyrynsalmen seurakunnassa 1890–1955* (1970). Bucht on tutkinut kirkkoon kriittisesti suhtautuneiden liikkeiden tuloa paikkakunnalle, niitä olosuhteita, jotka mahdollistivat kirkkoon kriittisesti suhtautuvien liikkeiden saaman kannatuksen. Hän on tutkinut Kainuun uskonnollisen elämän yleisiä olosuhteita, sekä uskonnollisen elämän suhdetta Kainuun herännäisyyteen. Tutkimukseni kannalta olennaisin on Buchtin tutkimuksen selvitys luterilaisen seurakunnan suhteista liikkeisiin ja liikkeiden suhteesta luterilaiseen seurakuntaan. Bucht käyttää päälähteenään Vaahtoniemen pastoraalia, mutta on myös paneutunut Hyrynsalmen kirkollisiin ilmoituksiin ja laajemmin Hyrynsalmen kirkon arkistoihin. Hän on haastatellut hyrynsalmelaisia ja päässyt haastattelemaan myös kahta liikkeessä mukana ollutta henkilöä. Buchtin tutkimusote on vahvasti arvottava, hänen mukaansa tutkimuskohteena olleet herätysliikkeet ovat ”langenneet epäraitteeseen subjektiivisuuteen”, jonka vastakohtaksi hän mainitsee kirjoitetun sanan ja siitä ammentamisen.³⁶ Tutkimuksen erityisiksi ansioiksi voidaan nähdä hänen perehtymisensä aihetta käsitteleviin lehtijuttuihin, sekä Hyrynsalmen kirkkoherran Toivo Liimatan

³⁴ Tampio 2005, 9.

³⁵ Tampio 2005, 31.

³⁶ Bucht 1970, 1, 34.

selostuksiin, jotka ovat liikkeen toimintaa käsittelevää arvokasta aikalaiskuvausta herätysvuosilta.

Herätysliikkeen vaikutuspiirissä eläneiden, sekä heidän jälkipolviensa kannalta on tärkeää pyrkiä ymmärtämään herätysliikkeen synnyn, sekä siihen osallistumiseen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Tällöin mahdollisesti myös lähennetään tapahtunutta todellisuutta, mikä osaltaan auttaa purkamaan aiheeseen liittyviä antipatioita, tai vähintäänkin raottaa verhoa siihen mentaaliseen maisemaan, missä Kainuussa sotien jälkeen elettiin.

Tutkimustehtävä ja aikarajaus

Vastikään ilmestynyt kirjailija Pauliina Rauhalan lestadiolaisuutta käsitellyt esikoisromaani *Taivaslaulu* nousi ilmestymisensä jälkeen Oulun kaupunginkirjaston kaikkien aikojen varatuimmaksi kirjaksi. Herätysliikkeisiin kohdistuvat uutisotsikot kiinnostavat suomalaisia. Aika ajoin aiheesta tehdään myös dokumentteja televisioon, kuten viimeisimpänä lääketieteen tohtori Hannu Lauerman kirjoihin perustuva tv-sarja *Pimeän puolella* (toukokuu 2013), joka käsitteli muun muassa herätysliike *kartanolaisuutta*, johon palataan tässäkin tutkimuksessa. Erikoiset ja erilaiset uskonyhteisöt karismaattisine johtajineen, niihin liittyminen ja liittymisen syyt kiinnostavat. Liikkeiden toimintatavat poikkeavat useimpien arkitodellisuudesta ja usein erityisesti suljetut yhteisöt houkuttavat kurkistamaan oviensa taakse.

Päätutkimuskysymykseni ovat: millainen on Härkösen näkemys maailmanlopusta ja mitkä ovat Härkösen ohjeet uskoville lopun aikojen edellä? Tutkimuksessani etsin Härkösen kiliastisten ja apokalyptisten painotusten opillisia ja aatehistoriallisia juuria. Taustoitan ja kokoan myös härkösläisyyden kannatukselle otollisia olosuhteita, sekä Kainuun ilmapiiriä 1900-luvun murrosvaiheissa, tällöin tutkimukseni lähestyy sosiaalista aatehistoriaa. Vähemmälle huomiolle jääneen saarnaajan Onni Poutasen vaiheita, sekä Adam Härköstä koskevaa tietoutta kartoitan haastattelujen kautta. Kysyn myös, mitä maailmanlopun aiheesta muistetaan. Rajasin haastateltavat kahteen. Liikkeessä mukana olleiden kokemukset olisivat oma tutkimusaiheensa, hyvin tärkeä sellainen.

Haastateltavani ovat olleet mukana herätysliikkeen sisäpiirissä. Haastateltavat pysyvät nimettöminä, ja anonymiteetin säilyttämiseksi olen jättänyt lainauksista paikoitellen myös muiden mainittujen yksityishenkilöiden ja talojen nimiä. Pseudonyymin käyttö helpottaa

lukijaa jäsentämään, kumman haastateltavan kertomus on kyseessä. Toinen haastateltava *Tiina* on syntynyt 1920-luvun alussa. Hän on ollut usein mukana Härkösen seuroissa eri kylillä, sekä kesäjuhlilla Iivantiiralla ja Suomussalmella. Haastateltavani on tavannut useaan kertaan sekä Onni Poutasen, että Adam Härkösen. Hän on käynyt monissa seuroissa, joissa miehet ovat olleet puhujina. Seuroihin hän on mennyt omasta mielenkiinnostaan. Hän on kulkenut näissä seuroissa herätyksen alkuajoilta lähtien.³⁷ Toinen haastateltava *Hannu* on syntynyt 1960-luvulla, hän on ollut lapsena mukana useissa Onni Poutasen seuroissa. Härkösläisyys on hänelle tuttu vanhempiensa kautta. Vanhemmat ovat olleet uskovaisia. Haastateltava kertoo, että hän on ”joutunut” olemaan seuroissa sivusta seuraajana pienestä pitäen. Hän on kokenut olleensa mukana seuroissa ”puoliksi pakolla”. Haastateltava on ollut lapsena mukana Poutasen seuroissa pääasiassa Suomussalmella.³⁸

Haastateltavat eivät ole kokeneet maailmanlopun odotuksen olleen millään tavalla keskiössä liikkeen toiminnassa. Heidän kommenteistaan saa kuvan, että he epäilevät olisivatko monet uskovista edes uskoneet tarkkoihin ennustuksiin. Tutkijan näkökulmasta Härkösen saarnojen maailmanloppuun liittyvän sisällön ja ihmisten kokemusten välillä on merkittävä ristiriita. Historian professori Gordon S. Woodin mukaan sosiaalinen todellisuus voidaan nähdä olevan olemassa vain merkitysten välityksellä, sen sijaan, että aatteet tai käsitykset nähtäisiin mekaanisesti erillisinä, siis joko sosiaalisen toiminnan syinä tai seurauksina. On hedelmällisintä tutkia sitä, mitä käsitykset ja uskomukset ovat tehneet tietyssä tilanteessa ja millä tavalla aikalaiset ovat käyttäneet näitä käsityksiä.³⁹ Jos haastateltava ei ole kokenut maailmanlopun odotuksen olleen hänen elämässään merkittävässä roolissa tai roolissa lainkaan, ei tutkija voi tätä merkitystä päälle liimata. Ei voida myöskään olettaa, ettei haastateltava tahdo kertoa tutkijalle asiasta, ellei hän itse vihjaa siihen, että hänellä todella olisi jotain kerrottavaa.

Tutkimukseni vastaa erityisesti aiempien tutkimusten jättämään vajeeseen: sisäpiirin jäsenten lapsia ei ole onnistuttu tavoittamaan haastatteluihin, yleisesti sisäpiirissä olleita on haastateltu vain vähän (Bucht). Haastattelut antavat esimerkin siitä, miten maailmanlopun ennustukset on voitu käsittää. Aiempi tutkimus on ollut teologista tai keskittynyt tarkastelemaan vain yhden paikkakunnan tilannetta. Luon kokonaiskuvaa härkösläisyydestä vuosina 1936–1977. Vuosi 1936 on aiemmissa tutkimuksissa mainittu vuotena, jolloin Härkönen on käynyt saarnaamassa Kainuussa. Bucht kertoo erityisesti vuosien 1937–38

³⁷ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

³⁸ Hannun haastattelu 9.5.2013.

³⁹ Wood 1979, 33–34.

olleen yleisesti voimakkaita herätysvuosia Hyrynsalmen itäisillä kylillä. Myös härkösläinen herätys on alkanut hiljalleen voimistua.⁴⁰ Rajauksen päätän vuoteen 1977, jolloin Poutanen on ollut käymässä Kainuussa tiettävästi viimeistä kertaa.⁴¹ Rajaus on luonteva myös siksi, että tuolle vuodelle sijoittuvat haastattelemani seuraavan sukupolven edustajan kokemukset seuroista. Herätysvuosien selkeää hiipumista ei ole aiemmissa tutkimuksissa sidottu mihinkään tarkkaan ajankohtaan. Työni rajaamiseksi haastattelen vain kahta henkilöä, vaikkakin kattavan kuvan saamiseksi haastatteluja olisi hyvä tehdä lisää tulevaisuudessa.

Kun haastateltava muistelee vuosikymmenten takaisia lapsuusmuistojaan, huomio kiinnittyy niihin merkityksiin, joita kokemus sisältää. Muistot eivät ole dokumentteja menneisyydestä, mutta niiden merkitystä muistelijalle ei voida kiistää. Tällöin mukaan astuu myös muistojen aatehistoriallinen merkitys. Kun kartoitetaan tietoa menneistä ajoista nojaten muistitietoon, kohdataan erityisiä haasteita. Tietty kokemus tai tapahtuma voi saada myöhemmin erilaisia versioita, jotka saattavat myös muuttua. Kokemukset eivät koskaan ole säilöttävissä muistiin ajasta ja paikasta riippumattomina koherentteina kokonaisuuksina. Kertomuksella on myös useita samanaikaisia funktioita. Sillä ilmaistaan, esitetään, kommunikoidaan, kerrotaan ja koetaan asioita.⁴²

Toinen haastateltava antoi minulle C-kasetteja, jotka sisältävät pääosin Onni Poutasen pitämiä raamattutunteja. Tämä lähes 30 tuntia kattava aineisto sijoittuu vuosille 1976 ja 1977. Koska Poutasen saarnat ajoittuvat kovin kauas merkittävimmistä herätysvuosista, sekä työn laajuutta rajatakseni käytän Onni Poutasen saarna-aineistoa (kasetit vuosilta 1976 ja 1977) lähteenäni vain niiltä osin, kun Poutanen kertoo niissä itsestään. Poutasesta on aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa tietoa hyvin vähän. Poutasen saarnojen kautta välittyvä oppi olisi oma tutkimusaiheensa. Tutkimukseni keskittyy Härkösen ajatteluun. Muut liikkeessä saarnanneet miehet tyydyn esittelemään, heidän saarnojensa sisältöä ei ole tiettävästi tallennettu.

Vaikuttaa siltä, että maailmanlopun saarnaajien kiliastiset näkemykset ajatellaan usein olevan lähtöisin heidän omasta mielikuvituksestaan, heidät leimataan hulluiksi tai huijareiksi ja heidän seuraajansa taas hyväksikäytettäviksi hölmöiksi. Osoittamalla eri saarnaajien opillisia juuria, heidän ajattelunsa on mahdollista yhdistää tiettyyn aatteelliseen perinteeseen. Tällöin apokalyptiset ennusteet ja erikoiset kielikuvat tulevat helpommin käsitettäviksi. Saarnaajien uskonnolliset näkemykset eivät kellu irrallaan herätysliikkeiden ja luterilaisen

⁴⁰ Bucht 1970, 48, 54–55.

⁴¹ Kasettiaineisto, *Perintö-osa / Poutasen jäähyväispuhe*, 1977.

⁴² Aaltonen & Leimumäki 2011, 147.

uskonnollisuuden perinteestä tai muiden saarnaajien vaikutuksesta. Juutalais-kristillisen uskonnollisuuden piirissä profetointi on ollut yleinen ilmiö.⁴³ Vuorovaikutus-suhteiden osoittaminen eri ajattelijoiden ja ajatusten välillä on olennainen osa aatehistoriallista tutkimusta.

Vaikka härkösläisyyden piirissä olleiden lukumäärää ei tiedetä, suuntaa antavat liikkeen tapahtumien kävijämäärät. Vaahtoniemen mukaan Onni Poutasen raamattukursseilla on osanottajia joinain vuosina ollut toista tuhatta Hyrynsalmen kirkonkylällä ja lisäksi Suomussalmen Alalehdolla kävijöitä on ollut 600–700 henkilöä.⁴⁴ Liike on vaikuttanut Kainuussa laajalti niin yksityiseen kuin yhteiskunnalliseenkin elämään. Silti liikettä on tutkittu hyvin vähän. Aatehistoriallista tutkimusta ei ole tehty lainkaan.

Härkösläisyys kaipaa perusteellista tutkimusta, johon haastattelut antavat oman panoksensa. Liikkeen sisäpiirin kokemukset ovat myös jääneet pääosin tallentamatta. Liikkeeseen liitetyt asenteet, joihin etenkin Heikki Vaahtoniemi on pastoraalitutkielmallaan omalta osaltaan vaikuttanut, ovat voimistaneet epämääräisiä huhuja, joiden todenperäisyyttä olisi hyvä tutkia. Aiheesta tehdyt arvolatautuneet tutkielmat ja lehtijutut ovat todennäköisesti vaikuttaneet myös härkösläisyyden piirissä ilmenevään vaikenemisen kulttuuriin: haastatteluja ei ole haluttu antaa, aiheesta ei ole haluttu puhua. Härkösläisten lapset ovat kieltäytyneet haastatteluista kokonaan. Vaikeneminen osaltaan ruokkii fiktiota, osaltaan estää Kainuun historian solmukohtia avautumasta.

Lähteet ja menetelmät

Tutkimuksessani käsittelen maallikkosaarnaaja Adam Härkösen käsitystä maailmanlopusta ja siihen valmistautumisesta. Härkösen näkemykset tulevat parhaiten esiin ainoassa hänen itse kirjoittamassaan teoksessa *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* (1945).

Käytän lähdekirjallisuutenani myös Aleksis Janhusen pikakirjoituksella kokoamaa saarnakokoelmaa *Adam Härkösen horrossaarnoja* (1929). Härkösen saarnoista on koottu myös 80-sivuinen *Tainaan iloa kaidan tien matkamiehille* (1930), jota en ole onnistunut saamaan käsiini. Keskityn pääasiallisesti *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* -teokseen, sillä se on kolmesta Härkösen saarnakokoelmasta Härkösen omaa käsialaa, samalla se on myös viimeistellyin. Teos keskittyy eniten lopun aikojen kuvaukseen.

⁴³ Honkala 2004, 13.

⁴⁴ Vaahtoniemi 1958, 35.

Vertailevaa sisällönanalyysia käyttäen etsin Härkösen näkemyksiä hänen omista saarnoistaan, verraten niitä myös Raamatun teksteihin, sekä tiettyihin Härköstä edeltäneisiin saarnaajiin.

Kasettiaineistolta etsin, mitä Poutanen kertoo itsestään. Osaan kasetti-aineistosta on kirjattu päivämäärät. Raamattutunnit on otsikoitu tunnin teeman mukaisesti, kuten ”Ajan kello” ja ”Varmuus”. Lisäksi nauhoille on tallennettu rukouksia ja virsiä. Nauhojen tarkempi analyysi rajautuu työni ulkopuolelle ja nostan näiden kysymysten ulkopuolelta vain merkittävimmät ja tutkimukseni aikarajauksen sisään mahtuvat välttämättömät asiat. Aineiston avulla pääsen syventymään tutkimusaineistooni myös tutustumalla poutaslaisiin seuroihin. Kaseteilla on kulttuurihistoriallista arvoa. Puhujien kommunikointi seuraväen kanssa, käytetty murre ja puhetyyli ovat mielenkiintoista tietyn ajan, maantieteellisen sijainnin, uskonnollisen elämän ja liikehdinnän kuvausta. Näistä tallenteista voivat mahdollisesti hyötyä tulevaisuudessa esimerkiksi teologian, sosiologian, sekä aate- ja oppihistorian tutkijat. Olen digitoinut aineiston ja pyrin saattamaan tämän aineiston Kansallisarkistoon.

Tutkimusmetodini haastattelumateriaalin kanssa on teemahaastattelu. Pyrin ymmärtämään kuinka herätysliikkeessä mukana olo koettiin Kainuussa omana aikanaan. Tätä pyrkimystä ymmärtää toimintaa on myös kuvailtu pyrkimykseksi ymmärtää historiaa.⁴⁵ Teemahaastattelu mahdollistaa ihmisten omien tulkintojen ja heidän merkityksenantojensa huomioimisen.⁴⁶ Yleisen historian yliopistonlehtorin Markku Hyrkkäsen sanoin:

Toiminnan selittämiseksi eivät riitä tietomme olosuhteista, joissa tutkimamme ihmiset elivät, koska ihmiset saattavat toimia ja ajatella samoissa oloissa eri tavoin. Selitykseksi eivät riitä myöskään aatteet, opit, eikä uskonnot, koska ne voidaan ymmärtää eri tavoin. Siksi meidän on saatava selville, miten ihmiset ovat kokeneet tai käsittäneet olosuhteensa, aatteensa, oppinsa ja uskonsa. – tietysti käsityksistä ei voida nähdä olosuhteita, vaan se, miten olosuhteet on käsitetty.⁴⁷

Haastattelumateriaalin purkamisessa käytän aineistolähtöistä analyysia, jossa teoria rakennetaan empiirisestä aineistosta lähtien, aineiston kertoessa, mitä se pitää sisällään. Teoria muodostuu tällöin aineiston pohjalta.⁴⁸ Aineistolähtöinen analyysi tukee erityisesti tutkimusta, joka vaatii perustiedon keräämistä tietyn ilmiön olemuksesta.⁴⁹ Tutkimukseni

⁴⁵ Hyrkkänen 2002, 11.

⁴⁶ Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Teemahaastattelu. Elektr.

⁴⁷ Hyrkkänen 2002, 10.

⁴⁸ Metsämuuronen 2005, 213–214.; Eskola & Suoranta 2003, 19.

⁴⁹ Eskola & Suoranta 2003, 19.

haastatteluosuus on nimenomaan perustiedon keräämistä liikkeessä mukana olleiden kokemuksista.

Laadullinen tutkimusmenetelmä mahdollistaa harkinnanvaraisen ”näytteen”. Tämä merkitsee usein ja myös tämän tutkimuksen haastateltavien valinnassa sitä, että keskitytään pieneen määrään tapauksia, joita pyritään analysoimaan perusteellisesti. Näin aineiston tieteellisyyden kriteeriksi ei muodostu määrä, vaan laatu.⁵⁰

Haastattelujen avulla toivon löytäväni vastauksia kysymyksiin, jotka muun härkösläisyyttä koskevan aineiston läpi käytyäni jäivät vaille vastauksia. Mielenkiintoista on mitä muistetaan ja kuinka muistot koetaan. Tiedot Poutasesta rajoittuvat hyvin pitkälti lehtiartikkeleihin. Tuon tutkimuksessani esille uutta tietoa Poutasesta. En käyttänyt haastatteluissani yksityiskohtaista kysymyslistaa, vaan valitsin pro gradu -tutkielmaani tukevan kysymyksenasetteluni ja valitsemani teemahaastattelumetodin mukaiset teema-alueet. Aiempi tutkimus on ollut puutteellista nimenomaan liikkeen sisällä olleiden ihmisten kokemusten suhteen ja tämä näkökulma on aatehistoriallisesti erityisen kiinnostava.

Kahden henkilön kokemuksiin pohjautuvien haastattelujen otanta ei ole yleistettävissä, kuten yksittäinen inhimillinen kokemusmaailma harvoin on. Haastattelujeni tulokset kertovat yksittäisten henkilöiden henkilökohtaisista kokemuksista, jotka eroavat jyrkästi toisistaan. Muistitieto historian lähteenä sisältää omat ongelmansa. Haastateltava voi esimerkiksi muistaa vain sen mitä haluaa muistaa. Kun tutkitaan muistitietoa, kiinnostus voi kohdistua menneisyyden moniäänisyyteen, sen sijaan, että pyrittäisiin konstruoimaan menneisyyttä.⁵¹ Tämän voi nähdä myös muistitietohistorian vahvuutena.

Haastattelumateriaali sisältää tietyssä liikkeessä mukana olleiden yksityishenkilöiden kokemuksia tietynä historiallisena ajankohtana. Uskon näkökulmia olevan niin monia, kuin on liikkeen sisäpiiriläisiäkin. On mahdotonta arvioida, mitkä kaikki tutkimukseni ulkopuolella olevat henkilökohtaiset asiat vaikuttavat haastateltavien näkemyksiin ja niihin merkityksiin, joita he ovat ladanneet muistoihinsa.

⁵⁰ Eskola & Suoranta 2003, 18.

⁵¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 29–33.

1 KAINUUN HENGELLINEN HERÄTYS

1.1 Herätysliikkeiden ja valtionkirkon luja liitto

Konflikti valtionkirkon ja herätysliikkeiden välillä kuuluu erottamattomana osana herätysliikkeiden historiaan, joka ulottuu Suomessa 1700-luvulle. Varsinais-Suomessa, Uudenkirkon pitäjässä nuori nainen, sittemmin rukoilevaisuuden perustajahahmona tunnettu Liisa Eerikintytär luki paimenessa englantilaisen puritaanipastorin Arthur Dentin kirjaa Totisen kääntymisen harjoitus. Luettuaan kohtaa, jossa kuvailtiin kadotettujen tuskia helvetissä, hän pelästyi vaipuen ”raskaaseen ja epätavalliseen uneen” ja joutui ”oudolla tavalla Jumalan lyömäksi”. Eerikintytär levitti jumalanpelkoa Santtion kylän lisäksi myös naapuruskyläin. Ilmiö levisi ja eri puolilla Varsinais-Suomea alkoi esiintyä näkyjä ja saarnaamista.⁵²

Puhdasoppisessa Ruotsin valtiossa olivat kaikki luterilaisesta opista poikkeavat tulkinnat, sekä epäviralliset uskonnon harjoituksen muodot kiellettyjä. Muista liikkeistä poiketen Eerikintyttären tapauksessa erikoista oli, että liike oli lähtöisin rahvaasta. Kirkollinen valta havahtui ja separatistista liikehdintää analysoimaan kutsuttiin Pöytyän, Vehmaan, Porin ja Huittisten rovastikuntien papit. Pietismin vaikutuksen tartunta Ruotsin kruunun alamaisiin haluttiin estää ja ilmiö olikin kriminalisoitu vuonna 1726 konventikkeliplakaatilla. Jopa sanan pietismi käyttö oli kielletty. Uudenkirkon papisto uhkasi lähettää luvattomiin kokouksiin osallistujat Turun linnaan ”köysissä ja kahleissa”.⁵³ Pappien toteuttama seurakuntalaistensa valvonta sisälsi siis voimakasta vallankäyttöä. Myös Kainuun hengellinen herätys kohtasi vastustusta ja epäilyä sekä papiston että valtion taholta.⁵⁴

Herätyksen leviäminen tarttui erityisesti naisiin. Herätyksen levitessä nimenomaan naiset alkoivat saada ekstaattisia näkyjä. Yhteistä naisille oli horrostilaan vaipuminen. Naiset vaativat kuulijoiltaan pikaista parannusta ja pelottelivat Jumalan rangaistuksella.⁵⁵

1763 sai alkunsa Porin seudun liikehdintä, joka jatkui vuosisadan lopulle ja paikoitellen seuraavalle vuosisadalle. Kolme naista: Anna Lagerblad, Juliana Söderborg ja Anna Rogel

⁵² Sulkunen 1999, 13–18.

⁵³ Sulkunen 1999, 18.

⁵⁴ Pursiainen 2001, 66–67.

⁵⁵ Sulkunen 1999, 19–21.

olivat liikehännän keskushahmoja. Anna Lagerblad esiintyi *profeetana*⁵⁶, joka välitti näkyjään kirjeiden muodossa. Levottomat vuodet 1788–1789 saivat hänet julkaisemaan Ilmestyskirjan kuvakielellä sävytettyjä visioita maailman tulevista tapahtumista. Hänen kielikuvansa olivat vahvasti sävyttyneet herrnhutilaisella⁵⁷ veri- ja kärsimysmystiikalla, kuten myös myöhemmin Adam Härkösen saarnat. Sulkusen mukaan naiset uhmasivat yksilöllisesti ja avoimesti säätyhierarkiaa asettaen itsensä hengellisen johtajan paikalle. Näin naiset uhkasivat perinteistä auktoriteettijärjestelmää. Kolmikko sai sittemmin seuraajia, useat naiset jäljittelivät naisherättäjien hurmostiloja.⁵⁸

1700-luvun loppupuolella Tornionjokilaaksossa nuoret tytöt saarnasivat horrostilassa parannussaarvoja ihmisille. Herätys alkoi liikkua kohti itää ja hurmosliikkeiden sukupuolisuus kääntyi selvästi miehisemmälle linjalle, kun patriarkaaliset hengelliset isät alkoivat nousta liikkeissä naissaarnaajien rinnalle. 1700-luvun ekstaattisten kansanherätysten ketjuun liittyivät Oriveden ekstaattiset herätykset, Länsi-Inkerin Ropsussa syntynyt hyppääjäliike, sekä Pohjois-Savon 1790-luvun hurmokset. Vasta 1800–1900-luvun herätyksissä nousivat naiset jälleen horrossaarnaaviksi johtohahmoiksi länsisuomalaisten edeltäjiensä tavoin. Kun hurmosliikkeet hiljalleen läpäisivät koko Suomen, liikkeet organisoituivat ja usein myös kirkollistuivat. Samalla eliminoitui alkuvaiheelle tyypillinen hurmoksellinen naisjohtoisuus.⁵⁹

Suomen irrottua Ruotsista ortodoksisen Venäjän keisarivallan alaiseksi autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi, alkoivat luterilaisen kirkon ja suomalaisen kansakunnan rajat sulautua yhteen. Luterilainen usko integroi kansakuntaa ideologisesti, kirkko erotti kansaa Venäjästä. Kirkon hallinnollinen rooli voimistui ja sen merkitys valtiollisen muutoksen vakauttamisessa erityisesti paikallistasolla korostui. Papeista tuli entistä vahvempia vallanvartijoita. Sulkunen muistuttaa, että Venäjän vallan alaisena uskonnolliset liikkeet joutuivat tarkastelun kohteeksi. Rangaistusuhka ja niin maallisen kuin hengellisenkin esivallan yltyvä painostus sai aikaan esimerkiksi oikeustoimien alaisiksi joutuneissa Länsi-Suomen rukoilevaisissa voimakkaan puolustusreaktion. Toisaalta mieleen palautuivat alkuaikojen heränneiden ahdistelut, jotka vahvistivat heränneiden omakuvaa vainon alaisina

⁵⁶ Profeetalla tarkoitetaan henkilöä, joka esittää väittämiä, ennustuksia tai ilmoituksia, jotka annetaan Jumalan nimissä.

⁵⁷ Herrnhutilaisuus on kreivi Nikolaus Ludwig von Zinzendorfin 1700-luvun alkupuolella perustamaa Herrnhutin veljesseurakunta. Zinzendorfin aikana pietistiset vaikutteet virtasivat ja näin vaikuttivat myös Zinzendorfin kuvakieleen 1740-luvulla. Pietismiin Zinzendorf liittyy erityisesti arvostellessaan kirkkoa ja papistoa. Erityisen voimakkaana Zinzendorfin ajattelussa korostuu Kristus-mystiikka. Zinzendorf julistaa Jeesusta erityisesti kärsivänä ja haavoitettuna, hän korostaa kärsimystä, verta ja haavoja.

⁵⁸ Sulkunen 1999, 78–79.

⁵⁹ Sulkunen 1999, 64–65, 79–83.

elävästä pyhien joukosta. Horrossaarnaaja-insituution onkin kuvattu paenneen herätysliikkeiden organisoitumisen myötä syvemmälle periferiaan.⁶⁰

Herännäisyyden eli körttiläisyyden myötä ekstatismi leimattiin naisille tyypilliseksi höperydeksi. Epäilyttävä primitiivinen aines painettiin kontrolloidun patriarkaalisen yhteisöllisen tajunnan ulkopuolelle. Körttiläisyys ryhmittyi 1900-luvun alussa pappisjohtaja Wilhelmi Malmivaaran taakse painottaen herännäisliikettä 1800-luvun alkupuoliskolla johtaneelta Paavo Ruotsalaiselta perittyjä hyveitä: korostunutta nöyryyttä, huonoudentuntoa ja alituista vaivan alla olemista. Sortokauden alaisessa Suomessa näistä hyveistä muodostuikin kansallisen kristillisyyden malli, jota sovellettiin myös kansanelämään. Myös Suomen kansan oli nähtävä kurituksen syyt itsessään, oli nöyryyttävä ja odotettava Jumalan pelastusta: armoa ja isänmaan aamunkoittoa.⁶¹

Kulttuuristen asetelmien hakiessa paikkaansa, alkoi rahvaan liikehdintä. 1810-loppua leimasi uusi ekstaattisen uskonnollisuuden aalto, joka Lappia ja eteläisintä Suomea lukuun ottamatta levisi koko maahan. Erityisesti Savossa, Karjalassa, Kainuussa ja Pohjanmaalla, sekä edelleen Lounais-Suomessa syntyi herätysten keskuksia. Rajut ekstaasit, horroksessa saarnaaminen ja kielilläpuhuminen olivat yhdistäviä tekijöitä. Pappisjohtoisessa mallissa kaihdettiin hurmoksellisuutta. Itä-Suomessa Henrik Renqvist oli ensimmäisiä pappeja, jotka hakeutuivat kannattajineen kosketuksiin herätysliikkeiden kanssa. Renqvist on tullut tunnetuksi Karjalan rukoilevaisliikkeen perustajana. Renqvist liittoutui Savon körttiläisherätykseen ja alkoi kääntää Pohjanmaan uskonnollista näkemystä kohti uutta entistä kansallisempaa viitekehystä. Pian hurmoksellinen rahvas olikin taivutettu pappien opilliseen ohjaukseen. Joitain mainintoja hengellisistä naisvaikuttajista, horrossaarnaajista ja kielilläpuhujista tiedetään 1820–1850-luvun suurilta herätysten vuosilta, myös Hyrynsalmelta, Ristijärveltä ja Kuhmosta, härkösläisyydenkin vaikutusalueilta.⁶²

1800–1900-lukujen taitteessa Savoan ja itärajan tuntumaan muodostui samantyyppinen naisliikehdintä kuin sata vuotta aiemmin länsirannikolle. Savossa Hilda Hotti, Sofia Pasanen ja Karoliina Utriainen, Etelä-Karjalassa Hilja Pitkänen ja Helena Konttinen, sekä Kainuussa Saara Malinen saarnasivat horroksessa. 1879 syntynyt Hilda Hotti saarnasi Härkösen synnyinseudulla Juvan pitäjässä toistakymmentä vuotta.⁶³ Vaahtoniemen mukaan Härkönen

⁶⁰ Sulkunen 1999, 83–91.

⁶¹ Sulkunen 1999, 94–98.

⁶² Sulkunen 1999, 84–86.

⁶³ Voipio 1927, 38.

on saanut vaikutteita etenkin Hilda Hotilta⁶⁴.⁶⁵ Kuhmon Lammasperässä asunut Saara Malinen horrossaarnasi ja toimi sekä pyhäkoulun opettajana että sielunhoitajana. Malista kutsuttiin Saara-äidiksi. Eräs liikkeeseen aktiivisesti kuulunut on kertonut Kainuun hengellisen herätyksen alkaneen nimenomaan Saara Malisesta.⁶⁶ Itä-Suomessa naiset kiersivät harvaanasuttuja maaseutualueita saarnamiesten tavoin. Nopeasti sekä järjestäytyneet herätysliikkeet, että kirkon johto ottivat saarnaajia kohtaan kielteisen kannan. Ekstaattisuutta alettiin pitää epäterveenä ilmiönä. Näinä aikoina myös lestadiolaisuus voimakkaan ekstaattisena uskontosuuntana hämmensi uskonnollista kenttää.⁶⁷

Suomen historian professori Jouko Vahtola on liittänyt herätysliikkeet osaksi suomalaiskansallisen liikkeen 1800-luvun viimeisen puoliskon historiaa. Vahtola näkee herätysliikkeet kansanliikkeinä, jotka valmistivat pohjaa kansan yhteiskunnalliselle valveutumiselle. Herätysliikkeissä toteutui yksilöllisen vastuun vaatimuksen lisäksi myös säätyrajat murtava demokratia, ajatus siitä, että jokainen syntinen on Jumalan edessä yhdenvertainen. Armo on sama kaikille riippumatta säädystä. Vahtolan mukaan kansan syvien rivien herääminen ja lopulta irtautuminen esivallan holhouksesta alkoi nimenomaan kirkon yhtenäisen julistuksen, kirkkokurin ja sääntöjen alamaisuudesta, hengellisen esivallan puolelta, herätysliikkeiden levitessä yli Suomen. Maalliselle esivallalle herätysliikkeet olivat siis ymmärrettävästi yhteiskuntajärjestystä uhkaava ilmiö, jota pyrittiin pitämään kurissa, siinä kuitenkin onnistumatta.⁶⁸

1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien Suomeen virtasi niin uusia uskonnollisia yhteisöjä, kuin uskonnollista kirjallisuuttakin. Protestanttinen angloamerikkalainen kristillisyys oli tullut Suomeen jäädäkseen jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin Suomeen saapuivat myös baptismit, adventismit, metodismit ja Pelastusarmeija. Helluntaiherätys saapui 1910-luvulla. Sotien jälkeen uskonnollista kirjallisuutta julkaistiin entistä enemmän. Erilaiset ääri-ilmiot nousivat pintaan, kuten armolahjojen korostus ja entistä kokonaisvaltaisempi sitoutuminen uskonyhteisöön. On mahdollista, että tämän kaltainen kirjallisuus ja sen myötä levinneet ajatukset vaikuttivat myös Härkösen lämpimään vastaanottoon ja liikkeen leviämiseen.

⁶⁴ Vaahtoniemi ei juuri perustele väitettään. Hän listaa, että molemmilla oli tapana jakaa pitkä saarnansa säännönmukaisesti esipuheeseen, alkurukoukseen, varsinaiseen selitykseen ja loppurukoukseen. Vaahtoniemi 1958, 25. Luultavasti tämä ei ole kuitenkaan juuri eronnut muidenkaan saarnaajien kaavoista.

⁶⁵ Vaahtoniemi 1958, 17–19.

⁶⁶ Tampio 2005, 27–31.

⁶⁷ Heino 1984, 91–93.

⁶⁸ Vahtola 2003, 229.

1900-luvun herätysliikkeet voidaan nähdä myös osana uskonnollisen monimuotoisuuden kehitystä Suomessa.⁶⁹

Härkösläisyys näyttäisi liittyvän erityisesti 1900-luvun maallikkojohtoisten herätysliikkeiden perintöön. Eräs erityisesti Härkösen ajatteluun vaikuttaneista horrossaarnaajista oli 1900-luvulla toiminut apokalyptikko Helena Konttinen (1871–1916). Konttisen aikaansaamaa vahvaa herätysaaltoa kutsutaan uukuniemeläiseksi herätysliikkeeksi. Konttinen vaipui horrostilaan parhaimmillaan lähes päivittäin. Horroksessa hän ennusti, että Kristuksen toinen tuleminen tapahtuisi kymmenen vuoden kuluessa vuodesta 1915. Tätä ennen kristityt näkisivät nälkää, kokisivat vainoja, sotaa ja kuivuutta. Myös ankara rutto kohtaisi tosiuskovat. Konttinen uskoi olevansa Johanneksesta seuraava profeetta ja saavansa suoraa tietoa Jumalalta.⁷⁰ Helena Konttisen aloittamaa edelleen toimivaa herätysliikettä kutsutaan nykyisin nimellä Suomen esirukoilijakansan esirukoilijat. Merkittävää on, että Adam Härkönen on sekä tavannut Konttisen, että tukeutunut hänen ennustuksiinsa omissa saarnoissaan. Härkönen viittaa Helena Konttisen ennustusten olevan yhtäläisiä omien ennustustensa kanssa, hän myös osoittaa tuntevansa Konttisen tekstin hyvin.⁷¹

Huittisissa Härkönen osallistui 1920-luvulla kartanolaisuuden syntyyn. Alma Maria Kartanon mukaan nimetty kartanolaisuus syntyi Huittisissa 1885. Kartano sai vaikutteita Länsi-Suomen rukoilevaisuudesta. Venäjällä matkustaessaan hän sai vaikutteita Venäjällä pitkään vaikuttaneista lysteiltä eli ”hyppääjiltä”, sekä skopteilta eli ”kuohitsijoilta”. Apunaan hänellä oli Amanda (Tilda) Reunanen, joka saarnasi horrossaarnaa. Kummatkin naisista olivat yhteyksissä myös Adam Härkösen kanssa, kunnes heidän välinsä rikkoontuivat. Kartanolaisuutta väritti tiukka askeesi: sukupuoliyhteyttä ei sallittu edes avioliitossa. Naiset pukeutuivat pitkiin tummiin hameisiin ja tummaan huiviin, etteivät miesten himot heräisi. Talvisodan aikaan julistettiin koko maan tuhoutuvan, elleivät kuulijat tee parannusta.⁷² Härkönen toimi liikkeen saarnamiehenä, kunnes 1930-luvun alussa hän ilmeisesti irrottautui jyrkästi liikkeestä todeten sen epäraitiksi.⁷³

1900-luvun suomalaisista herätysliikkeistä tunnetuimpia lienevät Toivo Korpelan johtama korpelalaisuus, joka tuli tunnetuksi, kun jäseniä vangittiin ”siveyttä vaarantavien toimien” vuoksi 1930-luvun Pohjois-Ruotsissa⁷⁴, sekä Maria Åkerblomin johtama erityisen värikäs

⁶⁹ Honkala 2004, 23, 71.

⁷⁰ Dunderfelt & Mäkisalo 1999, 78–79.

⁷¹ Härkönen 1945, 87.

⁷² Heino 1984, 170–171.

⁷³ Vaahtoniemi 1958, 10.

⁷⁴ Pursiainen 2012, 78–80.

åkerblomilaisuus, joka tuli myös tunnetuksi rikollisuuksistaan, sekä Åkerblomin vankilapaoista⁷⁵. 1960-luvulla Oulussa toimi kanslisti Laila Heinosen johtama heinoslaisuus, joka sai nuorison mellakoimaan Oulun Sokos-aukiolla.⁷⁶ Verrattaessa edeltäviin 1900-luvun horrossaarnaukseen perustuneisiin liikkeisiin, on härkösläinen liike ollut toiminnaltaan maltillinen. Liikkeessä pysyttiin kirkon sisällä ja kahnaukset virkavallan kanssa eivät johtaneet oikeustoimiin. Härkösläisyys jäi lopulta pieneksi, rajatulla alueella toimineeksi herätysliikkeeksi.⁷⁷ Mainitut 1900-luvun herätysliikkeet liittyvät kuitenkin toisiinsa jo horrossaarnauksen perinteen jatkajina. Yhteistä liikkeille ovat myös papistoa kohtaan kriittiset ja papiston kritisoimat kannanotot maailmanlopun julistuksineen, jotka kumpuavat samasta pietismin perinteestä.

Vuosina 1919–1939 toiminut Etsivä Keskuspoliisi EK-ValPo 1 seurasi epäilyttävää ja yhteiskuntarauhaa mahdollisesti horjuttavaa uskonnollista toimintaa. EK-ValPo 1 teki yhteistyötä kirkon pappien kanssa. Tarkoituksena oli saada tietoa erityisesti ”erilaisista sananselittäjistä”. Härkönen joutui seuratuksi ja syyksi mainittiin puolustustahdon vastainen luonne, sekä kommunistiset epäilyt.⁷⁸ Papisto oli huolestunut maallikkosaarnaajan tulosta Kainuuseen. Kuhmon Lentiiran rajaseutupastori Jorma Kauko oli yhteydessä Etsivään Keskuspoliisiin ja vetosi ”luotettaviin kuulopuheisiin” esittäen, että Härköseltä evättäisiin matkaluvat ”rajan lähellekkään”. Epäilyksen aiheena olivat Härkösen vääräoppisuus ja sosialistisen aatteen levittäminen.⁷⁹ Epäilyt sosialismista ja kommunismista juontuvat luultavasti mainitusta ”puolustustahdon vastaisuudesta”. Härkönen kannusti ilmeisesti aseistakieltäytymiseen ja härkösläisten nuorten miesten on kerrottu kieltäytyneen kantamasta asetta talvisodassa.⁸⁰ Haastateltavani Tiina ei tiennyt Härkösen puhuneen aseistakieltäytymisestä mitään.⁸¹ Hannullekin aihe oli vieras, mutta hän kertoi ukkinsa rukoilleen, ettei hänen tarvitsisi ottaa asetta sodassa:

Hannu: Ehkä ukki ois voinu olla sellanen aseistakieltäytyjä, oli kertonu että hän ei halluu tappaia ihmisiä ja oli päässy keittiöbommiin.⁸²

⁷⁵ Lauerma 2006, 134.

⁷⁶ Taanila 2004, 13–14.

⁷⁷ Tampio 2005, 19.

⁷⁸ Pursiainen 2001, 66–67

⁷⁹ Tampio 2005, 40.

⁸⁰ Vaahtoniemi 1958, 78.

⁸¹ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

⁸² Hannun haastattelu 9.5.2013.

Adam Härköstä koskevat muistot keräsin Tiinalta, aikalaiselta, joka oli kohdannut Härkösen kasvotusten useita kertoja. Yllättäen Tiina kertoi tapauksesta, jolloin Härkönen oli käännytetty pois Kainuusta.

*Tiina: Se on viralliselta tabolta ollu semmonen. Niin se ei kääny ollenkaan missään, ennen ku raoba tuli, se taesi ensi vuonna siitä sitten käyvvä, en minä tarkkaan muista, kävikö se sillon.*⁸³

Tiinan mukaan Härköstä oli epäilty, koska hän tuli muualta, hänen muistinsa mukaan Tampereen läheltä Kalvitsan seuduilta, ”läheltä rajaseutuo”⁸⁴. Härkönen on siis käännytetty junassa matkalla Kainuuseen.

1.2 Adam Härkösen tie Kainuuseen

Adam Härkönen syntyi Juvalla 1884 uskonnolliseen torppariperheeseen.⁸⁵ Ensimmäisen hengellisen herätyksensä Härkönen koki 14-vuotiaana.⁸⁶ Vasta uusi herätys vei hänet lopulta saarnamatkoille.⁸⁷ Syyskuun yhdeksäntenä 1919 hän piti ensimmäisen saarnansa.⁸⁸ Samana syksynä tapahtui Juvalla muitakin herätyksiä, juuri Härkösen kautta. Ennen Kainuuseen tuloaan hän on ilmeisesti ollut melko tunnettu maallikkosaarnaaja, hänen kauttaan herätyksiä oli tapahtunut myös Haukivuorella 1920-luvun alussa⁸⁹, lisäksi hän toimi Savossa, Karjalassa, Itä-Suomessa, Helsingissä ja osassa Länsi-Suomea.⁹⁰

Hyrnsalmella herätysaalto levisi 1930-luvulla. Kuhmolaisia haastatellut Tiina Tampio on kirjoittanut Härkösen tulleen Hyrnsalmelle juuri uskoon tulleiden kutsumana.⁹¹ Ilmeisesti Härkönen oli kutsuttu sen jälkeen, kun hänen kirjoittamansa kirja oli levinnyt myös Kainuuseen. Tarkkaa ajankohtaa ei ole selvillä, mutta hänen tiedetään saarnanneen Hyrnsalmen kirkossa itsenäisyyspäivänä 1936. Edellisellä viikolla hän oli pitänyt seuroja

⁸³ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Vaahtoniemi 1958, 14.

⁸⁶ Tampio 2005, 38.

⁸⁷ Vaahtoniemi 1958, 38.

⁸⁸ Janhunen 1929, 7–8.

⁸⁹ Voipio 1922, 34.

⁹⁰ Bucht 1970, 51.

⁹¹ Tampio 2005, 31.

Luvankylällä ja Moisiovaaralla. Näistä seuroista kuulutettiin kirkossa.⁹² Hyrynsalmella herätysaalto alkoi siis ilmeisesti ilman Härköstä.⁹³ Myös Vaahtoniemen tutkimuksen mukaan jonkinlaisia herätyksiä on tapahtunut Hyrynsalmen Moisiovaaralla jo ennen talvisotaa.⁹⁴ Näin oli käynyt ilmeisesti myös Kuhmossa.⁹⁵ Vaikuttaa siltä, että kun seuroja alettiin pitää 1930-luvun lopussa, oli Härkönen vain yksi seurojen pitäjistä muiden joukossa.

Härkönen oli vierailut Kuhmon Lammasperässä jo 1930-luvun puolivälissä pitäen siellä vähintään kahdet seurat. Härkönen oli saapunut paikalle muualle suuntautuneen puhujamatkansa yhteydessä, tiedustellen mahdollisuutta pitää seuroja. Tampion haastattelujen mukaan tällöin Kainuussa kuultiin myös ensimmäisen kerran Härkösen horrossaarnaana. Vaikka Härkönen kohtasi sittemmin vastustusta kirkon miesten piiristä, niin hän saarnasi Hyrynsalmella myös kirkossa 1930-luvulla kirkkoherra Toivo Liimatan poikkeuksellisen myötämielisyyden vuoksi. Joitain tilaisuuksia järjestettiin myös Hyrynsalmen Tapanikylän koululla.⁹⁶

Haastattelemi Tiinan mukaan sota-aikona seuroja oli ollut runsaasti:

Tiina: Aakunan (Saarnaaja August Haverinen) se yhtennään piti sota-aeakanakin seuroja teällä⁹⁷

Myös sotien jälkeen vaikeina aikoina väkeä kokoontui veisaamaan yhdessä myös Suomussalmen Ala-vuokissa ja Juntusrannassa⁹⁸, sekä Kuhmon Iivantiiralla. Jonkinlaista herätystä tapahtui myös ilman Härköstä.⁹⁹ Sotavuosien ja sodan jälkeisten aikojen tiuha seuratoiminta ei välttämättä ole kovinkaan erikoinen piirre. On ymmärrettävää, että vaikeina aikoina ihmiset kokoontuvat yhteen. Seurat ovat luultavasti olleet tuolloin luonteva kokoontumismuoto.

Sotien jälkeen tapahtui Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisällä jakautuminen herätyshenkiseen kristillisyyteen ja uuskansankirkollisiin.¹⁰⁰ Asevelipapit toivat sodista tuliaisinaan ihanteen palvelevasta kansankirkosta. Asevelipapit arvostelivat perinteisiä herätysliikkeitä uskovien seurakunnan korostamisen vahingollisuudesta, kritiikin mukaan se

⁹² Bucht 1970, 48.

⁹³ Tampio 2005, 31.

⁹⁴ Vaahtoniemi 1958, 13.

⁹⁵ Tampio 2005, 32.

⁹⁶ Tampio 2005, 31, 50–55.

⁹⁷ Tiinan haastattelu 14.5.2012.

⁹⁸ Tampio 2005, 50.

⁹⁹ Vaahtoniemi 1958, 13.

¹⁰⁰ Honkala 2004, 13.

oli johtanut kirkon eristykseen muusta yhteiskunnasta ja maailmasta. Uuskansankirkollisen suuntauksen tavoitteena oli tuoda kirkko lähemmäs kansan arkipäivää ja edistää sosiaalista vastuuntuntoa yhteiskunnassa yhteistyössä maallikoiden kanssa. Sotien aikaan kirkko oli ollut keskeinen yhteiskunnallinen tukipilari. Kirkon rooli yhteishengen ja tulevaisuudenuskon vahvistajana oli lähentänyt kirkkoa myös siihen perinteisesti negatiivisesti suhtautunutta työväenliikettä kohti.¹⁰¹

Herätyskristillisuus eli uuspietismi oli saanut lisääntyvästi kannatusta jo 1940-luvun puolivälistä alkaen. Sodan jälkeisten olojen epävakaisuus ja epävarmuus loivat sopivat olosuhteet herätyskristillisyyden suosion kasvulle. Kirkon avartamista vaativa uuskansankirkollinen suuntaus oli herätyskristillisyyden näkökulmasta ”maailmaan” suuntautumista. Kansallista perinnettä suojellut ilmapiiri säilyi Suomessa 1950-luvun lopulle saakka, jonka jälkeen etenkin anglosaksisväritteinen herätyskristillisuus voimistui kirkon sisällä. Kirkon sisällä nousi uudistusvaatimuksia.¹⁰² Härkönen saarnoineen oli liikkeellä aikana, jolloin keskenään ristiriitaiset suunnat kävivät laajemminkin valtataistelua kirkon piirissä.

Alussa Härkönen kiersi Kainuussa yksin. Myöhemmin hänen mukaansa liittyi Onni Poutanen, joka saapui Kainuuseen Härkösen kanssa vuonna 1947. Poutanen oli kokenut herätyksen Härkösen puheen kautta 21.1.1933. Saman vuoden lokakuussa hän koki ilmestyksen saaden samalla kutsun hengelliseen työhön. Härkösläisyys levisi Kuhmoon lopulta vasta 1940-luvun puolen välin tienoilla. Tietävästi nuoret hyrynsalmelaiset saarnaajat, ainakin Härkösen seuroissa kulkeneet August Haverinen ja Toivo Oikarinen kävivät pitämässä seuroja Kuhmossa. Jo aiemmin olivat kuhmolaiset kuitenkin käyneet kuuntelemassa Härkösen puheita seuroissa Hyrynsalmella. Herätyksen ydinalueella Iivantiirassa, sekä lähialueilla tapahtui lyhyellä aikavälillä paljon heräämisiä. Kyseisellä seudulla vaikutti valmiiksi vahva evankelinen herätys, Tampion mukaan juuri Saara Malisen toiminnan perintönä. Uskonnollisuus oli vahvasti sitoutunutta. Pian myös Onni Poutanen alkoi kulkea Kuhmossa Härkösen mukana. Myös lähikylät kuten Nivankylä, Timoniemi, Lentiira ja Kuusamonkylä olivat herätyksen vaikutusalueita.¹⁰³

Haastateltava Tiina mainitsee sivumennen Härkösen saarnanneen horroksessa ensimmäisenä syksynään Kainuussa.¹⁰⁴ Härkönen ei esiintynyt Hyrynsalmella ensisijaisesti

¹⁰¹ Honkala 2004, 15–17.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Tampio 2005, 31–43.

¹⁰⁴ Tiinan haastattelu 25.4.2013.

horrossaarnaajana, hän saarnasi horroksessa vain pienelle piirille tavallisten seurojen jälkeen.¹⁰⁵ Kirjansa *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* ensimmäisen painoksen esipuheessa Härkönen kertoo Jumalan näyttäneen hänelle suunnitelmiaan yliluonnollisen tilan, horrostilan kautta.¹⁰⁶ Se, kuinka paljon Härkönen saarnasi horroksessa, on epäselvää. Vaahtoniemen haastattelujen pohjalta voisi päätellä Härkösen horrossaarnanneen lähinnä sisäpiirin kesken.¹⁰⁷ Vuodet 1919–1929 Härkönen saarnasi pelkästään horroksessa. Ensimmäisen vuoden aikana hän saarnasi päivittäin. Seuraavan neljän vuoden aikana joka kymmenes päivä oli vapaapäivä. Tämän jälkeen jokaisen kuukauden kymmenen ensimmäistä päivää olivat saarnoista vapaat.¹⁰⁸ Vaihetuspäiväjärjestelmäksi kutsuttu malli oli suora laina Helena Konttiselta.¹⁰⁹ Härkösen saarnoja koonnut Janhunen on kuvannut horrostilaa seuraavaan tapaan:

Kun määräaika läbestyy saarnata, niin jalat alkavat kangistua ja silmään edessä alkaa ikään kuin sataa kirkkaita tähtiä. Sitten vaipuu yliluonnolliseen tilaan, josta herätessään ei muista eikä tiedä mitään, mitä on puhunut.¹¹⁰

Haastateltava Tiina kertoi nähneensä Härkösen saarnanneen horroksessa kolmesti. Kysyessäni, eikö Härkönen sitten saarnannut horroksessa useinkaan, hän vastasi viitaten Härkösen kirjaan, että Härkönen saarnasi horroksessa vain lyhyen aikaa ja mainitsi horrossaarnaamisen käyneen myös terveyden päälle. Tiina kertoi, että Härköselä kerrottiin yöllä, koska horrospuhe tapahtuu:

Tiina: Niihän se on ollu Helena Konttisella ja Karoliina Utriaisellakin¹¹¹.

Tiina: Se kun tulloo, niin se tällä laella (nostaa käsiä, säpsähtää) niiku hypsähtäsi vaen, niin sillon siihen tulloo se voema sieltä ja samalla laella kun loppuu, niin näen kummallisesti panno ihtejään sitä ruumista.¹¹²

¹⁰⁵ Vaahtoniemi 1958, 33.

¹⁰⁶ Härkönen 1945, 3.

¹⁰⁷ Vaahtoniemi 1958, 34–35.

¹⁰⁸ Janhunen 1929, 8.

¹⁰⁹ Bucht 1970, 50.

¹¹⁰ Janhunen 1929, 8–9.

¹¹¹ Karoliina Utrainen (1843–1929) oli horrossaarnaaja Kuopion maaseurakunnasta Rautalammin kylästä. Karoliina Väänänen os. Utrainen näki lapsena unessa ihmiskunnan kohtalon: helvetin kauhut ja taivaan riemut, sekä kehotuksen saarnata rauhan evankeliumia. Hän kirjoitti unen muistiin ja se julkaistiin kirjaseksi ”Kauhea ja merkkillinen uni, joka näytettiin 9-vuotiaalle tyttärelle Rautalammin pitäjässä Hilda Karoliina Utriaiselle”. Pienen tytön herätysaarna sai nopeasti kuulijoita ja aloitti Utraisen voimakkaasti parannuksen vaatimusta painottavan horrossaarnaajan uran. Utrainen saarnasi Kuopion kaupungissa, mutta saarnamatkoillaan kävi myös Nurmeksessa, Oulussa ja lappeenrannassa saakka. Voipio 1927, 31–39.; Tapio, 22.10.1864.

¹¹² Tiinan haastattelu 9.11.2012.

Tiina kertoo muistavansa ensimmäisen kerran, kun Härkönen oli kesällä käymässä Hyrynsalmen syrjäkylillä. Tiina muisteli hieman epävarmasti, että vuosi olisi ollut 1936 ja paikka Moisiovaaran koulu.

Tiina: Yksikin – kun oli – joka suruttomana eli, käyny sen seuroissa, niin sano, että nyt se kuultiin semmonen pubuja, jota ei oo teällä käöny, semmosta pubujaa ennen kuultu –
–¹¹³

Horrostilassa Härkönen toimi jumalallisten näkyjen välittäjänä. Hänelle näytettiin maailmanloppua edeltävät merkit ja tulevan maailmanlopun päivämäärä. Härkösen saarnatoiminta tähtäsi uskovien valmistamiseen lopunaikojen edellä.¹¹⁴

Härkösen ja Poutasen lisäksi seuroissa oli mukana useita saarnaajia. Näitä nuoria miehiä kutsutaan myöhemmissä tutkimuksissa nimityksellä ”saarnapojat”. Näiden nuorten miesten toiminnasta on hyvin vähän tietoa.¹¹⁵ Nuoret puhujat saarnasivat samoissa seuroissa Härkösen ja Poutasen kanssa. Nämä miehet pitivät yllä seuratoimintaa myös silloin, kun Härkönen ja Poutanen eivät olleet paikkakunnalla.¹¹⁶

Seurat olivat suosittuja, syrjäkyliltä asti saapui paikalle seuraväkeä. Hannu arveli väkeä olleen juhannuksena parhaimmillaan 50 autollista, parinkymmenen penkkirivin verran, silloin kun Poutanen on ollut mukana. Varsinkin liikkeen alkuaikoina seuratilaisuuksia järjestettiin usein, Tampion haastattelujen mukaan jopa kuukausittain tai parin viikon välein. Poutasen on kerrottu järjestäneen myös kaikille avoimia ja monipäiväisiä raamattukursseja. Myös Härkönen on antanut raamattutunteja.¹¹⁷ Tämän lisäksi Iivantiiran Malilanniemellä järjestettiin vuosittain juhannusjuhlat, jotka keräsivät vielä vuonna 1957 600–700 osanottajaa.¹¹⁸

Härkönen ennusti maailmanloppua epäsuorasti vuodelle 1949, vaikkakin mainiten, ettei tahdo tuoda julkisuuteen tarkkaa ajankohtaa.¹¹⁹ Vuoden 1948 jälkeen härkösläisten yhteisö alkoi rakoilla ja saarnaajien väliset erimielisyydet kärjistyivät. Härkönen on kuitenkin pitänyt Kainuussa seuroja vielä 1956.¹²⁰ Poutanen jatkoi Kainuussa kiertämistä vielä Härkösen

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Härkönen 1945, passim.

¹¹⁵ Tampio 2005, 46–49.

¹¹⁶ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

¹¹⁷ Tampio 2005, 50–55.

¹¹⁸ Vaahtoniemi 1958, 32.

¹¹⁹ Härkönen 1945, 87

¹²⁰ Vaahtoniemi 1958, 18

kuoleman (1967) jälkeen Suomussalmella, jossa hän oli herätysvuosina saanut eniten kannatusta.¹²¹

Adam Härkönen viihtyi Kainuussa saarnamatkoillaan, vaikka oli kotoisin Juvalta Etelä-Savosta.¹²² Härkönen oli naimisissa ja hänellä oli tytär. Perhe asui Savon seudulla, muuttaen usein.¹²³ Leimallisesti härkösläisyys on kainuulainen herätysliike. Se sai kannatusta juuri Kainuussa, vaikka Härkönen kulki saarnamatkoillaan useilla eri alueilla.¹²⁴ Mielenkiintoista on, että vaikka Härkösellä ei alun perin ollut erityistä suhdetta Kainuuseen, hän päätyi kulkemaan siellä vuosikymmeniä. Härkönen keräsi suosiota nimenomaan Kainuussa.

Härkösen saarnat tekivät välittömän vaikutuksen jo valmiiksi uskonnolliseen kansaan. Härkönen maustoi tunnetusti puheitaan virkistävillä vitseillä ja toisinaan sai kuulijat itkemään.¹²⁵

*Tiina: Se kun koski se sana, se koski kun siinä on Jumalan henki.*¹²⁶

Kun lähdin tekemään tutkimustani, oletukseni oli, että ihmiset tulivat uskoon Härkösen vaikutuksesta. Vaikka näin osaltaan olikin, on huomioitavaa, ettei totuus ole näin yksinkertainen. Härkösen kannatusta on todennäköisesti lisännyt se, että hän saapui valmiiksi uskonnolliseen ilmapiiriin, jossa monet olivat valmiiksi voimakkaasti uskonnollisia. Tiina avaa oman näkökulmansa:

*Tiina: Minäpä olin tullu uskoon ennemmin. Sillon tuli uskoon monet, mutta minä en sillon tullu, kun minä olin uskoon aekasemmi tullu. Ku minä en oo ihmisen kautta saanu herätystä, kun Jumalalta taevaasta oon saanu herätyksen minä.*¹²⁷

Haastateltava lisäsi Härkösen olleen puhuja, jonka kautta ihmisiä heräsi paljon, etenkin hän muisteli nuorten kuhmolaisten heränneen. Lisäksi Suomussalmella ja Hyrynsalmellakin on herätty Härkösen puheista.¹²⁸ Adam Härkösen panos uskonnolliseen heräämiseen on ollut merkittävä, hänen jälkeensä herätykset lisääntyivät.¹²⁹

¹²¹ Tampio 2005, 43–46.

¹²² Vaahtoniemi 1958, 14

¹²³ Tampio 2005, 38.

¹²⁴ Vaahtoniemi 1958, 38

¹²⁵ Bucht 1970, 52–53.

¹²⁶ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Tiinan haastattelu 6.3.2012.

¹²⁹ Tampio 2005, 32.

Härkösestä tuli nopeasti arvostettu henkilö enimmäkseen tilallisen väestön piirissä. Jatkosodan jälkeen Härkönen alkoi saada runsaasti kuulijakuntaa ja herätykset levisivät etenkin Hyrynsalmen, Suomussalmen ja Kuhmon syrjäisillä rajakylillä.¹³⁰ Härkösläisen liikkeen tarkkaa syntyäikää on vaikea määrittellä. Vaahtoniemen mukaan vuosina 1946–1948 herätyksiä tapahtui jo siinä määrin, että voidaan puhua herätysliikkeen syntyneen.¹³¹

Tiina: Se teällä kolomenkymmenen vuojen ajan kulki. Eihän se monta kertaa vuojessa käöny, jos pääsiäiseen aikaan oli talavella ja sitte kesällä, että oisikoko se kolomisen kertaa vuojessa käöny vaan kaks vähintään.

Härkönen vieraili Hyrynsalmella kaksi tai kolme kertaa vuodessa ja viipyi parisen viikkoa. Seuroja pidettiin eri kylillä ja eri taloissa jopa kahdesti päivässä kymmeneltä ja kuudelta.¹³²

Härkösläisyydellä on kerrottu olleen jonkun verran kannatusta myös Oulussa ja Tiina muistelikin Härkösen tulleen jonain vuonna normaalia myöhemmin Kainuuseen, koska tämä oli ollut Oulussa. Myöhemminkin Härkönen oli Kainuussa käydessään käynyt samalla matkalla myös Oulussa, koska hänet oli kutsuttu sinne.

Tiina: Niitähän oli usseampi kymmen niitä siellä, jotka oli tullu herätykseen, niin Härkösen kautta.¹³³

Tiina kuvailee Härköstä mökkiläisen pojaksi, joka jo 14-vuotiaana oli ”joutunna toisten työlle”. Hän kertoo Härkösen opiskelleen puutarhuriksi. Härkösellä on ollut Tiinan mukaan asunto ”montakymmentä vuotta” myös Kalvitsassa, josta hän muutti pois vaimonsa kuoltua 1950-luvulla.¹³⁴ Härköstä on nimitetty Kainuussa sedäksi. Erillinen nimitys kertonee sekä häntä kohtaan osoitetusta erityisestä arvostuksesta, että häntä kohtaan osoitetuista lämpimistä tunteista, ilmaisu tuo mieleen jollain tapaa läheisen henkilön. Tiina muistelee Härköstä lämmöllä:

Tiina: Vaan setällä se oli rakkaavven elävä sana, vanahalla miehellä, voe että.¹³⁵

Härkönen kertoo Jumalan antaneen hänelle tehtäväkseen kirjan *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* kirjoittamisen. Kirjan ilmestymishetkellä elettiin aikaa sotien jälkeen, vuotta 1945. Härkösen mukaan näinä aikoina elettiin viimeistä etsikkoaikaa,

¹³⁰ Tampio 2005, 40.

¹³¹ Vaahtoniemi 1958, 13.

¹³² Bucht 1970, 58.

¹³³ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹³⁴ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

¹³⁵ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

jonka jälkeen Herra täyttää lupaukset omille valituilleen¹³⁶: ”Seutu seudulta Jumala antaa voimakkaat hengen vaikutukset ja tulikasteen”.¹³⁷

Horrostilassa Adam Härkönen on saanut kuvan maailmanlopun ajoista. Hänelle on *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisillä abdingon ajalla* -teoksen mukaan näytetty ennalta tulevat talvi- ja jatkosota, ja myös tuleva maailmanlopun päivä.¹³⁸

Härköseen suhtautuminen myöhemmissä muisteluissa on ollut aiempien tutkimuksien valossa kaksijakoista. Ulkoa liikkeeseen suhtaudutaan kritisoiden ja epäillen. Sisäpiirin muistelut ovat myönteisempiä. Liikkeeseen kuuluneet kuhmolaiset kritisoivat Härköstä lähes ainoastaan hänen saarnoissaan ja kirjassaan antamiensa ennustusten takia. Härkösen on kerrottu antaneen saarnoissaan suoria vihjeitä kuulijoiden synneistä. Tällainen vallankäyttö olisi omiaan aiheuttamaan katkeruutta. Kuitenkin Härköstä muistellaan ainakin Kuhmossa usein kunnioittavaan sävyyn.¹³⁹

1.3 Onni Poutanen ja saarnapojat

Toinen keskeinen vaikuttaja liikkeessä oli Onni Poutanen. Poutanen syntyi Parikkalassa 14.7.1904. Poutasen yksityiselämästä tiedetään hyvin vähän. Tampion haastateltavat muistelivat, että hänellä olisi ollut maatila ja perhe Rantasalmella.¹⁴⁰ Poutanen on Vaahtoniemen keräämien muistitietojen mukaan ollut upseerin tehtävissä rintamalla.¹⁴¹ *Hymy*-lehdessä julkaistu artikkeli ”Menetin saarnamatkoilla kolme vanhaa miljoonaa! Onni Poutasen puheenvuoro” kertoo Poutasella olleen maatila Juvalla, ja hänen asuneen 1960-luvun lopussa Rantasalmella kunnan työntekijänä.¹⁴²

¹³⁶ Härkönen 1945, 5.

¹³⁷ Härkönen 1945, 8.

¹³⁸ Härkönen 1945, 87.

¹³⁹ Tampio 2005, 40–45.

¹⁴⁰ Tampio 2005, 46.

¹⁴¹ Vaahtoniemi 1958, 20.

¹⁴² Jauhiainen, ”Menetin saarnamatkoilla kolme vanhaa miljoonaa!” Onni Poutasen puheenvuoro” (art.). *Hymy*, 3/1969.

Tiina muistaa Poutasen olleen käymässä Hyrynsalmella syksyllä 1945, kaksi vuotta ennen Tampion kirjaamaa vuotta 1947.¹⁴³ Kertomus Onni Poutasen uskoontulosta on erityisen mielenkiintoinen.

Tiina: Kyllä se on Härkösen soarnasta tullu Onni (uskoon) ja se meillä pububi siitä, että ne oli kyllä Jumalan ilmotuksia ne horroksessa Härkösellä, ku heijän koballe oli semmonen tullu, ku hän on jossai seuroissa ollu ja äetisä on minne lie hevosen kanssa lähtennä, niin siinä kesken kaeken horroksessa sanonna Onnille Härkönen, että oesi hyvä nyt lähteä, äeti on nyt hengen häässä. Kun äeti on ruumistaan tarttunna hevosen suitsiperiin, äetisi viilöö siellä. Onni siitä vielä lähtennä menemään sinne ja sae sieltä vielä äetisä hengissä. Onni selevitti, ettei hällä ollu pienintäkään eppäehystä, kun hän sillon sen sae nähä, hän siitä lähti ja pelasti äetin sieltä.¹⁴⁴

Onni Poutanen on ollut pitämässä jäähyväispuhetta Suomussalmella 1977 kesällä. Hän kertoo, että hän ”melkein” tietää oman kuolemansa ja siksi uskaltaa kertoa olevansa jäähyväismatkalla. Poutanen viittaa jäähyväispuheessaan saarnatyönsä alkuketkiin:

Minun vibkimystilaisuudessa, kun Jumala vibki minut tähän työhön, hän se sanoi: kuule Onni, sinut laitetaan Rantasalmelta Kainuun kansan keskelle julistamaan Jumalan sanaa.¹⁴⁵

Poutanen oli liikuttunut syvästi ja itkenyt vaimonsa vierellä iloiten siitä, että pääsee vielä äidilleen kertomaan, että voi julistaa Jumalan sanaa. Tämän jälkeen (Poutanen ei mainitse kuinka pitkän ajan kuluttua) Onni Poutanen oli omien sanojensa mukaan pudonnut neljän metrin korkeudesta pää alaspäin ratakiskoille, jolloin hänen päänsä oli haljennut. Tämän hän tulkitsi niin, että Saatana yritti estää häntä ryhtymästä Jumalan työhön.¹⁴⁶

Tiina muistelee Poutasen viipyneen ensimmäisellä Kainuun käynnillään Härkösen kanssa muutaman viikon.¹⁴⁷ Härkösen tapaan myös Poutanen kulki Kainuussa puhujamatkoillaan. Tampio käsittää Poutasen haastattelujensa perusteella liikkeen poleemisimmaksi hahmoksi. Myös Vaahtoniemen mukaan liikkeessä olleet arvostelivat Poutasta, toisin kuin Härköstä.¹⁴⁸ Luonteeltaan Poutanen oli äkkipikainen ja kiivas. Tampion haastateltavat kertovat Poutasen

¹⁴³ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Kasettiaineisto, *Perintö-osa / Poutasen jäähyväispuhe*, 1977.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

¹⁴⁸ Vaahtoniemi 1958, 22.

olleen myös julistukseltaan ankarampi kuin Härkönen. Toisaalta jotkut pitivät Poutasta melko rentona ja oivallisena julistajana.¹⁴⁹ Hän keräsi paljon kuulijoita:

Tiina: Onniban se sillon tuli ja Jumala laski sen herätysarmon. Kun sillon oli tuolla Kubmossa siellä Mustallavoaralla, niin oliban siellä ihmisse, minen muistakkaan kuinka paljon siellä oli ihmisse, van ne ei tabtonna mibinkään soppie. — —¹⁵⁰

Poutanen viljeli puheissaan vertauskuvia. Tunnetuimmaksi jääneen vertauskuvan mukaan kristityn on mahdollista päästä Jumalan kanssa henkilökohtaiseen puheyhteyteen, joka toimii helposti, kuin puhelimitse. Poutanen havainnollisti sanomaansa veivaamalla kahvimyllyn kampea, ikään kuin vanhaa veivattavaa puhelinta. Vertaus levisi liikkeen ulkopuolisten korviin, minkä jälkeen härkösläisiä pilkattiin siitä, kuinka Iivantiiralla ”soitellaan kahvimyllyllä taivaaseen”.¹⁵¹ Vertaus sekä havainnollistaa Poutasen eläväistä saarnatyyliä, että huhujen muodostumista. Tampion haastateltavat muistavat tapauksen hyvin:

Tänähi päivänä aina juttuja keksivät — — puhhuut vähän niinku, naureskelevat, että voidaanko rännärillä soittaa taivaaseen. — —¹⁵²

Todellinen tapaus on siis muistettu jälkikäteen mehukkaammassa muodossa, jollaisena se on päässyt myös Helmi Kellokummun novellikokoelmaan *Lasteen alaisia* (1998), sekä Pentti Kyllösen romaaniin *Kahvimyllyllä taivaaseen* (2000).¹⁵³ Juoru julkaistiin myös Hymylehdessä.¹⁵⁴ Poutasen puheista välittyvä vertauskuvien viljely on auttanut huhujen syntyä. Huhujen muodostumisen yleisen sattumanvaraisen luonteen ansiota lienee, että juuri kyseinen huhu ”kahvimyllyllä taivaaseen” levisi jopa kirjallisuuteen saakka. Tällaiset huhut tai väärinymmärrykset, olivat ne sitten tahattomia tai tahallisia, ovat olleet omiaan tekemään aiheesta härkösläisiin seuroihin osallistuneille aikalaisille kiusallisen ja vaietun.

Hymylehdessä julkaistu artikkeli ”Taivaan valtakunnan kasöörit” on säilynyt katkerana muistona Onni Poutasen mielessä vielä vuonna 1977, jolloin hän muistelee noita aikoja aikoina, jolloin ”minut häpäistiin koko Suomen kansan edessä”. Hymyn artikkelista onkin hienotunteisuus kaukana. Jutun mukaan Poutanen ja Härkönen huijasivat kainuulaisilta rahat kolehtien muodossa, sekä mainitun taivaaseen soittamisen maksuina. Artikkelissa

¹⁴⁹ Tampio 2005, 43.

¹⁵⁰ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

¹⁵¹ Tampio 2005, 43.

¹⁵² Tampio siteeraa haastateltavaansa, Tampio 2005, 44.

¹⁵³ Tampio 2005, 44.

¹⁵⁴ Varjo, ”Taivaan valtakunnan kasöörit”, (art.). *Hymy* 11/1968.

kerrotaan, kuinka ”rauhallisten salokyläisten elämä oli suistunut raiteiltaan”, kun kainuulaiset odottivat maailmanloppua jättäen peltonsa kylvämättä¹⁵⁵. Jutussa esitetään, että härkösläisten paheet vain lisääntyivät syntien tunnustamisen jälkeen ja kerrotaan, että Härkösellä oli tapana antaa ”tyttöihmisille synninpäästö peiton alla”. Jutun loppuessa sanoihin: ”Voi pyhä yksinkertaisuus. Mutta jokaista uskonsa auttakoon, pelastukoon ken voi.”. Ei ole siis ihme, että liikkeessä mukana olleet ovat suhtautuneet varauksella lehtihaastatteluihin.¹⁵⁶ Muistellessaan häpäisyään Poutanen valittelee jo vaivojaan ja jalkojensa huonoa kuntoa.¹⁵⁷ Myös myöhemmissä muisteluissa on erityisen loukkaavaksi koettu kyseinen Hymy-lehden artikkeli 11/1968. Bucht on maininnut juuri kyseisen artikkelin tehneen mahdottomaksi myös hänen haastattelutyönsä liikkeen sisäpiirin kanssa.¹⁵⁸

Raamattutunnit Poutanen kertoo koonneensa Jumalan avustuksella, ylikuonnollisessa tilassa. Tarkemmin Poutanen ei tätä tilaa erittele. Poutanen viittaa saarnoissaan usein siihen, että henki kirkastaa¹⁵⁹ hänelle asioita, minkä jälkeen hän on tiennyt mitä sanoa. Hän kertoo Jumalan antaneen hänelle aikoinaan pyhän hengen, jolloin hän on tiennyt pääsevänsä ”siihen joukkoon”, millä hän luultavasti viittaa taivaaseen valittujen joukkoon.¹⁶⁰

Tampion haastatteluissa Poutaseen ja hänen julistukseensa suhtauduttiin huomattavasti epäilevämmiin kuin Adam Härköseen. Haastateltavat kritisoivat niin Poutasen persoonaa, kuin hänen tarkoituksensa ja keinojaan. Kritiikkiä esittävät jälleen etenkin ulkopuoliset, mutta myös jotkut liikkeeseen osallistuneet.¹⁶¹ Tiina kuvaa miesten puheita seuraavalla tavalla, kiteyttäen samalla Härkösen ja Poutasen eroavaisuuksia:

Tiina: Onni se oli suorasana, se sano suoraan kaikki, että saatto loukkaantua kaikki ja moni varmasti, se oli niin suora.

Tiina: – – Se Onnihan se oli niin suorasanainen, se puhu kaikkista nuista syntilöistä suomenkielellä, – – Härkönen oli niin taitokas ja viisas vanha mies, se osasi puhua sillä laella kauniisti, jottei loukkaa vanhoja, sillä oli sellainen taito.¹⁶²

¹⁵⁵ Perustuu Vaahtoniemen tulkintaan: Vaahtoniemi 1958, 68.

¹⁵⁶ Varjo, ”Taivaan valtakunnan kasöörit”, (art.). *Hymy* 11/1968.

¹⁵⁷ Kasettineisto, *Perintö-osa / Poutasen jäähyväispuhe*, 1977.

¹⁵⁸ Bucht 1970, 2.

¹⁵⁹ Pyhän Hengen kirkastaminen on tuttu Raamatusta. Joh. 16:12–15. Pyhän hengen kirkastus on myös herätysliikkeille tyypillistä retoriikkaa.

¹⁶⁰ Kasettineisto, *Voittajia*, ei päivämäärää.

¹⁶¹ Tampio 2005, 45.

¹⁶² Tiinan haastattelu 9.11.2012.

Poutasen suoraa luonnetta ja rajua seurayleisön arvostelua selitettiin sekä Tiinan haastattelussa, että Tampion haastatteluissa yllättävän myönteisesti viitattiin Poutasen ”karjalalaiselle tyypilliseen” suoraan luonteeseen.¹⁶³

Tiina kuvailee Onni Poutasen kiertäneen Kuhmossa, Kuhmon Iivantiiralla, Suomussalmella Kiannalla ja Näljängässä ja Hyrynsalmella Tapanikylällä. Tiina kertoo Poutasen pitäneen pitkän välin Kainuun käynneillä, herätysvuosien jälkeen.¹⁶⁴ Saamani C-kasetit tukevat Tampion käsitystä, jonka mukaan Poutanen vieraili Kainuussa Härkösen jo kuoltua. Poutanen on ollut Kainuussa ainakin kesällä 1976 ja 1977, jolloin seuroissa on ollut mukana pienenä poikana myös Hannu.

Hannu, seuraavan sukupolven edustajana, ei yllättäen tiennyt Härkösestä paljoakaan. Hänen muistoissaan liike keskittyi Poutasen ympärille, Suomussalmen ja Oulun alueille. Hannu muistuttaa itsekin, että hänen muistonsa rajoittuvat pitkälti yhteen seurapaikkaan,¹⁶⁵ 1970-luvulle, aikaan Härkösen jälkeen. Koska Poutasella on ollut liikkeen kannalta suuri merkitys, ovat Hannun muistot Poutasesta tärkeä tietolähde. Poutasen merkitys korostuu Hannun puheissa, hän liittää liikkeen vahvasti Poutaseen, mikä vahvistaa käsitystä siitä, että ihmisten kokemukset ovat erilaisia kyläkohtaisesti. Härkösen opetusten sisältö vaikuttaa olevan hänelle lähes tuntematon. Kysyin Hannulta muistikuvia Poutasesta. Hän kertoi Poutasen käyneen Suomussalmen juhannusseurojen lisäksi myös Oulussa pitämässä seuroja. Hannu muisti Poutasen hyvin, elekieltä myöten.

Hannu: Ensimmäinen muistikuva: sellanen valkoinen paita, henkselit, keravatti kaulassa, puolikalju pullukka, sankaiset, isot 70-luvun silmälasit. – – Kyllä se erottui porukasta, jonkinlainen johtohahmo, pelottava kuitenkin oli lapsen silmin, ei sitä mennyt halaamaan kädet avoinna, vähän kattoi häntä etäältä päin, varoi häntä. Ei uhkaava ollut kuitenkaan, mutta yrmeä-ääninen kun se puhui.

Hannu ei muista, ottiko Poutanen minkäänlaista kontaktia.

Hannu: Muutenkin tuntui, että aikuiset oli jossain tuolla ylempänä, eivät puuttuneet lapsiinkaan, yleensä se kommunikaatio tapahtui, että aikuiset puhui keskenään, me lapset oltiin sitten omissa maailmoissa.

Mielenkiintoista on, ettei Hannu muista Härköstä liikkeen johtavana hahmona. Kiiwaaksi

¹⁶³ Tampio 2005, 45.

¹⁶⁴ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹⁶⁵ Hannun haastattelu 9.5.2013.

kuvailtu ja epäilemättä karismaattinen Poutanen on jäänyt vahvasti niin lapsen kuin muidenkin muistelijoiden mieleen. Äkkipikainen ja dramaattinenkin hahmo on ollut omiaan joutumaan lehdistön ja kritisoijien hampaisiin. Härkösen puheista herännyt Poutanen tuki Härkösen tarinaa näystä, jossa Poutasen äiti oli hengen hädässä. Äiti pelastui Härkösen kykyjen ansiosta. Poutasen tuki on epäilemättä lujittanut uskoa Härkösen kykyihin.

Saarnapojat

Tiina: Se oli 1939 talvi, kun ne alako tulla, 1939 kesänä puhu puhujat, ei ne nämä vielä ollu sieltä kaukaa, nämä Onnit, vaan Aaku Haverinen kun alako puhumaan, niin alako niitä nuorie olla, vaan sitten kun tuli sodat, niin siinä meni kauan aekaa, ennen kun tuli se herätys, ennen ku sovat oli ohi.¹⁶⁶

Härkösläisyys maallikkojohtoisena herätysliikkeenä henkilöityi Adam Härköseen ja sittemmin Onni Poutaseen. Adam Härkönen saarnasi horroksessa, Poutanen ei. Kumpikaan miehistä ei pitänyt saarnaajan auktoriteettia yksin hallussaan, vaan liikkeessä saarnasivat myös ”saarnapojiksi” nimetyt nuoret miehet. On mahdollista, että nimityksenä saarnapojat olisi ulkopuolelta annettu. Kumpikaan haastateltavistani ei muistanut edes kuullensa nimitystä. Naiset eivät toimineet liikkeessä varsinaisina puhujina, mutta seuratilaisuuksissa naiset saattoivat todistaa uskostaan.¹⁶⁷

Yksi nuorista saarnaajista oli hyrynsalmelainen August Haverinen, joka puhui seuroissa Hyrynsalmella jo 1930-luvun lopulla.¹⁶⁸ Haverisen muistetaan saarnanneen Kuhmossa Iivantiirassa ennen Adam Härkösen saapumista.¹⁶⁹ ”Aakuksi” kutsuttu Haverinen oli pitänyt kotiseuroja myös sota-aikoina.¹⁷⁰ Haverisen rooli liikkeen leviämisessä on ollut merkittävä.¹⁷¹ Haverinen toimi Hyrynsalmella Härkösen yhdyshenkilönä, jolle Härkönen ilmoitti kirjeitse tulostaan. Haverinen järjesti tilaisuuksia ja informoi niistä kirkkoherra Liimattaa, joka kuulutti tilaisuuksista kirkossa.¹⁷²

¹⁶⁶ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹⁶⁷ Tampio 2005, 46, 49.; Hannun haastattelu 9.5.2013.

¹⁶⁸ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹⁶⁹ Tampio 2005, 46.

¹⁷⁰ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹⁷¹ Tampio 2005, 46.

¹⁷² Tilaisuuksista ilmoitettiin myös kouluilla, jolloin lapset veivät tiedon tilaisuuksista vanhemmilleen syrjäkylille. Bucht 1970, 56.

Haverisen on kerrottu puhuneen henkilökohtaisesti tietyille kuulijoille osoitettua saarnaa ja ennustuksia tulevista ajoista. Haverisen lisäksi seuroissa kiersivät hyrynsalmelainen Toivo Oikarinen ja kuhmolainen Antti Heikkinen. Haverinen irtaantui liikkeestä 1950-luvun alkuvuosina. Syyksi on kerrottu riitaantuminen muiden puhujien kanssa.¹⁷³

Hyrynsalmelaisia maallikkosaarnaajia olivat myös Iivari Heikkinen, Viljo Heikkinen ja Toivo Haverinen, sekä Heimo Heikkinen. Suomussalmelta nuoria ”saarnapoikia” olivat Kaspero Kovalainen, Bruno Kovalainen, Tauno Härkönen ja Martti Väisänen. Kuhmolaisia ”saarnapoikia” olivat Malisen lisäksi Antti Heikkinen ja Heikki Heikkinen Nivankylältä, Otto Heikkinen ja Felix Niskanen Lentuista ja Timoniemeltä Nestori Leinonen. Myös Juvalta kotoisin olleet härkösläisen perinteen jatkajat Toivo ja Eino Kosonen vierailivat Kainuussa puhujamatkoilla Härkösen kuoleman jälkeen. Myös Voimalan veljekset, Jouko Pulkkinen ja Albert Kyllönen mainittiin puhujina Tampion haastatteluissa, heidän syntymäpaikkojaan ei mainittu. Seuroissa todistuspuheita pitäneistä naisista mainittiin Elsa Hyvärinen ja Maija Kyllönen.¹⁷⁴

Myös Aukusti Malinen (1924–1987) kiersi seuroissa puhujana. Malisen merkitys liikkeessä konkretisoitui herätysaallon tasaantumisen aikoina. Diplomaattiseksi kuvattu Malinen oli Iivantiirassa perheineen asuva kauppias. Malinen oli pitkään Kuhmon seurakunnan kirkkovaltuuston ja Kuhmon kunnanvaltuuston jäsen, jonka kodissa ja kaupassa pidettiin usein seuroja. Malinen tuli tunnetuksi herätysliikkeen juhannusjuhlien organisoinniksi, sekä Iivantiiran seurakuntatalon rakentamisen ajajana. Iivantiiran seurakuntakoti valmistui 1981 talkoovoimin ja vieläkin vuonna 2013 Iivantiiran seurakuntakodilla toimitetaan jumalanpalvelus kerran kuussa. Kainuun hengelliset juhannusjuhlat järjestetään edelleen kesäisin Iivantiiran seurakuntakodilla.¹⁷⁵ Nimitys Kainuun hengellinen herätys on ilmeisesti Malisen luoma.¹⁷⁶

Tiedot näiden saarnaajien teoista tai puheista ovat jääneet pois härkösläisyyttä koskevasta kirjoittelusta. On mahdollista, että näiden nuorten miesten saarnat ovat joko noudattaneet Härkösen tai Poutasen puheiden sisältöä tai eivät ole muuten erottuneet paikallisten kotiseurojen saarnapuheista siinä määrin, että ne olisivat herättäneet suuria herätyksiä, tai huhupuheita. On todennäköistä, että ainakin osa nuorista saarnaajista on alkanut puhujiksi Härkösen vaikutuksesta, näinhän kävi myös Onni Poutaselle. Saarnaajat eivät viitanneet

¹⁷³ Tampio 2005, 48.

¹⁷⁴ Tampio 2005, 49–50.

¹⁷⁵ Iivantiiran seurakuntakoti. Kuhmon seurakunta. Elektr.

¹⁷⁶ Tampio 2005, 48–49.

suoraan Härköseen, vaan heidän mukaansa Pyhä henki kehotti heitä saarnaamaan¹⁷⁷. Puhujia on ollut runsaasti, mukana on voinut olla myös ilman Härkösen vaikutusta aloittaneita saarnaajia.

1.4 Seurat, juhannusjuhlat ja raamattutunnit

On esitetty, että Härkösen lopunaikaa koskevien näkyjen taustalla ovat olleet rajaseudun todellisuus, sekä partisaanihyökkäysten pelko.¹⁷⁸ Väite on kyseenalainen, koska Härkösen tiedetään nähneen näkyjä jo teinipojasta saakka. Rajaseudun todellisuus, sekä partisaanihyökkäysten pelko ovat varmasti olleet vaikuttavia tekijöitä, ne ovat vaikuttaneet härkösläisyyden lämpimään vastaanottoon. Vaikeat ajat vaikuttavat olevan sekä maailmanlopun teorioita synnyttävä, että ylläpitävä voima.¹⁷⁹ Jatkosodan aikaan kesällä 1943 Kainuun rajakyläin siviilejä oli tappanut erityisen julma Krasnyi partizan -osasto.¹⁸⁰ Pelon ilmapiiri ja lohdun tarve ovat olleet olemassa. Muistissa on varmasti ollut myös vuoden 1928 ankara katovuosi ja työansioiden menetyksiin johtanut 1920-luvun lopun talouslama.¹⁸¹ Huomattavaa on, että Aleksi Janhusen kokoama *Adam Härkösen borrossaarnoja* julkaistiin juuri vuonna 1929, New Yorkin pörssin romahduksen vuotena. Vaahtoniemi on maininnut maailmanlopun liikkeen syntymiseen vaikuttaneen mahdollisesti aikakauden ankarat olot: 1930-luvulla taloudellisen ahdingon aikana jouduttiin monessa kodissa turvautumaan pettuun. Sittemmin sotien aikana suuri osa kainuulaisista lähti evakkoon, kodit paloivat, omaisia kaatui ja katosi.¹⁸² 1940-luvulla kuolleisuus oli korkealla.¹⁸³ Miesten pitkäaikainen oleskelu rintamalla ja säännöstelytalous loivat pohjaa avioerojen, alkoholinkäytön, ja sen kautta myös säännöstely-, omaisuus ja väkivaltarikosten kasville sodan jälkeisinä vuosina. Maan tulevaisuuskin vaikutti epävarmalta.¹⁸⁴ Sotien jälkeiset 1940-luvun lopun vuodet olivat Suomessa myös hengellisyyden murrosaikaa.¹⁸⁵ Yhteiskunnallisesti Suomi oli jatkuvassa murroksessa ja harvat asiat vaikuttivat pysyviltä.

¹⁷⁷ Moilanen 2003, 131.

¹⁷⁸ Pursiainen 2001, 70.

¹⁷⁹ Wessinger 2011, 12.

¹⁸⁰ Yli-Lonttinen, KS vko 40, Sunnuntai-liite.

¹⁸¹ Huurre 1992, 342–343.

¹⁸² Vaahtoniemi 1958, 11–12.

¹⁸³ Huurre 1992, 481.

¹⁸⁴ Murtorinne 1990, 290.

¹⁸⁵ Wilmi 2003, 521.

Voimakkaasti maailmanloppuun viittaava ajattelu on mahdollista ymmärtää nopeasti muuttuvassa ja uhkaavassakin yhteiskunnallisessa tilanteessa. Syrjäkylien ankarat elinolosuhteet ovat mitä todennäköisemmin vaikuttaneet Härkösen suosioon.

Pääasiallisesti Kainuu on ollut herännäistä aluetta. Herännäisyyden vaikutus Kainuussa on vahvistunut erityisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Jo 1900-luvun alussa Suomussalmella on esiintynyt voimakasta herätystä, joka on levinnyt Hyrynsalmelle ja Ristijärvelle.¹⁸⁶ Kainuun herännäisyys uskonnollisena taustana oli tehnyt tutuksi vahvan kotiseuraperinteen ja yhteishartaudet.¹⁸⁷ Kiertävät saarnaajat tai sielunhoitajat eivät olleet tuntematon ilmiö. 1900-luvun alkupuoliskolla ainakin Hyrynsalmella toimi myös itseoppineita sielunhoitajia, joiden lisäksi Hyrynsalmella kävi myös maallikkosaarnaajia Kuhmosta, Ristijärveltä ja Suomussalmelta. Saarnaajat olivat ilmeisesti herännäisiä.¹⁸⁸ Uskonnollinen ilmapiiri oli valmiina Härkösen saapuessa Kainuuseen, eikä hän ollut ensimmäinen hurmoksellinen saarnamies Kainuussa.¹⁸⁹ Aika vaikuttaa olleen otollinen Kainuuseen saapuvalla saarnamiehelle.

Tampio viittaa härkösläisyyden yhteisöllistäviin tekijöihin. Esimerkiksi Iivantiiran juhannusjuhlat, raamattukoulut ja seurat vastasivat Tampion mukaan yhteisöllisyyden tarpeeseen. Tiivistä seuratoimintaa muistellaan myös kaiholla.¹⁹⁰ Härkönen lienee ollut vetovoimainen saarnamies: ainakin seuroissa on riittänyt kuulijoita. Kirkkoherra Liimatan muistuinpanojen mukaan Härkösen saarnatessa kirkossa väkeä oli parhaimmillaan 800–1200 henkeä.¹⁹¹

Seurat

Härkösläisyys herätysliikkeenä on saanut alkunsa maallikkojohtoisista seuroista. Seuratoiminnasta tulikin tärkeimpiä toimintamuotoja liikkeen kukoistuskautena. Seurat

¹⁸⁶ Vaahtoniemi 1958, 9.

¹⁸⁷ Wilmi 2003, 521.

¹⁸⁸ Bucht 1970, 24.

¹⁸⁹ Esimerkiksi juntusrantalainen kommunistina tunnettu Antti Juntunen kiertelee Kainuun syrjäseutuja 1930-luvulla. Maailmanloppua saarnaten – ”muistuttaen erehdyttävästi Jeesusta” – Juntunen julisti Herran rankaisevan sortajaa, porvariluokkaa, ja puhuvan Juntusen kautta. Pursiainen 1999, 68–69.

¹⁹⁰ Tampio 2005, 51–55, 71.

¹⁹¹ Bucht 1970, 62.

järjestettiin yleensä herätysliikkeessä toimineiden kodeissa.¹⁹² Adam Härkösen saarnat olivat pitkiä, ne kestivät useita tunteja. Paikalla oli useita puhujia, kahdesta kolmeen.¹⁹³ Saarnakirjoja ei luettu, vaan turvauduttiin suoraan Raamattuun. Laulukirjana toimi vanha virsikirja vuodelta 1886.¹⁹⁴ Yksityisissä kotihartauksissa luettiin Raamatun lisäksi saarnakirjoja.¹⁹⁵

Seuratoiminta sisälsi virsien ja hengellisten laulujen lisäksi tiettävästi pitkiä saarnoja, julistuspuheita, sekä rukoilua.¹⁹⁶ Härkösen saarnat perustuivat yleensä Raamatun tekstiin, jonka hän luki puheensa alussa, usein ulkomuistista, jonka jälkeen seurasi esipuhe, alkurukous, varsinainen selitys sekä loppurukous. Saarnaa tulkittiin Vaahtoniemen mukaan allegorisesti.¹⁹⁷ Jeesuksen ristillä lausumat sanat ”Minulla on jano.”, Härkönen tulkitsi tarkoittavan janoa ihmissieluja kohtaan. Janoon tarjotut etikka ja sappi ovat omaa viisautta ja ylpeyttä.¹⁹⁸

Härkönen kirjoitti Vaahtoniemen mukaan itse virsiä, joita seuroissa kävijät kopioivat omiin vihkoihinsa.¹⁹⁹ Tiina esitteli minulle mustakantista lauluvihkoa, johon oli käsin kirjoitettu hengellisiä lauluja.²⁰⁰ Tiinan mukaan vihkossa ei ole Härkösen omia virsiä, eikä hän ole kuullut, että Härkönen olisi tehnyt virsiä. Härkönen on laulattanut sen sijaan muiden tekemiä lauluja. Vihkon laulut on koottu Tiinan mukaan eri paikkakunnilta kulkeneiden seurakävijöiden ja saarnaajien tuntemista lauluista, ja niitä on kirjoitettu muistiin etenkin herätysvuosien jälkeen. Voidaan kysyä, olisiko Vaahtoniemi sekoittanut nämä laulut Härkösen omiksi. Tiina muistuttaa, että Helena Konttinen oli puhuja, joka teki omia virsiä.²⁰¹ Onni Poutanen on myös kirjoittanut ainakin yhden virren.²⁰² Tiinan mukaan Härkösen aikoina lauluja oli vain muutamia ja ne olivat erityisesti nuorten mieleen. Seuroissa laulettiin harvemmin lauluvihkosta, josta laulettiin enemmän kotona.

¹⁹² Tampio 2005, 50.

¹⁹³ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

¹⁹⁴ Vaahtoniemi 1958, 36.

¹⁹⁵ Pohjois-Kainuun asukkaiden on kerrottu olleen lukuintoista väkeä. Suuren lukuinnon on ajateltu olleen ominaista Pohjois-Kainuun asukkaille Liimattaa edeltäneen, mielivaltaisena kirkonmiehenä pidetyn kirkkoherran Snellmanin aikana, jolloin kirkkoon ei haluttu mennä. Näinä aikoina luettiin Oiva Kareksen mukaan Raamattua, postilloja ja hartauskirjoja: ”vähäpätöinen oli se talo, jossa ei ollut saarnakirjaa ja jossa ei saarnaa sunnuntaisin luettu.” Bucht 1970, 22–23.

¹⁹⁶ Tampio 2005, 51.

¹⁹⁷ Vaahtoniemi 1958, 25.

¹⁹⁸ Janhunen 1929, 41–42.

¹⁹⁹ Vaahtoniemi 1958, 98.

²⁰⁰ Työn yläotsikko *Ja kerran korvenkin helmahan näet valkoliljojen puhkeavan* on Tiinan kertoma säe mustakantisen vihkon laulusta. Tiinan haastattelu 29.4.2012.

²⁰¹ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

²⁰² Kasettineisto, *Perintö-osa / Poutasen jäähyväispuhe*, 1977.

*Tiina: Kyllähän ne kesällä niillä juhannusjubililla väliajjoilla laulo nuoret nuita, kun jokkaesella oli vibkossa omasa.*²⁰³

Vaahtoniemi on kertonut härkösläisten seurojen pitämisen olleen kiellettyä kouluilla ja kirkoissa.²⁰⁴ Poikkeuksena Härkönen saarnasi Hyrynsalmen kirkossa Toivo Liimatan luvalla. Tilaisuuksia järjestettiin myös Tapanikylän koululla²⁰⁵, sekä myös Hyrynsalmen Moisiovaaran ja Suomussalmen Kiannanniemen koululla.²⁰⁶ Tampion haastattelujen perusteella seuratilaisuuksiin liittyi myös yksityisiä sielunhoitotilaisuuksia, jossa saarnamiehille tunnustettiin syntejä, sekä rukoiltiin.²⁰⁷ Yksityiset sielunhoitotilaisuudet eivät ole varsinaisesti kovin erikoinen piirre, myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisällä esiintyy yksityistä sielunhoitoa, joka sisältää esimerkiksi henkilökohtaista keskustelua maallikon kanssa.²⁰⁸ Kysyin haastateltavalta, onko tämä ollut seuroissa, joissa kysellään kuulijoiden syntejä.

*Tiina: Kuhmon puolella minä oon vaan yhden kerran ollu semmosessa jossa menivät puhujan luokse. Nuoret, jotka tulee ensi kerran uskoon, kun sitähän tulee jokkaisella, että jonkin ihmisen kanssa on jottain ja sitten ne selevittellee siellä ja kertoo puhujalle ja toisethan käypi papin luona vaan.*²⁰⁹

Haastateltavani puolusti kyseistä tapaa, vaikka totesi, ettei hänellä itsellään ollut mitään omallatunnollaan.

*Tiina: Se kusse vaevasi nuorta niin siitä tuli hyvä olo ja vappaos.*²¹⁰

Joskus seurat venähtivät yöhön, kun erityisesti nuoret halusivat vielä jäädä rukoilemaan ja laulamaan hengellisiä lauluja.²¹¹ Härkönen oli kommentoinut haastateltavalleni Tiinalle nuorten lauluintoa:

Tiina: – – Niin johan se Härkönen sano, että se ku ei ne tunteet kaovvan kestä, kun sitä riemastuu ja on tunteita, että annaban ne nyt laolaa ja kiittää, että se loppuo tahtoo liianki sievään (Kainuun murteella: pian): se semmonen ilo ja riemu.

²⁰³ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

²⁰⁴ Vaahtoniemi 1958, 31.

²⁰⁵ Tampio 2005, 50–51.

²⁰⁶ Vaahtoniemi 1958, 31.

²⁰⁷ Tampio 2005, 51.

²⁰⁸ Sielunhoito. Aamenesta öylättiin. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Elektr.

²⁰⁹ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Tampio 2005, 51.

Seurat alkoivat rukouksella ja päättyivät rukoukseen. Seuroissa kerättiin kolehtia ja liikkeen ulkopuoliset suhtautuivat kolehdin keräämiseen epäillen. Huhuttiin maallikkosaarnaajien rikastuvan rahoja keräämällä²¹².²¹³ Joissain seuroissa kolehti kerättiin pakanalähetykselle.²¹⁴

Juhannusjuhlia arkisemmissakin seuroissa puhujia oli korkeintaan kaksi tai kolme ja kävijöitä riitti.

Tiina: Onhan niissä monta kymmentä ollu. Sitä kun on nuorissa ollu paljon, kun nuoria on ollu meleko paljon. Kesällä pyörillä ajaneet, onhan niissä meleko paljon ollu, pirtit täynnä varmaan.

Tiina kuvaili seuroja saattaneen olla jopa kerran kuussa niinä aikoina, jolloin saarnapojat kiersivät pitämässä seuroja. Seuraväkeä tuli haastateltavan mukaan ”vaekka mistä asti”, varsinkin, kun Poutanen oli puhumassa. Kuhmosta tuli tuolloin erityisen paljon kuulijoita.²¹⁵

Kun Poutanen oli seuroissa puhujana 1970-luvulla, hänen kauttaan heränneet tulivat seuroihin.²¹⁶ Poutasen seuroissa 1970-luvulla kävi Hannun mielikuvien mukaan yleensä hänen vanhempiansa ”uskonystäviä”, sukulaisia ja lähitalojen ihmisiä, mutta myös paljon Hannulle tuntemattomia ihmisiä. Oli myös pienempiä seuroja, joita hän kuvailee pienimuotoisiksi perheseuroiksi. Näissä kävi lähinnä hänen vanhempiansa ”uskonystäviä”. Seuroihin mentiin puhujan mukaan:

Hannu: Kyllä ne varmaan oli puhujapainotteisia, se ja se pittää seurat Poutasen tai (puhujan nimi) seuroihin mentiin, seurat oli jossahin, mutta puhuja oli pääasia, ei se tietty paikka.

Hannu muistaa olleensa kesällä seuroissa, hän muistaa juhannuskoivut ja Poutasen edessä puhumassa. Kasettinauhurit nauhoittivat puhetta:

Hannu: Saatto viiski mankekaa olla eessä ja mikrofoonit kohallaan.

Hannu muistelee Poutasen puhuneen Paavalin kirjeistä, Uutta testamenttia, synnistä,

²¹² Vaahtoniemi kertoo tutkimuksessaan kolehtiriitoihin liittyviä tarinoita, joissa on huvittavasti merkitty ensin lähde, ja lähteen jälkeen, keneltä lähde on kuullut kyseisestä sattumuksesta. Vaahtoniemi 1958, 34.

²¹³ Tampio 2005, 53.

²¹⁴ Härkösen saarnoihin kuuluvissa rukouksissa muistetaan usein mustia pakanoita. Janhunen 1929, 27, 134, 233, 293. Herätysvuonna 1947 nuoret herätyksen saaneet nuoret perustivat myös lähetysompeluseuran Alavuokin Mäkelän kylään. Vaahtoniemi 1958,44.

²¹⁵ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

²¹⁶ Ibidem.

kadotuksesta ja paratiisista. Hän kuvailee tunnelmaa ”jäyhän tuntuiseksi”. Hänen muistojensa mukaan tilassa ei ollut syntientunnustusta, vaan saarnoja, virren veisuuta ja rukouksia.²¹⁷

Tampion mukaan liikkeessä mukana olleet nuoret muistelivat herätysvuosien seuroja kaihoten, ulkopuoliset saivat taas syyn epäillä liikkeen ”raittuutta”. Seksuaalisväritteiset tarinat liikkeen yöllisistä kokouksista, joissa vällyjen alla oli koko seurakunta, levisivät Kainuussa, ainakin siinä määrin, että ne ovat matkanneet Tampion haastatteluihin. Tampion haastatteluissa tarinoita välittävät nimenomaan liikkeen ulkopuoliset seuraajat. Näiden haastattelujen perusteella yöllinen toiminta vaikuttaa kuitenkin sisältäneen viatonta virsien veisaamista.²¹⁸ Hurmoksellisen herätysliikkeen yölliset kokoukset olivat toki omiaan synnyttämään tällaisia huhuja.

Raamattutunnit

*Tiina: Sitten keväällä, kun oli ne isot kurssit, kun oli toista tuhatta ihmistä –*²¹⁹

Vuonna 1939 Härkönen aloitti Raamattutuntien pidon yhdessä kirkkoherra Liimatan kanssa. Raamattukurssiksikin kutsuttu tapahtuma kesti viisi päivää. Liimatta ja Härkönen pitivät kurssia myös seuraavana vuonna, jolloin kurssi rahoitettiin kolehdilla, joka kerättiin Hyrynsalmen kirkossa.²²⁰ Sittemmin raamattukurssien pitäjäksi vaihtui Onni Poutanen. Raamattutunneilla on ollut suuri merkitys liikkeen toiminnalle:

Tiina: Sillonhan niitä heräsi kaubheasti – – Setä ei ollu aennaa (mukana), vanha mies, eikä se jaksanna.

Onni Poutasen Raamattutunneille osallistui myös Hyrynsalmen Kirkonkylällä parhaimmillaan toistatuhatta osanottajaa.²²¹ Tiina kertoi Poutasen pitäneen raamattutunteja Kuhmossa, Hyrynsalmella ja Suomussalmella talvina 1947 ja 1948. Kurssit kestivät neljästä viiteen päivään yhdessä paikassa.²²² Seuraväkeä tuli myös Kainuun ulkopuolelta:

²¹⁷ Hannun haastattelu 9.5.2013.

²¹⁸ Tampio 2005, 52.

²¹⁹ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

²²⁰ Bucht 1970, 58.

²²¹ Vaahtoniemi 1958, 35.

²²² Tiinan haastattelu 9.11.2012.

Tiina: Niitä tuli etempää tuolta uskonvaessie Tampereen läheltä ja sitten sieltä Juvalta ja sitten Onni kun oli sieltä niitä karjalaessie, kun eihän se teältä oisi niin suurta väkettä, kun sehän oli enemmän nuorissoa mitä teältä oli.

Tiina: Sillon ne taesi olla 1963, kun palijo väkettä tuli, sillon oli molemmat setä ja Onni niissä kurssiloissa. Olivat kesällä, juhannuskesällä.

Mikäli Tiina muistaa oikein, raamattutunteja on järjestetty siis talvisin 1947, 1948, sekä kesällä 1963, minkä lisäksi Suomussalmella juhannuksen aikaan vuosina 1976 ja 1977, mikä ilmenee C-kasettien päiväyksistä. Näillä juhannuksen ajan raamattukursseilla oli mukana myös Hannu. Kysyin Hannulta, onko tämä kuullut Poutasen raamattutunneista, hän vastasi, että raamattutunnit on varmaan sellainen seuratyyppe, missä itsekin on ollut mukana, hän ei osannut erotella, mikä ero on seuroilla ja raamattutunneilla.

Hannu: Ite miellän että seurat vois olla vähän, että välillä niinku raamattutunti ja välillä lauletaan.²²³

C-kaseteilta Poutasen puheista voidaan kuulla hänen pitäneen lähinnä ainoastaan raamattutunteja hänen ollessaan Suomussalmella. Hannun tulkinta raamattutunneista seuratyypinä vaikuttaa uskottavalta. Seuroihin on varmasti sisältynyt paljon Raamatun tulkintaa.

Juhannusjuhlat

Iivantiiran juhannusjuhlat keräsivät satoja kävijöitä, joista tosin suuri osa oli ajan tavan mukaan mitä todennäköisimmin lapsia.²²⁴ Yleensä juhannusjuhlat järjestettiin Kuhmon Iivantiiralla, mutta myös Moisiovaaralla pidettiin vuonna 1948 helluntain aikaan juhlat, jotka keräsivät 2000 kuulijaa. Juhannusjuhlia ei kuulutettu kirkossa.²²⁵ Jokavuotiset juhannusjuhlat olivat hyvin tärkeä tapahtuma liikkeen jatkuvuuden kannalta.²²⁶ Seuroja on järjestetty Iivantiiran seurakuntakodilla, vielä sen valmistumisvuoden 1981 jälkeen.²²⁷

²²³ Hannun haastattelu 9.5.2013.

²²⁴ Vaahtoniemi 1958, 32.

²²⁵ Bucht 1970, 63.

²²⁶ Tampio 2005, 50.

²²⁷ Iivantiiran seurakuntakoti. Kuhmon seurakunta. Elektr.

Puhujia oli juhannusjuhlilla useasta pitäjästä. Aamulla ja illalla pidettiin puheita, juhannuksen aatosta pyhiin.²²⁸ Tiina kertoi ihmisten yöpyvän juhlien aikaan paikallisten luona. Härkönen jäi juhannusjuhlien jälkeen kahden viikon ajaksi pitämään seuroja, jolloin seuroja pidettiin jopa kaksi kertaa päivässä.²²⁹

Ivanttiiran juhannusjuhlien lisäksi Suomussalmella järjestettiin juhannusjuhlia ainakin 1970-luvulla. Näissä juhlissa puhujana oli Onni Poutanen, sekä muita paikallisia puhujia. Kävijät olivat kaikenikäisiä, myös lapsia ja nuoria aikuisia.

Hannu: Poutanen oli varmaan kokoava tekijä juhannusseuroissa (Juhannusseuroilla pidettiin Poutasen raamattutunnit.), sellanen mielikuva mulla on ja Poutasen takia ihmiset tuli sinne.²³⁰

Ivanttiiran juhannusjuhlista Hannu ei ollut kuullut ennen haastattelua. Tämä on erikoista, kyseessä on härkösläisyyden suurin kokoava tapahtuma. Kuhmossa ja Suomussalmella ”Kainuun hengellinen herätys” on näyttäytynyt erilaisena.

1.5 Liikkeen sammuminen

Pelastusta ei sovittuna aikana tullutkaan. Liikkeen sammumisen ajankohtaa on vaikea tarkkaan määrittää. Vielä 1956 Härkönen on pitänyt seuroja Suomussalmen kirkonkylällä ja Ala-vuokissa.²³¹ Härkösen ja Poutasen välisten ristiriitojen on kerrottu hajottaneen liikettä.²³² Kysyin Tiinalta syitä miesten välien huononemiseen.

Tiina: No ei kaet niillä niin isommasti mennykkään, niin se Onni vaan kerran sano, että se on kerran jostain setän sanomisesta loukkaantunna, kun karjalaeset on semmossia vilikkaeta, se ihan rebellisesti itte sano, että hällä ei oo mittään kaunaa setää vastaan, että se on kaekki sanontasa hältä anteeksi pyytännä.

Härkönen ja Poutanen alkoivat kulkea Kainuussa eri aikoihin. Liike jakaantui ja Poutasen seuroissa kulkijoita alettiin nimittää poutaslaisiksi. Syitä hajaannukseen ei tiedetä. August

²²⁸ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

²²⁹ Tiinan haastattelu 11.7.2012.

²³⁰ Hannun haastattelu 9.5.2013.

²³¹ Vaahtoniemi 1958, 18.

²³² Bucht 1970, 72.

Haverinen on kommentoinut, ettei erkaneminen johtunut opillisista syistä. Summatessaan edellistä vuotta 1948 toteaa kirkkoherra Liimatta kirkollisissa ilmoituksissa 1.1.1949, ettei kaikki kirkollinenkaan herätys ole ollut raamatullista ja tervehenkistä. Hän mainitsee vielä esimerkkinä poutaslaisuuden, jonka kuvaa ”poteneen sairaalloisuuden oiretta monin tavoin”. Samalla Liimatta asettuu härkösläisten puolelle jättämällä härkösläiset kritiikin ulkopuolelle.²³³ Vaahtoniemi on kertonut Poutasen vierailleen vuoden 1948 jälkeen Kainuussa vain kahdesti.²³⁴

Tampion mukaan Iivantiirassa ja muualla Kuhmossa pidettiin Härkösen puolia ja poutaslaisuutta esiintyi lähinnä Suomussalmella ja Hyrynsalmella. Jako Iivantiiran ja Kuhmon härkösläisten, sekä Suomussalmen ja Hyrynsalmen poutaslaisten välillä vaatisi huolellista tarkastelua. Suomussalmella nauhoitetuilla kasettinauhoilla on mukana myös puhuja Hyrynsalmelta ja Härkönen on nauttinut haastattelutietojen perusteella kannatusta Hyrynsalmella.

Härkösen Kainuun matkat mahdollistivat herätysliikkeen syntymisen. Liike alkoi muotoutua siitä lähtien. Härkösen tiedetään käyneen Kainuussa vielä vuonna 1957 ja pitäneen useita seuroja Iivantiiralla.²³⁵ Mahdollisesti tämä on ollut hänen viimeinen vierailunsa. Useita saarnaajia suosinut linja vaikuttaisi luoneen ilmapiirin, joka mahdollisti härkösläiselle herätysliikkeelle ominaisten piirteiden säilymisen Kainuussa vielä Härkösen kuoleman 1967 jälkeen. Problemaattinen kysymys on, pitäisikö tässä vaiheessa puhua härkösläisyydestä, poutaslaisuudesta vai kummastakaan. Onni Poutanen kävi Kainuussa saarnamatkoilla ilmeisesti viimeisen kerran 1970-luvun lopulla.²³⁶

²³³ Bucht 1970, 72–78.

²³⁴ Vaahtoniemi 1958, 94.

²³⁵ Vaahtoniemi 1958, 18.

²³⁶ C-kasetti-aineisto sisältää Poutasen jäähyväispuheen vuodelta 1977.

2 MAAILMANLOPUN TUNNUSMERKIT JA TUHATVUOTINEN VALTAKUNTA

2.1 Apokalyptiset ennusteet

Herätyksiikkeit tulkitsevat Raamatun apokalyptisiä osioita yleensä premilleniaalisen tradition mukaisesti. Traditionissa apokalyptisiä ennusteita tulkitaan kirjaimellisesti. Historia kehittyi lineaarisesti kohti täydellistä tuhoa. Ennen viimeisiä taisteluita taivaaseen temmataan valikoitu uskovien joukkio. Syntiset jäävät kärsimään lopun ajan kauheuksista. Antikristus ottaa vallan, joka kuitenkin on väliaikainen. Lopulta Jeesus joukkoineen voittaa ja maan päälle perustetaan tuhatvuotinen valtakunta. Premilleniaalisen tradition vastakohtana voidaan pitää amilleniaalista traditiota, jossa tuhatvuotinen valtakunta nähdään symbolisena ilmauksena, aikana jolloin kristillisyyden on vallalla ja Kristus on läsnä tässä hetkessä.²³⁷ Postmillennialismin mukaan Kristuksen toinen tuleminen tapahtuu tuhatvuotisen valtakunnan tai kulta-ajan jälkeen.²³⁸ Härkönen edustaa premilleniaalista traditiota.

Jeesuksen syntymän jälkeisinä ensimmäisinä vuosisatoina vainotut kristityt turvautuivat ajatukseen ajallisesti lähellä olevasta muutoksesta: tuhatvuotisesta valtakunnasta. Kun kristinusko nousi 300-luvulla Rooman valtakunnan viralliseksi uskonnoksi, kristittyjen olot paranivat. Kirkon piirissä tuhatvuotisen valtakunnan odotukseen otettiin kielteinen kanta. Kirkko alkoi pitää vakiintunutta asemaansa tuhatvuotisen maanpäällisen valtakunnan toteutumisenä. Toistuvien nälänhätien, sotien ja kulkutautien vaivaaman kansan keskuudessa kiliasmi kukoisti edelleen. Kahtiajako kahden kiliasmia koskevan käsityksen välillä onkin ollut olemassa tästä lähtien. Maailmanlopun ajatus liittyy kiinteänä osana länsimaiseen kristilliseen maailmankuvaan.²³⁹

Kristinuskon lisäksi Lähi-idän ”uskontoahjossa” syntyneiden uskontojen, zarathustralaisuuden ja islamin mukaan maailman jälkeen seuraa uusi maailma, joka on ikuinen. Uudessa maailmassa elämän alkuperäinen tarkoitus toteutuu vanhaa täydellisemmin ja ”täällä elämisen” päämäärä onkin osoittautua kelvolliseksi ikuisen maailmaan. Skandinaavisessa mytologiassa esiintyy tulinen maailmanloppu, josta käytetään

²³⁷ Boyer 1998, 142–144. Dunderfelt & Mäkisalo 1999, 197.

²³⁸ Stein 1998, 73.

²³⁹ Urpilainen, ”Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa”, (art.). *Kaltio* 1/2000.

nimitystä *ragnarök*. Elämän uskotaan versovan ragnarökin jälkeen. Maailman alku- ja loppukertomukset ovat syntyneet selittämään olemassaolon mysteerii.²⁴⁰

Härkösläisyyden saamaan huomioon lehdistössä ja kirjallisuudessa²⁴¹ ovat epäilemättä vaikuttaneet juuri Härkösen apokalyptiset näkemykset. Lisäksi Adam Härkösen horrossaarnaus on lisännyt jo liikkeen elinaikana ulkopuolisten mielenkiintoa ja edistänyt erityisesti monipuolisten huhujen esiintymistä. Härkösen ennustukset tulivat esille horrossaarnoissa.²⁴² Härkönen oli horroksessa saarnatessaan puhunut myös paikallisten ihmisten yksityisasiasta, mikä oli omiaan lisäämään Härkösen uskottavuutta Jumalan sanan välittäjänä:

Tiina: Me tiesimmä, ketä ne ovat, niin me silimiin toisiamme katoimme ja sieltä kun sanottiin niille, niin ei sitä tule sillon pienintä (epäilystä), kun se mennee justiin niinku on ja me oomma elämässä näkijöitä ja hän puhuu tietämättömänä, vaan henkihän se tietää, Jumalan henki, jolla on Jumalan henki sydämessä.²⁴³

Härkönen oli siis ilmeisen vakuuttava saarnatessaan kuulijoiden synneistä.²⁴⁴ Kertomalla seuraväen henkilökohtaisia asioita on Härkönen lujittanut auktoriteettinsa. Tiina muistaa erään tapauksen vuodelta 1936:

Tiina: (Naisen nimi) oli siellä, niin (Härkönen) sano, että kuule sinä äeti, jotta Jumala kuulee sinun rukouksesi, jatka vaan rukousta sen poikasi puolesta, (naisen nimi) rupesi itkemmään.

Haastateltavaa eivät edellä mainitun kaltaiset tilanteet epäilytä:

Tiina: Tietähän tuon, tietähän sen Jumala taevaassa.²⁴⁵

²⁴⁰ Dunderfelt & Mäkisalo 1999, 14–17.

²⁴¹ Härkösläisyyttä on käsitelty ainakin seuraavissa artikkeleissa: Varjo, ”Taivaan valtakunnan kasöörit”, (art.). *Hymy*, 11/1968.; Jauhiainen, ”Menetin saarnamatkoilla kolme vanhaa miljoonaa!” Onni Poutasen puheenvuoro” (art.). *Hymy*, 3/1969.; ”Kesäteattereissa Kainuussa”, (mainos). *Kainuun sanomat*, 22.3.2005.; Riepula-Vähäaho, ”Härkösläisyys vuosisadan ainoa maallikkojohtoinen kansanherätys”. (art.). *KS*, 26.4.1998. Härkösläisyys on esiintynyt myös kirjallisuudessa: Kyllönen, Pentti 2000: *Kabvimmilyllä taivaaseen*. Romaanikäsikirjoitus.; Kellokumpu, Helmi 1998: *Lasteen alaisia. 14 kertomusta*. WSOY, Helsinki.; Heikura, Unto 1999: *Kubmossa kuultua*. Omakustanne. Seppänen, Taisto 1991: *Puunainen*. Omakustanne.

²⁴² Janhunen 1929, 8–9.

²⁴³ Tiinan haastattelu 29.4.2012

²⁴⁴ Vaahtoniemi kirjoittaa tapauksesta, jossa Härkönen olisi riitatilanteessa uhanut tuoda julki erään saarnapojan tunnustaman synnin. Vaahtoniemi 1958, 40. Näin hän olisi käyttänyt rippiasemaa kirstystarkoituksiin. Toisen käden tietoihin perustuvan muistitiedon todenperäisyyttä on mahdoton arvioida jälkikäteen. Saarnamiehille tunnustetut ripit ovat kuitenkin vääjäämättä antaneet saarnaajille erityisen valta-aseman.

²⁴⁵ Tiinan haastattelu 29.4.2012

Maailmanlopun odotuksesta on aiemmissa haastatteluissa kerrottu etupäässä liikkeen ulkopuolisten näkökulmasta.²⁴⁶ Kysyin, osaako haastattelemani Hannu arvioida, miksi hänen sukupolvensa ei ole antanut haastatteluja.

*Hannu: Laulen, että se (uskovaisuus) ei oo varmaan tarttunu moneenkaan seuraavan sukupolveen. Sehän voi olla niin niinkuin minäkin sen koen, että sitä on puolittain pakolla joutunu sinne seuroihin mukaan. Sitä ei kokenu kuitenkaan omaksi, se saattaa monellakin ahistusta herättää. Jos sitä ois ite uskovaainen, siitä saattais varmaan pubuakin – – Onko se semmonen torjunta vaan, ettei halua asiasta kuulla mitään. En jotenkin yhtään ihmettele kyllä.*²⁴⁷

Se, missä määrin Härkösen käsitykset maailmanlopusta on otettu liikkeen piirissä vakavasti, on asia, josta ei ole tietoa. Tampion haastatteluissa liikkeen aktiiviset jäsenet ovat korostaneet erikseen, että liikkeessä turvaututtiin Jumalaan puhujien sijaan. Toisaalta saarnaajien neuvoihin ja arvoihin tukeuduttiin paljon.²⁴⁸ Tutkimuksenasettelun kannalta relevanttia on se, mitä Härkönen on painetuissa saarnoissaan maailmanlopusta kertonut. Maailmanloppua Härkönen on saarnannut jo vuonna 1929.²⁴⁹

Kun tarkastelemme Härkösen tekstejä, on hyvä pitää mielessä kenelle Härkönen tekstinsä suuntasi. Tekstit vaikuttavat olleen suunnatut Härkösen seuroissa kulkeville uskoille. Härkönen suuntaa lauseensa suoraan ”seurakunnalle”. Seurakunnalla hän tarkoittaa Jeesuksen seuraajia.²⁵⁰ Härkönen korostaa seurakunnan olevan ”pyhien yhteys”, sen sijaan, että merkitystä olisi paikallisseurakunnalla, kirkolla, lahkolla tai yhdistyksellä.²⁵¹ Härkösen lukijat olivat siis Härkösen aikalaisia ja vakituisen seuratoiminnan vuoksi valtaosin todennäköisesti myös vakituisesti seuroissa kulkevia uskonsisaria ja -veljiä.

Helena Konttisen ennustukset ja Ilmestyskirja muodostavat pohjan Härkösen apokalyptisille painotuksille. Härkönen itse viittaa kirjansa jälkisanoissa horrossaarnaaja Helena Konttiseen, jonka opissa Härkönen itsekin oli Konttisen vielä eläessä. Härkönen viittaa K.K. Sarlinin teokseen *Eräs meidän aikamme profeetta* (1916), jossa Helena Konttinen esittää omat maailmanlopun näkymänsä. Konttinen ennustusten maailmanlopun tulevan vuonna 1937. Tämän Härkönen selittää (vuonna 1945) johtuneen siitä, että Jumala on

²⁴⁶ Tampio 2005, 59.

²⁴⁷ Hannun haastattelu 9.5.2013.

²⁴⁸ Tampio 2005, 59

²⁴⁹ Janhunen 1929, 60, 172.

²⁵⁰ Härkönen 1945, 48.

²⁵¹ Janhunen 1929, 90.

antanut Suomen kansalle etsikkoaikaa vielä kaksitoista vuotta odottaen kansan parannusta. Härkösen mukaan kirjassa esitellyt kirjoitukset ovat yhtä pitäviä hänen omassa kirjassaan julkaistujen ennustusten kanssa. Näin Härkönen osoittaa itsekin nojaavansa Helena Konttisen perintöön. Loppu ennustetaan vuodelle 1949.²⁵² Helena Konttista on luettu paljon uskovaisten kodeissa.²⁵³ 19. painos on ilmestynyt vuonna 2011. Kun Härkönen on viitannut Konttisen ennustuksiin, ovat Härkösen ennustukset luultavasti saaneet enemmän uskottavuutta.

Härkösen mukaan maailmanloppu ei tule uskoville yllätyksenä. Ennen lopun päiviä Jumala vahvistaa omansa pyhällä hengellä ja voimalla korkeudesta. Oikeat uskovat näkevät ennusmerkit ja heillä on mahdollisuus valita haluavatko seurata Jumalaa. Palkinto on houkutteleva: Härkösen mukaan valittujen polku johtaa onnettomuuden maasta ”ihanaan onnen maahan”. Tosin hän huomauttaa, että matka tähän onnen maahan käy kärsimysten ja viimeisten suurten ahdistusten kautta.²⁵⁴

Mitä sitten ovat nuo Härkösen usein mainitsemat lopun ajan merkit? Härkösen mukaan Jumala antaa omilleen tunnusmerkit, joita ovat sodat ja veriteot:

*Se on julman Saatanan raivoa joka maailmassa hallitsee.*²⁵⁵

Härkönen ennustaa sotaa, jolloin miehet kaatuvat miekkaan ja kansalaiset harhailevat ”yksi siellä, toinen täällä”. Hänelle on myös ilmoitettu milloin sota tulee syttymään.²⁵⁶ Härkösen ennustus mukailee Raamattua, esimerkiksi Matteuksen evankeliumissa kerrotaan, että ennen Jeesuksen toista tulemistä valtakunnat kääntyvät toisiaan vastaan.²⁵⁷ Härkösen mukaan lopun aikojen edellä oikeita uskovia tullaan vainoamaan. Uskovat joutuvat monenlaisten koettelemusten eteen. Pedolle tehdään kuva, ja ketkä tätä kuvaa eivät kumarra, tullaan tappamaan.²⁵⁸ Härkönen seuraa tässä Johanneksen ilmestystä.²⁵⁹ Myös nämä henkilöt, pedon kuvan tekijät, on näytetty Härköselä:

²⁵² Härkönen 1945, 87.

²⁵³ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

²⁵⁴ Härkönen 1945, 8.

²⁵⁵ Härkönen 1948, 8–9.

²⁵⁶ Janhunen 1929, 60, 133–134.

²⁵⁷ Matt 24: 7–8.

²⁵⁸ Härkönen 1945, 18.

²⁵⁹ Ilm. 13.

*Ja kun minulle nämä näytettiin, personoituina, hengessä näin Suomenkin maassa olevia henkilöitä varsinkin hyvin huomatussa asemassa olevia.*²⁶⁰

Kirjassaan Härkönen ei näiden nimiä paljasta. Sodan jälkeen pedon edustajien leima on ilmeisesti mennyt Suomessa vuosina 1944–1947 toimineelle Liittoutuneiden valvontakomissiolle.²⁶¹ Ennen maailmanlopun päiviä on edessä pedon vallan aika. Pedon vallan Härkönen ennustaa kestävän 42 kuukautta, ”ja sekin lyhennettynä”.²⁶² Kolmen ja puolen aika löytyy Danielin kirjasta, jonka mukaan aika on Jumalan määräämä.²⁶³ Härkönen viittaa ennustuksensa olevan yhtenäinen myös Helena Konttisen ennustuksen kanssa:

*Saatanan hallintovaltaa tulee kestäämään kolme ja puoli vuotta.*²⁶⁴

Härköselle on näytetty yliluonnollisissa näyissä Jeesuksen toinen tuleminen. Vuonna 1939 hänelle on näytetty myös tulevista sodista tarkemmin: Härkönen on nähnyt ennalta sotien vaikutuksen uskoviin. Huomattavaa on, että nämä ”ennustukset” Härkönen on julkaissut vasta vuonna 1945. Yliluonnollisessa näyssä kerrottiin, että Suomen sota tulisi olemaan kaksijakoinen. Ensimmäisen lyönti ei tulisi olemaan yhtä raskas kuin toinen. Ensimmäisen sodan aikaan kansa tulisi olemaan nöyrempi ja Jumalaa pelkäävämpi, kun taas toisen sodan aikana kansa tulisi paatumaan, Jumalan valaisemat ihmiset, papit ja muut uskovaiset maallistuisivat. Jumalasuuteen tulisi sotkeutumaan maailmanmielisyyttä, vihaa ja kateutta. Pieni lauma Jeesuksen omia tuntee itsensä voimattomaksi pilkan ja kirouksen keskellä. Sotien kerrottiin olevan Jeesuksen tulon ennusmerkkejä. Sodat kulkevat valtakunnasta toiseen, kunnes Jeesus tulee ja hävittää sodan hirviön maan päältä. Sotien lisäksi edessä ovat nälkä ja rutto.²⁶⁵

Ruttoa korostaa lopun aikain merkkien joukossa vahvasti myös Helena Konttinen. Sekä nälkä, sodat, että rutto mainitaan myös Ilmestyskirjassa lopun ajan merkkien joukossa. Lisäksi Härkönen mainitsee maanjäristykset, myrskyt, murhat ja verenvuodatukset, irstailun, juoppouden ja haureuden, hekuman, rakkaudettomuuden ja laittomuuden niin Jumalan lakia kuin maallista lakiakin kohtaan. Näin hän antaa vihjeitä myös omista syntikäsityksistään, sillä edellä mainituista myrskyt, hekuma, maanjäristykset, murhat ja irstailu, sekä haureus mainitaan suoraan ilmestyskirjassa.²⁶⁶ Rakkaudettomuus ja laittomuus

²⁶⁰ Härkönen 1945, 18.

²⁶¹ Pursiainen 1999, 70.

²⁶² Härkönen 1945, 18.

²⁶³ Dan. 12:13–18.

²⁶⁴ Sarlin 1961, 19.

²⁶⁵ Härkönen 1945, 39, 69–71.

²⁶⁶ Ilm. 6:2; Ilm. 21–22.

Jumalan lakia kohtaan löytyvät Raamatusta lopun ajan merkkeinä.²⁶⁷ Sen sijaan juoppous ja laittomuus maallista lakia kohtaan ovat ilmeisesti Härkösen omia lisäyksiä lopun ajan merkkeinä. Ennusmerkkejä seuraa, että Jeesus rakentaa tuhatvuotisen valtakunnan maan päälle.²⁶⁸

Härkönen puhuu Antikristuksen ajasta, jonka hän kertoo olevan edessäpäin. Antikristusmyytin juuret löytyvät juutalaisen apokalyptiikan lopunajallisista visioista. Kun Jumalan pitäisi olla kuninkaana, astuu historian näyttämölle hirvittävä tyrannihallitsija, eräänlainen Saatanan inkarnaatio. Antikristuksella tarkoitetaan paholaisen poikaa, jossa ruumiillistuu Paholaisen pahuus, vihamielisyys ja tuhovoimaisuus, aivan kuten Kristuksessa ajatellaan ilmentyvän jumaluuden koko täyteys. Danielin kirja (Dan 7:1–27) on tärkein antikristusajattelussa käytetty teksti. Kristinuskon historiassa antikristusta on etsitty vaikeina aikoina eri aikojen suurmiesten joukosta. Vaikkakin Danielin kirjan laatija tarkoitti tyrannihallitsijalla peitekielellä aikalaistaan Syyrian kuningasta Antiokhos IV Epifanesta, juutalaisten vainoajaa, saivat visiot kristillisessä liikkeessä uuden eskatologisen horisontin. Edelleen kuultiin kaikuja Danielin ajasta, mutta samalla niiden ajateltiin opettavan lopunajoista.²⁶⁹

Antikristuksen aika tulee olemaan korkeimmillaan vuosina 1948–1951.²⁷⁰ Näinä vuosina siis eletään lopun aikoja. Tämän edellä on Antikristuksen valmistusaika. Härkönen vihjaa tämän valmistusajan olevan jo käsillä. Härkösen antikristus on kaksijakoinen. Itse antikristusta edellä käy *toinen peto*. Toinen peto käyttää Antikristuksen valtaa maan päällä. Ilmestyskirjan mukainen toinen peto nousee maasta.²⁷¹ Tällä Härkönen tarkoittaa väärää profetiaa, myös väärin profettojen nousu löytyy Raamatusta lopun ajan merkkien joukosta.²⁷² Edelläkävijän tehtävänä on houkutellessa ihmiset ottamaan omakseen pedon merkki. Edelläkävijä on mahtava valtakunnan herra, jolla on melkein Antikristuksen vastaava valta. Väärän profetan voimalla hän eksyttää ihmisiä ja ulottaa voimansa myös tosi-uskoviin, siis herran valittuihin. Edelläkävijä tullaan sekoittamaan Antikristukseen.²⁷³ Edelläkävijä pysyy salassa.

²⁶⁷ 2. Tim. 3:2–51.; Tim. 4:1.

²⁶⁸ Härkönen 1945, 70.

²⁶⁹ Kuula 2010, 145–146.

²⁷⁰ Härkönen 1945, 74.

²⁷¹ Härkönen 1945, 74.; Ilm. 13:11.

²⁷² Matt. 24:11.

²⁷³ Härkönen 1945, 74.

Antikristus tulee nousemaan eräästä kansanheimosta ja hän saa suuren vallan ja voiman. Vuoden 1946 puolivälissä hänen valtansa täydellistyy. Luvussa *Itse Antikristus ja hänen persoonansa* seuraa viiheitä Antikristuksesta:

*Ulkomuodoltaan hän on sellainen, noin 170 cm pitkä, hyvin kaunis ja lihava. Vähän tummat kulmakarvat ja vähän ruskeat silmät, verialaltaan tummanpunainen, ylähuulella parta, vähän tumman ruskea. Ja kasvot pyöreät, hyvin hienostuneen näköinen, vaikuttaa hyvin sivistyneelle miehelle.*²⁷⁴

Myös Helena Konttisen ennustuksissa antikristus on ”lihava ja pulski mies”. Heikki Vaahtoniemen mukaan Valtiollinen poliisi olisi pidättänyt Härkösen syyttäen hänen kertoneen, että Stalin olisi antikristus.²⁷⁵ Samaan aikaan Härköstä epäiltiin ristiriitaisesti kommunistisesta propagoimisesta, josta ainakaan Tampion mukaan ei olisi saatu Hyrynsalmella tapahtuneen tutkinnan aikana vahvistusta.²⁷⁶ Mikäli antikristus olisi ollut Stalin, sopisi tulkinta valvontakomissiosta pedon edustajana hyvin kontekstiin. Mikäli Härkönen olisi nähnyt Stalinin Antikristuksena, ei se olisi kilististen liikkeiden historiassa erityisen poikkeuksellista. 1900-luvulla voimakkaita maailmanlopun pelkoja herättivät miljoonia kuolonuhreja vaatinut ensimmäinen maailmansota ja sen jälkeen totalitaariset yhteiskunnat: kansallissosialistinen Saksa, fasistinen Italia ja Stalinin ajan Neuvostoliitto. Konkreettiseksi Antikristuksen liittolaiseksi ilmaantuikin ateistiseksi valtioksi julistautunut Neuvostoliitto, joka nähtiin pahan valtakuntana. Pahan valtakunnan selkeänä vastapuolena esiintyi länsimainen kristillinen yhteisö.²⁷⁷ Bucht ei pidä mahdottomana sitä oletusta, että Härkösen kuvaama peto olisi yhdistetty Staliniin, vaan muistuttaa Hyrynsalmella tapahtuneiden sodanjälkeisten partisaanihyökkäysten aiheuttaneen sen, että Hyrynsalmella elettiin rajanaapuriin kohdistuvan pelon vallassa. Pedon edustajat vertautuvat Buchtin mukaan Härkösellä neuvostoliittolaisiin virkamiehiin ja ilmestyskirjan oikeudenkäynnit luontevasti sotasyllisyysoikeudenkäynteihin.²⁷⁸

Näitä tunnusmerkkejä seuraavilla uskovilla on mahdollisuus tehdä parannus. Heille on annettu aikaa tätä varten. Parannus mielletään synnillisistä asioista luopumiseksi. Uskonnollisessa liikkeessä mukana olleelle lapselle parannus jäi hämäräksi käsitteeksi:

²⁷⁴ Härkönen 1945, 76.

²⁷⁵ Vaahtoniemi 1958, 65–77.

²⁷⁶ Tampio 2005, 28.

²⁷⁷ Urpilainen, ”Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa”, (art.). *Kaltio* 1/2000.

²⁷⁸ Bucht 1970, 62.

Hannu: Mulle jäi abstraktille tasolle että miten se parannus tehbään, ei se mulle auennu että pitääkö minun tehdä jotain vai tekeekö Jumala jotakin.

Härkönen ennustaa viimeisinä päivinä nousevan pilkkaajia, jotka katsovat kaiken pysyneen ennallaan ja päättävät, ettei maailmanloppua tulekaan. Härkönen kertoo, etteivät nämä pilkkaajat ole vain suruttomia, vaan myös pappeja ja saarnamiehiä, jotka tekevät palkasta ja leivästä työtä.²⁷⁹ Samalla Härkönen paljastaa suhtautumisensa niin kutsuttuihin leipäpappeihin.

Etsikkoajan läheisyys ilmenee Härkösen mukaan aikansa kirkollisessa opissa. Härkönen kertoo keskustelun keskiössä olleen kysymys Jeesuksen jumalallisesta alkuperästä. Jeesuksen lunastustyö on Härkösen mukaan pyyhitty pois, sillä hänet tunnustetaan paikoitellen hyväksi ihmiseksi – ilman jumalallisuutta. Härkönen viittaa uusiin uskonuuntiin, jotka kieltävät niin helvetin kuin taivaankin. Nämä uskonuunnat kääntävät ihmisiä Jeesuksen lunastusopista luottamaan siihen, että henki kuolee silloin kuin ruumiskin. Taivaaseen ei uskota.²⁸⁰ Näitä uusien oppien tekniikkoja, sekä vääriä horrossaarnaajia Härkönen kuvaa lopunajan ennustuksiksi.²⁸¹

Herätysliikkeet voidaan nähdä sosiaalisena protestina kirkkoa ja yhteiskuntaa vastaan.²⁸² 1940-luvulla vallalla ollut nopea yhteiskunnallinen ja teologinen muuttuvuus on epäilemättä järkyttänyt ihmisiä herätysliikkeiden ulkopuolellakin. Herätysliikkeille tyypilliseen tapaan myös Härkönen kritisoi kirkkoa vanhasta hyvästä opista luopumisesta. Eritellessään lopun ajan merkkejä, ilmaisee Härkönen huolensa nopeasti muuttuvassa ajassa.

Vaikka Härkönen näkee jo käsillä olevan todellisuudenkin synkkänä, on uskovilla edessään vielä suurempia vaikeuksia. Lopulta uskovien henkeä tullaan uhkaamaan, kärsivällisyyttä koetellaan, testataan kuka pitää Jumalan ja Jeesuksen opit. Raamatun mukaan maailman ajallinen pituus on 6000 vuotta.²⁸³ Härkönen kertoo maailmanlopun olevan käsillä:

²⁷⁹ Härkönen 1945, 40–41.

²⁸⁰ Lopunajan merkkien löytäminen ihmisten käyttäytymisestä liittyy sekä uusien luonnontieteiden nousuun 1600-luvulla, että seuraavan vuosisadan valistuksen aikaan, jolloin uskonnolliset arvot alettiin kyseenalaistamaan. Teologia menetti ehdotonta auktoriteettiasemaansa, jolloin uusia aatteita alettiin pitää Antikristuksen juonina ja lopunajan merkkeinä. Tällöin uudet merkit löydettiin ihmisen käyttäytymisestä itsestään. Näitä merkkejä olivat uudet luonnontieteet, valistusajattelu ja etenkin sen mukana ilmennyt uskontokritiikki, sekä orastava ateismi. Urpilainen, ”Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa”, (art.). *Kaltio* 1/2000.

²⁸¹ Härkönen 1945, 21.

²⁸² Pursiainen 2001, 66.

²⁸³ Ps. 90:4.; Piet. 3:8.

Raamatun mitta näyttää että 4000 vuotta oli maailman luomisesta Jeesuksen syntymiseen ja se aika jää vähän vaille ja nyt on Jeesuksen syntymästä jo vuosi 1945 menossa ja Jeesus sanoi näistä viimeisistä ajoista, että ellei näitä vuosia lyhennetä niin ei yksikään liba pelastu ja Raamatun mitan mukaan on 7000 vuosi Herran kansan sabattivuosi. Ja kun näin suuret mullistukset ovat vielä kestettävissä edessä olevina ja jo varmaan lyövät kaikkialle johan se nyt nähdään kaikkialla että Herran päivä on oven edessä.²⁸⁴

Myös Raamatun tarkka tutkiminen on tarpeen maailmanloppuun valmistautuessa, sillä Härkösen mukaan edessä on aika jolloin Raamatut viedään pois ja tilalle tulevat pedon hengestä syntyneet Raamatut.²⁸⁵ Myös Helena Konttisen lopunajan kuvauksissa Raamatut viedään uskovilta.²⁸⁶ Härkösen mukaan ne, joiden nimet eivät ole elämäkirjassa, tulevat ottamaan otsaansa pedon merkin. Härkönen noudattelee Raamatun opetuksia.²⁸⁷ Härkönen kertoo merkittyjen luvun olevan jo täysi.²⁸⁸

Vielä viimeinen suuri evankelioimistyö tulee tapahtumaan ennen tätä aikaa, samoin viimeiset paatumuksen hengen ilmaukset, kuten tanssit ja teatterielämä, sekä juoppous, jotka ovat voimissaan.²⁸⁹ Lopun aikojen näkeminen lähitulevaisuudessa on tyyppillistä herätysliikkeille.²⁹⁰ Lopun ajat ovat ilmeisen läsnä myös Härkösen valistaessa lukijoitaan:

En tabdo sitä julkisuuteen tuoda mutta aika on läsnä niin että vanhatkin ihmiset tulevat sen näkemään.²⁹¹

Tämän kirjassa *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* esitetyn yhtenäisen ennustuksen lisäksi, Härkönen ennustaa maailmanlopun enteitä Aleksi Janhusen kokoamassa saarnakirjassa. Lopun aikojen edellä julkiset julistukset ovat muotoiltu vetoamaan siihen, etteivät ihmiset turvautuisi Jumalaan. Miehet hukkuvat miekkoihin, eikä kukaan korjaa ruumiita pois.²⁹² Härkönen mainitsee myös, että tulee kulumaan alle 2000 vuotta ja Herra tulee, ja että Kalvitsassa 31.1.1929 pidetyissä seuroissa on ollut mukana niitä, jotka tulevat kuolemaan marttyyreina.²⁹³

²⁸⁴ Härkönen 1945, 22.

²⁸⁵ Härkönen 1945, 52.

²⁸⁶ Sarlin 1961, 273.

²⁸⁷ 2. Piet. 3:8.

²⁸⁸ Vaahtoniemi 1958, 98.

²⁸⁹ Härkönen 1945, 22.

²⁹⁰ Urpilainen, ”Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa”, (art.). *Kaltio* 1/2000.

²⁹¹ Härkönen 1945, 28.

²⁹² Janhunen 1929, 60.

²⁹³ Janhunen 1929, 172, 190.

Härkönen tulkitsee Raamatun apokalyptisia osioita kirjaimellisesti, lisäksi hän tulkitsee Raamatun osioita myös itse. Tunnusmerkkejä seuraamalla on uskovilla vielä hieman aikaa tehdä parannus.

Kertomalla seuraavien yksityisasioita hän sai ihmiset luottamaan näkijän kykyihinsä. Härkönen ennusti Antikristuksen ajan olevan edessäpäin, lopun koittoa hän määrittä vuodelle 1949 ja lujitti ennustuksensa arvovaltaa verraten sitä Helena Konttisen ennustuksiin. Härkösen tarkoitus on valmistaa uskovia turvaamaan Jumalaan tulevien kärsimysten edellä. Mikäli Härkösen kuvaus Antikristuksesta olisi viitannut Staliniin, ei se olisi ollut aikansa herätysliikkeiden ennustuksiin verraten poikkeuksellista. Nämä kuvaukset sitovat Härkösen ennustukset omaan aikaansa. Härkösen vihjailujen perusteella pedon edustajat vertautuvat neuvostoliittolaisiin virkamiehiin, Liittoutuneiden valvontakomissioon. Myös kuvaus Antikristuksen ulkomuodosta sopii hyvin Staliniin. Omaperäistä on Härkösen vihjaus, että Antikristuksen edustajina toimisi Liittoutuneiden valvontakomissio. Härkösen oppi maailmanloppua edeltävistä ajoista noudattelee pitkälti kiliasmin pitkää perinnettä ja Ilmestyskirjan apokalyptiikkaa. Härkösenkin viljelemät ajatukset kristittyjen vainoista ja Jumalasta, joka vie omansa voittoon, ovat tyyppillistä antikristusajattelulle²⁹⁴. Erityisesti lopunaikojen tarkasti määritellyt vuosiluvut ja tarkat kuvaukset Antikristuksen ulkoisesta olemuksesta ovat Härkösen omaa tuotosta.

2.2 Tie tuhatvuotiseen valtakuntaan

Ennen viimeisiä kärsimyksiä Jumala ottaa pois heikoimmat ihmislapset, ne ”jotka eivät jaksaisi näitä aikoja kestää”. Tämä tapahtuu vaikeiden aikojen edellä. Härkösen mukaan uskovat tulevat jakautumaan kolmeen luokkaan ”ensimmäisessä ylösottamuksessa”. Ensimmäiset otetaan ”vastaan pilviin”. Näitä ovat heikoimmat tosi-uskovat, jotka Jumala pelastaa taivaaseen. Nämä pelastetut ovat Jumalan seuraajia. Tätä ensimmäistä ylösottamusta seuraavat vaikeat ajat, jolloin toiseen ryhmään kuuluvat jäävät vainon ja vihan kohteeksi Antikristuksen hallituksen ajaksi odottamaan Jeesuksen toista tulemistä. Maanpäälle jäävät marttyyrit, jotka saavat tuta Jumalan voiman ja rakkauden, joka on niin

²⁹⁴ Kuula 2010, 145–146.

suuri, ettei uskova enää tunne vihanpuuskia, vaan on rauhallinen.²⁹⁵ Marttyyrit mestataan Jumalan sanan tähden. He jäävät ”odottamaan luvun täyttymistä”, jonka jälkeen kuolleet herätetään ja sairaut parannetaan.²⁹⁶ Näiden marttyyrien nimet on kirjoitettu elämäkirjaan. Härkönen puhuu Pyhän Hengen vuodatuksesta:

*Erotuksesta vuodatetaan Henki kaikkien päälle joiden nimet ovat taivaassa Elämäkirjaan kirjoitetut, sukupuoleen, varallisuuteen, ikärajoihin ja arvoasteisiin katsomatta.*²⁹⁷

Rauhallisuus hyveenä on Raamatun mukaista eetosta, joka korostuu etenkin Uuden Testamentin Paavalin kirjeissä.²⁹⁸ Paavalia Härkönen seuraa myös ajatuksessa, jonka mukaan hengen vuodatus ei katso arvoasteita.²⁹⁹

Härkösen kolmijako pohjautuu pitkälti ilmestyskirjaan.³⁰⁰ Härkönen puhuttelee kuulijoitaan marttyyreiksi.³⁰¹ Elämäkirjaan kirjoitettujen nimiä onkin Härkönen maininnut olevan tiedossaan.³⁰² Myös Helena Kontinen on nähnyt elämäkirjassa mainittuja nimiä.³⁰³

Maailmanlopun tullessa Jeesus tulee ilmestymään ”selvällä ja elävällä tavalla”. Peto ja väärä profeetta otetaan kiinni ja heitetään tulijärveen. Petoa kumartaneet ja pedon merkin ottaneet sidotaan Saatanan kanssa tuhanneksi vuodeksi kahleilla luolaan. Nämä asiat ovat Härköselle hänen omin sanoin ”hengessä näytetyt”.³⁰⁴

Maailmanlopun tullessa Jeesus tulee maan päälle. Hän muuttuu vihaiseksi, mutta tosiuskovilla, ”niillä joiden vaatteet on pesty Jeesuksessa”, ei ole hätää, sillä heille odotusaika on päättynyt. He pääsevät ”ylösnousemusruumiiksi” tuhatvuotiseen valtakuntaan, jossa Jeesus hallitsee ”omiensa” kanssa. Tuhatvuotisessa valtakunnassa kyykäärme ja imeväinen syövät yhdestä kupista, lehmä ja jalopeura käyvät samalla laitumella.³⁰⁵ Paratiisipaikaksi on määrätty

²⁹⁵ Härkönen 1945, 23–24.

²⁹⁶ Härkönen 1945, 9.

²⁹⁷ Härkönen 1945, 10.

²⁹⁸ 1. Kor. 12–13.

²⁹⁹ ”Ajatelkaa, veljet, mitä te olitte, kun teidät kutsuttiin: teissä ei ollut monta ihmisten mielestä viisasta, ei monta vaikutusvaltaista, ei monta jalosukuista.” 1. Kor. 26.

³⁰⁰ Ilm. 3:10.; Ilm. 6:9–11.

³⁰¹ Härkönen 1945, 20.

³⁰² Vaahtoniemi 1959, 41.

³⁰³ Sarlin 1961, 253.

³⁰⁴ Härkönen 1945, 27–28.

³⁰⁵ Härkönen 1945, 31–33. Jesajan 11. luvun mukaan Daavidin jälkeläinen tuo oikeuden ja rauhan: 7. Lehmä ja karhu käyvät yhdessä laitumella, niiden vasikat ja pennut yhdessä makaavat ja jalopeura syö rehua kuin raavas. 8. Imeväinen leikittelee kyykäärmeen kololla, ja vieroitettu kurottaa kätensä myrkkyliskon luolaan. Vanha testamentti, 1933 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. (Käytän vuoden 1933 tehtyä Raamatun suomennosta, jota myös Härkönen ja muut saarnaajat ovat käyttäneet.)

ihanin paikka Palestiinassa. 144 000 juutalaisen otsaan on kirjoitettu Jeesuksen ja Jumalan nimi. Nämä valitut tulevat olemaan Jeesuksen pappeina kuten myös Jeesuksen morsiusjoukko, tosi-uskovat. Hän esittää henki- ja tulikasteen olevan edessä, joko kirjan julkaisuvuonna 1945 siis ”ehkä jo tänä kesänä” tai viimeistään tulevana vuonna. Tulikaste vaikuttaa Härkösellä olevan pelastuksen ehto. Tulikasteen on sanottu myös olevan yksi Härkösen omaperäisempiä painotuksia.³⁰⁶ Tulikaste on kuitenkin tuttu Raamatusta, jonka mukaan tulikasteen antaa Pyhä Henki.³⁰⁷

Avaimena valittujen joukkoon pääsemiseen on henkilökohtainen kääntymys ja omistava usko³⁰⁸. Nämä valitut tulevat julistamaan pakanoille evankeliumia ja ne, jotka eivät ole vielä sitä kuulleet kääntyvät.³⁰⁹

Raamatun ennustuksella, jonka mukaan Kristus saapuu maan päälle toisen kerran tuhoten vihollisensa ja vieden omansa kirkkauteen (2. Tess. 2:1–12) on ollut suuri merkitys myöhemmälle antikristusmytologialle. Kun se yhdistettiin Ilmestyskirjan tiedonantoihin, laajeni antikristologian Raamattuun perustuva kasvualusta huomattavan paljon. Syntyi ennustus Paholaisen johtamasta maallisen ja uskonnollisen vallan liitosta ja ajoista, jolloin esivallan miekka vainoaa tosi-uskovaisia väärän profetaan eksyttäessä pakanoita epäjumalanpalvelukseen.³¹⁰

Tuhat vuotta kestävä koetinajan jälkeen päästetään Saatana – ”Se Vanha Kyy” – vapaaksi, jolloin tullaan koettelemaan uskoon tulleet pakanat. Tuhatvuotinen valtakunta on siis vielä koetinaika, ennen kaikkein viimeisintä tuomiota, jolla ihmiset jaetaan tulimereen ja taivaaseen. Uskoviille tulevat lopun ajat ovat Härkösen mukaan helpotus. Uskovat pääsevät kaivatun Jumalan luo.³¹¹ Tällainen näkemys löytää paikkansa kun asetamme sen Härkösen maailmankuvaa vasten, jonka luultavasti pystyi jakamaan useampi 1940-luvun loppupuolen syrjäkyläläinen Suomessa:

Täällä surut ja kärsimykset aina vainaavat, kotiristit ja synnin kiinsaukset, monet huolet ja heikkoudet, vähäiset ovat ne ilon hetket täällä murbeiden maassa.³¹²

³⁰⁶ Härkönen 1945, 33.

³⁰⁷ Apt. 2:1–4., Matt. 3:11.

³⁰⁸ Omistava usko tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan ihminen on jo pelastettu uskoessaan. Lutherilla vanhurskauttava usko tarkoitti Kristuksen omistamista. Omistava usko on kuulleen uskon vastakohta. Ihminen omistaa Kristuksen sydämessään, jolloin Jumala voi lukea hänet vanhurskaaksi.

³⁰⁹ Härkönen 1945, 58.

³¹⁰ Kuula 2010, 148.

³¹¹ Härkönen 1945, 33–36.

³¹² Härkönen 1945, 36.

Jo ovella kolkuttelevan maailmanlopun odotus saattoi näinä aikoina siis tuntua yllättäen jopa vapauttavalta, odotettavalta tapahtumalta vaikeiden aikojen keskellä. Härkönen toteaaakin synkän ja kolkonkin kodin muuttuvan paratiisiksi Jeesuksen saavuttua sydämeen.³¹³ Lopun aikojen odotukseen liittyvä optimismi on ollut tyypillistä esimerkiksi myöhäisantiikissa. Lopunajalla oli uuden ajan alun merkitys, jolloin vaikeudet ja kärsimykset tulisivat loppumaan. Myöhemmin keskiajalla ja uudella ajalla optimismi korvautui pelolla lopun ajan kärsimyksistä.³¹⁴ Lopun aikoihin liittyvä optimismi on kuitenkin jäänyt elämään monissa pietistisissä liikkeissä.

Lopun aikojen ollessa käsillä vain kolmasosa ihmisistä jää henkiin. Tämä jäljelle jäävien joukko kuljetetaan tulen kautta. Tällä tavoin heidät puhdistetaan, jotta he voivat jäädä Antikristuksen ajalle Jeesuksen tunnustajiksi. Lopulta tulee Hengen määräys: ”Nyt on poistuttava”. Hengellä valaistut sielut, ”kärkijoukko” opastaa uskovat erinäisiin paikkoihin, jotka Härkönen ilmaisee tietävänsä, muttei tahdo kirjassaan paljastaa. Jumala tulee johdattamaan uskovat siunatuille lähteille, ruokkimaan omiaan siunatulla vedellä ja erilaisilla luonnonantimilla, eletäänhän ”kaunista ja ihanaa kesän aikaa”. Härkönen ohjeistaa olemaan johtajille kuuliaisia ja seuraamaan heidän neuvojaan. Härkösen maailmanlopun ennustus vaikuttaa uskovien kannalta suhteellisen optimistiselta:

*Älkää hämmästykö hänen sotajoukkoaan, jota johtaa viimeisellä ajalla ihmismuodossa oleva ja olevat perkeleen voimat kaikkine mahtivaltoineen. Muistakaa, Jeesus on kukistanut Perkeleen ja hänen valtansa. Ja perkeleen ja Antikristuksen hallintoaika on lyhyt. Se kestää vain määrätyt hetket, ja sitten Jeesus saapuu ja kukistaa Saatanan vallan, lopettamaan maan päältä sodat ja verenvuodatukset, rakentaa rauhanvaltakunnan.*³¹⁵

Ilmestyskirjan kuvaukset ovat tosi-uskovoille huomattavasti valoisammat kuin muille. Lopun aikoihin liitetty toiveikkuus on tyypillinen piirre monissa pietistisissä liikkeissä. Viimeisten kärsimyksien edellä heikoimmat ihmisistä pääsevät taivaaseen. Toinen ryhmä jää vainojen kohteeksi ja maanpäälle jää marttyyrien joukko. Elämäkirjaan pääsijöiden suhteen ei lasketa varallisuutta tai arvoasteita. Härkönen seuraa Ilmestyskirjaa ja Paavalin kirjeitä kuvaillessaan lopun aikoja. Hänen Antikristukseen liittyvät ennustukset noudattavat tyypillistä antikristusajattelua, johon hän on tarkoissa kuvailuissaan lisännyt omat

³¹³ Janhunen 1945, 99.

³¹⁴ Urpilainen, ”Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa”, (art.). *Kaltio* 1/2000.

³¹⁵ Härkönen 1945, 20–22.

mausteensa. Härkönen kertoo nähneensä Helena Konttisen tavoin elämänsä kirjaan kirjoitettuja nimiä. Valittujen joukkoon tuhatvuotiseen valtakuntaan pääsevät ne, jotka ovat henkilökohtaisesti kääntyneet ja joilla on omistava usko, siis tosi-uskovien morsiusseurakunta. Tuhat vuotta kestävä koetinajan jälkeen Saatana päästetään vapaaksi ja koetellaan vielä uskoon tulleet pakanat. Lopullinen viimeinen tuomio seuraa tämän jälkeen ja ihmiset jaetaan tulimereen ja taivaaseen.

2.3 Maailmanloppu muistoissa

Tiina: Se on se Härkönen ollu niin rakkaavellinen puhuja, ettei se oo ollu mikkään lopulla säikäyttelijä, Onnihan se paremminki –

Erityisen mielenkiintoisia muistoja haastatteluissa nousi liittyen maailmanloppuaiheeseen. Tiinan mukaan Härkönen ei ole juurikaan puhunut maailmanlopusta.

Tiina: Ei, se on kuule setä puhunu niin vähän siitä lopusta ja siitä tulosta, ettei se oo tosikaan, Onni Poutanen se paremmin puhu.

Tiina kertoi Poutasen puhuneen vuonna 1954 ”jotta miten vähän on enää aekkoo”. Tiinan mukaan hän, hänen puolisonsa ja ystävänsä eivät olleet uskoneet, että ”se niin lähellä on, ku on vielä Raamatun tapahtumat, jotka vielä pittää tapahtua.”³¹⁶ Tiina ei siis kiistänyt sitä, että lopun ajat olisivat edessäpäin, muttei uskonut sen olevan Poutasen kertomuksen mukaisesti lähellä. Tiina lähipiireineen kääntyi Raamatun puoleen itse ja ennustuksia verrattiin Raamatun sanaan. Saarnaajien auktoriteetti ei vaikuta olleen kovin suuri, jos useat ovat kyseenalaistaneet heidän puheensa, ainakaan se ei ole ollut ehdoton. Vaikka Tiina mainitseekin ”lopulla säikäyttelyn”, hän kertoo, ettei ajatus ollut hänestä itsestään pelottava. Tiina uskoi pääsevänsä taivaaseen:

Tiina: Mulla ei oo sitä pelekkoa ollu, ku Jeesus on minut omaksi ottanna ja armosa kirkastanna. Minä pyyvän joka päivä syntieni anteeksi ja jos se tulloo niin peäsöö taivaasseen. Ei oo ollenkaan ollu mulla millään lailla paha olo siitä ja onkopa niillä mahtanna muillakaan olla. Eipä ne oo puhunu palijoa, onko sitä mahtanna moni niin uskoa täyrvelleen, kyllähän ne jotkut on jotka on herätyksen saanu.

³¹⁶ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

Osa herätyksen kokeneista on siis Tiinan arvelujen mukaan uskonut Poutasen ennustamaan maailmanloppuun. Kuitenkaan härkösläiset eivät ole yksissä tuumin odottaneet maailmanloppua, toisin kuin aiemmin on väitetty.³¹⁷

Tiinan uskoi, ettei lasten taivaaseen pääsystä täydy huolehtia. Tiinaa ei elämän loppuminen omalta kohdaltaan pelottanut:

Tiina: Kun mulla ei mittään oo ommaesuuutta teällä moalimassa, mulla ei jää tänne mittää. Eihän mulla oo ollu mittää, pikku mökki – – Se on ensin ollu se elämä niin köyhää ja kurjaa ja samanlaestaban se on ollu jokkaisella.

Maaailmanlopun odotukseen liittyy tiukasti vuosien kulumista kestänyt huhu jonka mukaan härkösläiset odottivat Suomussalmen Kiannankylällä ilmalaivan saapumista. Ilmalaiva hakisi uskovat vastaanottamaan Kristusta. Huhun sitkeydestä kertoo sekin, että tarina löytyy myös Wikipediasta.³¹⁸ Tarinan on kirjannut tutkimukseensa Vaahtoniemi, joka tosin muistuttaa, ettei Härkönen itse puhu ilmalaivasta. Tarinan ovat välittäneet liikkeen ulkopuoliset kertojat.³¹⁹ Myös Tiina viittaa juoruun selvästi närkästyneenä:

Tiina: Täällä voe hyvä ihme meleko varmasti minä tiän, kyllä täällä meijjän perällä sanon: ne on kylvännä, ne ei oo kyllä ihmiset niin hetkahtanneet, samahan se sille on kaekkiban ne nämä pittää tehhä, vaekka huomenna lähtö tulisi. – Ei, ei, kun siitä on niin paljon semmosta, joka ei oo lähellekään totta, kun minähän se oon ollu näkemässä ne ajat ja kokemassa ne, minä tiän, jotta ne on puhuneet, että ne ei oo peltojakeaan kyntäneet. – – Jumalasta vieraat puolet lisänneet lissää, eikä ne oo kaekki ollu mitkään, lähellekään tosia, näytelmät muut mitä Ämmässä ollu monena kesänä. – – Ei yksikään varmaan tuolla meijjän perällä oo ajateltu, että sillon tulee, ei oo kukkaan ikinä puhunu minulle ballaestua sanna.³²⁰

Hannun haastattelussa maailmanloppu-aiheen symboliksi nousi mielenkiintoisella tavalla televisio. Hän muisteli, että 1970-luvulla hänen sukulaistensa kotona oli televisio, jota muutkin kyläläiset kävivät katsomassa.

Hannu: Yhtenä kesänä se telekkari oli hävinny – syy oli kuitenkin se, että se Poutanen oli ennustanu sen maailmanlopun – ja se (miehen nimi) – päätti sitten niin, että se telekkari pittää sitten hävittää ja siinä monta vuotta meni ja sitten kun sitä ei sitä maailmanloppua

³¹⁷ Vaahtoniemi 1958, 52.; Varjo, ”Taivaan valtakunnan kasöörit”, (art.). *Hymy* 11/1968.

³¹⁸ Härkösläisyys, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Härkösläisyys>. Luettu 22.1.2014.

³¹⁹ Vaahtoniemi 1958, 67.

³²⁰ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

tullukkaan, (nauraa) niin se vaan tuli takasin ihan niinku yhtä hiljaisesti kun se oli tullukki, eikä siitä koskaan puhuttu enkä minäkään viittä siitä ruveta sitten enemmän vinoilemaan. Mutta 70-luvulla se oli.

Hannu muisti vanhempiensa maininneen maailmanlopun aiheen, mutta epäili, että olisi annettu mitään päivämääriä. Myös Hannu viittaa ilmalaiiva-juoruun:

Hannu: Muistan että kotona siitä (maailmanlopusta) puhuttiin, mutta mitään sellasta maailmanlopun odotusta ei kyllä ollu, että ei se sentään niin pitkälle menny, että ois jonnehi talon katolle menty sitä odottamaan, ei ollenkaan.

Kysyin Hannulta mihin talon katolle meno liittyy, onko hän kuullut sellaista tapahtuneen, hän muisteli, että olisiko niin tapahtunut ”jossain päin maailmaa”. Hän ei liittänyt tapausta poutaslaisten historiaan. Hannu epäili, että maailmanloppua eivät olisi ottaneet tosissaan muut kuin edellä mainittu mies, joka hävitti television. Hän muisteli, että kyseinen mies oli ainoa, joka oli jollain tapaa reagoinut ennustukseen. Hän ei muistanut kenenkään puhuneen aiheesta ahdistuneeseen sävyyn, eikä hänelle itselleen jäänyt näistä keskusteluista ahdistunut olo. Hän ajattelee, että mies edusti liikkeen radikaaleinta linjaa luopuessaan televisiosta ja lisäsi, että ihmisillä on ollut kuitenkin pyöritettävänä ”se normaali elämä”. Kysyin Hannulta, miltä lapsena tuntui, kun puhuttiin maailmanlopusta.

Hannu: No kyllä mua varmaan lapsena harmitti jotenkin se, että sitä telekkaria ei enää ollu, ei ollu missä tv:tä kattoa, se ois varmaan se pabin asia siinä. En usko että oisinko uskonu, oisinko salaa vähän naureskellu sille asialle, en tosissaan varmaan ottanu ollenkaan, olihan sitä kuitenkin se normaali elämä pyöri, ite kävin koulussa, ei sitä sitten missään muualla ollut, eihän sitä missään umpiossa eläny kuitenkaan.

Hannu mietti pystyisikö löytämään mitään positiivisia vaikutuksia, joita liikkeellä olisi ollut liittyen hänen elämäänsä. Hänen oli vaikeaa löytää mitään positiivista liikkeessä mukana olemisesta.

Hannu: No kyllä mä sanosin kuitenkin että sellanen Jumala, joka tuolla tuli, niin kyllä se sellanen tuomitseva oli ja semmonen pelottava, että rakkaus oli kyllä tosi kaukana – – No olihan siellä, kun seuroja pidettiin, niin joku porukka oli, joka teki niitä voileipiä, siellä oli niinku kahvia tarjottiin ja silloin tietenkin lapsena kilipaili, että kuka jaksaa syödä kuinkabin monta voileipää, niin se on, no niitähän tuli niitä lapsia, olihan se semmonen

tapahdumana – joku hommas pakastimen, se oli kesälläkin kylmä, niin siellä limsaa myytiin ja jätskiäkin oli ja semmonen pikkukioskihän. Oliban se lapselle jollahin tavalla semmonen kobokobta sille kesälle.

Lapsena haastateltavan tilannetta vaikeutti ankara kotikasvatus, johon kuului hänen kertomansa mukaan myös usein toistuvia selkäsauvoja. Hannu kertoi häpeään syyksi sen, että vanhempien ja hänen väliltään puuttui rakkaus, sekä uhkan siitä, että kaverit nauravat, että ”tuo on uskovainen”. Hän lisäsi, ettei kokenut tilannetta aidoksi ja turvalliseksi.³²¹

Tiinan mukaan Härkönen puhui maailmanlopusta hyvin vähän. Hän muistaa Poutasen ennustaneen maailmanloppua Härköstä enemmän. Poutanen on ennustanut loppua vuodelle 1954, mutta Tiinan mukaan häntä ei ole uskottu. Raamattua on tulkittu itsenäisesti ja pidetty Poutasen ennustuksia ristiriitaisina. Tiina epäilee, ettei monikaan olisi uskonut saarnajien ennustuksiin. Vaahtoniemenkin kirjaama, ulkopuolisten kertoma ilmalaiva-juoru on säilynyt katkerana muistona Tiinan mielessä. Myös Hannu viittaa juuruun, vaikkei liitäkään sitä seuratoimintaan, johon itse osallistui lapsena. Kaikki eivät kuitenkaan ole maailmanlopun ennustuksia kyseenalaistaneet. Hannu muistaa erään kyläläisen, joka uskoi ennustukseen siinä määrin, että luopui televisiostaan Poutasen ennustustettua loppua 1970-luvulla. Televisio on jäänyt Hannulle mieleen siinä määrin, että sillä vaikuttaisi olevan Hannulle jopa maailmanloppuun liittyvä symboliarvo. Hannu ei kokenut maailmanlopun aiheesta ahdistusta, toisin kuin seuroihin osallistumisesta.

Tiinan muistoihin nähden ristiriitaisesti Härkönen kirjoitti tarkkoja apokalyptisia ennustuksia, joiden mukaan lopun ajan ovat edessäpäin. Tosi-uskovilla ei ole hätää, sillä heille tämä merkitsee odotusajan päättymistä. Valittujen uskovien joukko tullaan tempaamaan taivaaseen, osa uskovista jää vielä vainojen kohteeksi, kun ntikristus ottaa vallan käsiinsä vuosina 1948–1951. He odottavat Jeesuksen voittoa, jota seuraa tuhatvuotinen valtakunta. Tämän jälkeen seuraa lopullinen viimeinen tuomio, jossa ihmiset jaetaan taivaaseen ja tulimereen. Härkönen kertoi lopun ajoista horrossaarnatessaan, siis välittäessään viestiä suoraan Jumalalta itseltään. Härkönen on myös lujittanut ennustustensa uskottavuutta viitaten tietäneensä talvi- ja jatkosodista etukäteen, sekä liittäen omat ennustuksensa suosituksen saarnaajan Helena Konttisen ennustuksiin. Ennustuksensa hän vahvisti kirjassaan *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla*. Ainakin Härkönen

³²¹ Hannun haastattelu 9.5.2013.

on siis ottanut maailmanlopun aiheen ilmeisen tosissaan. Ristiriitä jää mysteeriksi, jonka selvittäminen vaatisi useita uusia haastateltavia ja heidän kokemustensa analysointia.

3 OHJEET SEURAKUNNALLE – HÄRKÖSEN AJATTELUN JUURILLA

3.1 Härkönen ja Zinzendorf

Härkösen kuvakieli on värikästä ja tunteisiin vetoavaa. Saarnoissa uskovat ovat ”kuin etanat kylmässä korvessa”. Raamatun värikkäiden kielikuvien mukaisesti ”Kristuksen morsiot” odottavat päivää ”jolloin Ylkä³²² saapuu” ja jota ennen ”Jumalan laki tulee veriseksi marttyyrien verestä”. Veren teologialla tarkoitetaan Jeesuksen veren puhdistavan voiman korostamista. Nimi viittaa Jeesuksen sovitustyöhön muun ihmiskunnan puolesta. Korostus on yleinen pietistisissä ja herätyshenkisissä piireissä. Veren teologian taustalla on juutalainen uhraustapa, jossa Jumalalle uhraataan karitsa sovituksena synneistä. Karitsan verellä uskotaan olevan puhdistava voima.³²³

Vaahtoniemi on todennut samantyyppistä verimorsius-tematiikkaa esiintyvän myös herrnhutilaisuudessa.³²⁴ Tarkempi vertailu osoittaa tämän pitävän paikkansa. Herrnhutilaisuus on Kreivi Nikolaus Ludwig von Zinzendorfin 1700-luvun alkupuolella perustama Herrnhutin veljesseurakunta. Eetu Rissanen on tutkinut Zinzendorfin teologiaa ja julkaissut vuonna 1959 teoksen *Kristillinen palvelu N.L. von Zinzendorfin teologiassa*. Herrnhutilaisuudessa ja Härkösen ajattelussa on huomattavan paljon samaa, niin verimorsius-tematiikan, kuin myös muidenkin uskonnollisten näkemysten suhteen. 1740-luvulla pietistiset vaikutteet virtasivat ja vaikuttivat myös Zinzendorfin kuvakieleen.³²⁵ Pietismiin kummatkin ajattelijat liittyvät erityisesti arvostelemalla kirkkoa ja papistoa.³²⁶

Sekä Härkösen, että Zinzendorfin on nähty liittävän opillisesti katolista mystiikkaa luterilaisuuteen.³²⁷ Erityisen voimakkaana Zinzendorfin ajattelussa korostuu Kristusmystiikka. Zinzendorf julistaa Jeesusta erityisesti kärsivänä ja haavoitettuna, hän korostaa kärsimystä, verta ja haavoja.³²⁸ Näin tekee myös Härkönen kehottaen hädässä etsimään turvaa alhaisen Kristuksen haavoista.³²⁹

³²² Ylkä tarkoittaa sulhasta, sulhoa.

³²³ Honkala 2004, 21.

³²⁴ Vaahtoniemi 1958, 52.

³²⁵ Rissanen 1959, 10–11.

³²⁶ Vaahtoniemi 1958, 85.

³²⁷ Rissanen 1959, 19.; Vaahtoniemi 46, 98.

³²⁸ Rissanen 1959, 51, 64.; Härkönen 1945, 65.

³²⁹ Härkönen 1945, 67.

Zinzendorfin mukaan Jumalan lapsen vaellus ei täällä ole väkinäistä vaan mieluista, ristin tiehen alistuvaa, ”morsiamen käymistä ylkää vastaan”. Morsiusmystiikka ei ollut Rissanen mukaan Zinzendorfin ajalle harvinaista. Zinzendorfin mukaan kristityn suhde vapahtajaan on rakkaudensuhdetta Jeesuksen ja hänen omiensa välillä. Rakkaus lähimmäiseen taas kasvaa tästä suhteesta ja sen seurauksena. Rakkauden kaksoiskäskyn korostaminen on Zinzendorfin mielestä luonnollinen vapahtaja-suhteen ilmaus.³³⁰ Härkönen neuvoo yhä uudelleen lähimmäisenrakkauden ja anteeksiantavaisuuden perään. Toisten ihmisten teot on anteeksiannettava, lisäksi ne on unohdettava. Hän viittaa Jeesuksen toiseen tulemiseen: synnitkin tullaan lopulta anteeksi antamaan ja unohtamaan.³³¹

Zinzendorfin mukaan kristityt odottavat Kristuksen tulemista maan päälle nimenomaan seurakuntana. Seurakunta on morsiusseurakunta.³³² Härkösen taivaassa on hääsali.³³³ Sekä Zinzendorfin että Härkösen mukaan Kristuksen seurakunta odottaa vapahtajaa: ”Ylkä tulee”.³³⁴ Yljän ja morsion kohtaaminen on mainittu myös ilmestyskirjassa ja Matteuksen evankeliumissa.³³⁵

Jotain tuttua on myös tavassa, jolla Zinzendorfin teologia korostaa lapsenomaisen uskon merkitystä. Ideaalina on Jumalan luoma ihminen, jonka suhde Jumalaan (Isään) on yksinkertainen ja lapsenomainen. Zinzendorf näkee ihmisessä heräävän kunnianhimon kiusaajan temppuna, jotta uskova kuvittelisi olevansa jotain suurta. Itsensä korottaminen ja tyytymättömyys Jumalan ilmoitukseen liitetään yhteen. Härkösen tavoin myös Zinzendorf kritisoi kirkollista valtaa todeten itsensä korottamisen olevan tässä maailmassa niin yleistä, että sitä esiintyy jopa kristillisyyden nimellä.³³⁶

Zinzendorfin mukaan on Saatanan pyrkimysten mukaista syöstä ihminen pois lapsenmielisyyden ja lapsenomaisen uskon tilasta. Zinzendorfin mukaan teologiassa tarvitaan spekulatiota sijasta lapsenmielisyyttä ja yksinkertaisuutta. Zinzendorf menee niin pitkälle, että hän näkee lankeemuksen varsinaisen ilmauksen olevan – ei lihallisuus – vaan sen vastakohtat, pyrkimys korkeaan henkisyysyteen ja Jumalan kaltaisuuteen: tietoon ja

³³⁰ Rissanen 1959, 134–137.

³³¹ Härkönen 1945, 62.

³³² Rissanen 1959, 190.

³³³ Härkönen 1945, 85.

³³⁴ Rissanen 1959, 190.; Härkönen 1945, 30.

³³⁵ Ilm. 18:22–24., Matt. 25:1–13., Matt. 22:1–15.

³³⁶ Rissanen 1959, 27.

viisauteen.³³⁷ Härkösen saarnoissa vahvana painotuksena korostuu oppineisuuden kritisointi.³³⁸ Kritisoimalla oppineisuutta Härkönen ja Zinzendorf viittaavat Paavaliin.³³⁹

Pietisteille ominaisesti Zinzendorf jakoi ihmiset Jumalan lapsiin ja maailman lapsiin.³⁴⁰ Jako perustuu Raamattuun.³⁴¹ Härkönen korostaa myös jakoa suruttomien maailmallisten eli uskottomien ja tosi-uskovien välillä. Härkönen korostaa Zinzendorfin tavoin Jeesuksen merkitystä ja hänen uskonnolliset näkemyksensä nojaavat pitkälti Uuteen Testamenttiin.³⁴² Ihminen luonnollisesti pahana ja perisyntisenä on merkittävä tekijä kummankin ajattelussa. Zinzendorfin mukaan ihminen on perin juurin turmeltunut. Kadotuksen aiheuttavat kuitenkin vain tekosynnit, eli todelliset synnit. Synnissä on kysymys ihmisen Jumalasuhteesta. Omiin ansioihin ei voi luottaa. Yksinkertainen talonpoika on otollisempi vastaanottamaan pelastuksen, kuin ylhäiseen säätyyn kuuluva. Härköseen hän vertautuu jälleen väkivallan vastustajana.³⁴³

Zinzendorf julisti iloista evankeliumia, Härkönen neuvoi olemaan aina iloisia.³⁴⁴ Zinzendorf välittää opetuksissaan kiitoksen sävyä. Häneltä välittyi iloisen omistamisen ajatus, joka on kulkenut mukana useissa pietismin virtauksissa³⁴⁵ ja on peräisin Raamatusta³⁴⁶. Evankeliumi on ilosanoma, joka saa ihmisen vakuuttuneeksi joka tilassa, missä ihmiselle kelpaa Jeesus. Zinzendorfin mukaan yritys pelkän järjen avulla käsittää Raamatun totuuksia on mieletöntä. Pyhän Hengen täytyy kirkastaa ihmisymmärrykselle Jumalan sana.³⁴⁷ Oppineisuuden sijaan myös Härkönen kunnioitti sisäistä ääntä ja liikkeessä hyvin monet saivatkin omien sanojensa mukaan Pyhän Hengen kehotuksen saarnaamiseen.³⁴⁸ Myös Härkönen kuvaili herätystään ja ennustuksiaan Jeesuksen sanan kirkastuksena.³⁴⁹ Zinzendorf vastustaa suoraan lopun ajan laskelmointeja ja ennustamista.³⁵⁰

³³⁷ Rissanen 1959, 28–48.

³³⁸ Janhunen 1929, 131.

³³⁹ ”Onhan kirjoitettu: – – Minä hävitän viisaitten viisauden ja teen tyhjäksi ymmärtäväisten ymmärryksen. Missä ovat viisaat ja oppineet, missä tämän maailman älyniekat? Eikö Jumala ole tehnyt maailman viisautta hulluudeksi?” Jes. 29:12–14.

³⁴⁰ Rissanen 1959, 34.

³⁴¹ 1. Joh. 3.

³⁴² Härkönen 1945, passim.

³⁴³ Rissanen 1959, 35–45, 171.

³⁴⁴ Rissanen 1959, 46. Härkönen 1945, 25.

³⁴⁵ Rissanen 1959, 83.

³⁴⁶ 1. Kor. 1–10.

³⁴⁷ Rissanen 1959, 46–47, 89.

³⁴⁸ Moilanen 2003, 131.

³⁴⁹ Janhunen 1929, 280.

³⁵⁰ Rissanen 1959, 171.

Eroavaisuuksista suurin on Zinzendorfin luja vastustus näkyjä ja ihmeitä kohtaan, joita Härkönen koki erityisesti horrostilassa. Hänen mukaansa ne kuuluvat Kristuksen valtakunnan ulkopuolelle. Härkönen ja Zinzendorf jakavat kuitenkin pessimistisen käsityksen maailmasta, jonka mukaan maailma on murheen laakso ja kristityt muukalaisia maan päällä. Rissanen mukaan Zinzendorfin teologiasta puuttuu eskatologialle ominainen jännitystila, vaikkakin Zinzendorfin teologiaa korostaa voimakas muukalaisuudentunne, tietynlainen odotus joka kohdistuu sekä omaan kuolemaan että Jeesuksen tulemiseen. Härkösen tapaan Zinzendorf näkee kuolemassa tapahtuvan ruumiin ja sielun erottamisen olevan kristitylle jo kauan odotettu. Hän korostaa vaikeuksien kestämissä mahdollisuutta tässä odotuksessa. Kuolemaa hän pitää ilon ja vapautuksen hetkenä, voittona ja todellisen elämän alkuna. Zinzendorf ei kuitenkaan ollut maailmanlopun profetta. Vainon alaisia hän kannusti ennemminkin pysymään vaiti ja vetäytymään. Lopun ajan odotusta hän ei myöskään katsonut suopeasti vaan ajan rajallisuuden alaisena olevaa ihmistä hän kehottaa hoitamaan hyvin maalliset asiansa.³⁵¹

Tutkimusta tehdessäni olen törmännyt suulliseen tietoon, jonka mukaan Zinzendorfin tekstejä olisi liikkunut menneinä vuosikymmeninä laajalti Suomen uskonnollisissa piireissä. Toistaiseksi en ole löytänyt lähdettä joka osoittaisi tämän tiedon todeksi. Zinzendorfin liittyvää kirjallisuutta on kuitenkin suomennettu vuodesta 1908 lähtien.³⁵² On siis mahdollista, että Härkönen olisi tutustunut Zinzendorfiin ennen kirjansa kirjoittamista.

3.2 Härkösen käsitys synnistä

Härkösen käsitys synnistä tulee esille hänen luetellessa lopunajan merkkejä:

Vallassa ovat teatterit, elokuvat, juoppous, haureus ja muut synnin tyydykepaikat.

Härkönen näki aikansa modernit harrastukset itsepetoksellisena keinona välttää ajatusta vääjäämättömistä viimeisistä päivistä.³⁵³ Kirjallisuus oli pahe, koska kirjallisuus (ja muut paheet) nähtiin tulevan ”nykyään” Raamatun tilalle.³⁵⁴ Eskatologisille liikkeille on tyyppistä

³⁵¹ Rissanen 1959, 100, 169–171.

³⁵² 1908 ilmestyi A. Meurmanin kokoama *Kreivi N. L. Zinzendorfin Elämävaiheet*. WSOY, Porvoo. Vuonna 1942 ilmestyi myös Yrjö Karilaksen *Elävän uskon mies: N. L. Zinzendorf*. Suomen lähetysseura, Helsinki.

³⁵³ Härkönen 1945, 41.

³⁵⁴ Janhunen 1929, 35.

nähdä maailman rapistuvan kiihtyvällä tahdilla, ennen kuin paha saa täyden vallan maailmasta.³⁵⁵ Härkönen rukoilee eräissä saarnassaan myös urheilujuhliin osallistuneille pääsemistä armosta osallisiksi.³⁵⁶ Myös urheilu liitettiin siis syntien joukkoon.

Oppineisuuteen Härkönen suhtautui Zinzendorfin tavoin negatiivisesti, samoin omaisuuteen. Härkönen korostaa, ettei lopun aikojen tullessa mitään voi viedä mukanaan.³⁵⁷ Härkösen syntikäsitys heijastelee voimakasta askeettisuutta. Hän vieroksuu materian haalintaa ja kirkkojen koristelemista.³⁵⁸ Myös kaunistautumisen Härkönen näki turhana, niin ulkoisen kuin sisäisenkin:

*Turba olla itsessään hurskas vaan vain hengessä köyhät, jotka tunnistavat syntisäirauden
Herra rikastuttaa.*³⁵⁹

Matteuksen evankeliumissa ohjeistetaan vieroksumaan aarteiden keräämistä maan päälle, kun aarteita pitäisi kerätä vain taivaaseen: ”Te ette voi palvella sekä Jumalaa että mammonaa.”³⁶⁰

Härkönen kritisoi erityisesti uskonlahkoja. Härkösen suhde lahkoihin oli moittiva.³⁶¹ Erityisen pahana hän näki aikuiskasteen ja kirkosta eroamisen.³⁶²

1940-luvun maalaiskylien ilmapöyrissä eläville teatteri, elokuvat ja tanssit, sekä moderni kirjallisuus ovat luultavasti tuntuneet paheksuttavilta ja vaarallisilta nuorten harrastuksilta, vaikkei niitä synneiksi olisi laskettukaan. Vaahtoniemi on viitannut 1940-luvun kirkollisten keskustelujen korostaneen myös tieteen, taiteen ja kulttuurin merkitystä kirkollisen opin rinnalla.³⁶³ Härkösen syntikäsitelyksen voidaan nähdä olevan yksi tapa ottaa kantaa ajan yhteiskunnalliseen ja kirkolliseen polemiikkiin.

Härkösläisyys ei ole ollut poliittinen liike. Tampion haastattelujen perusteella härkösläiset eivät ”mitenkään erityisesti” ottaneet kantaa poliittisiin asioihin. Vaahtoniemi olettaa Härkösen olleen sisällissodassa punaisten puolella.³⁶⁴ Härkösläisyyttä tutkinut sosiologi Olavi Moilanen on kommentoinut oletuksen näyttävän epävarmalta. Sen lisäksi, että

³⁵⁵ Kuula 2010, 147.

³⁵⁶ Janhunen 1929, 145.

³⁵⁷ Härkönen 1945, 18.

³⁵⁸ Janhunen 1929, 134.

³⁵⁹ Härkönen 1945, 41.

³⁶⁰ Matt. 6:19–24.

³⁶¹ Janhunen 1929, 86.

³⁶² Vaahtoniemi 1945, 91.

³⁶³ Vaahtoniemi 1958, 76.

³⁶⁴ Vaahtoniemi 1958, 14.

Härkönen oli uskonnollinen mies, hän suhtautui politiikkaan kielteisesti ja vastusti kommunismia jyrkästi. Hänet on myös tavattu juhlimassa seurojen talolla.³⁶⁵ Kun tiedetään, ettei Adam Härkönen levittänyt kommunistista aatetta Hyrynsalmella,³⁶⁶ voidaan todeta, että yhteiskunnalliset kannanotot on löydettävissä ainoastaan epäsuorasti, siinä missä ne ilmenevät Härkösen uskonnollisista ajatuksista.

Härkönen suhtautui kielteisesti myös seksuaalisuuteen. Ihmisen tulee Härkösen mukaan pyrkiä voitolle vihollisesta: omasta lihastaan. Sukupuolielämä nähtiin avioliitossakin synnillisenä.³⁶⁷ Härkösen opissa korostuu vahvasti perisyntin ajatus. Niin jumalattomat, nimikristityt kuin myös uskovat ovat kaikki perisyntin alaisia.³⁶⁸ Härkösen mukaan kaikki ovat lihanhimossa syntyneitä ja siksi ”vihana ja kirouksen” lapsia.³⁶⁹ Olavi Moilanen esittää, että yksi härkösläisyyteen vaikuttanut tekijä on ollut seksuaalinen vapautuminen. Härkösen teoksen ilmestymisaikoina seksuaalisuus oli vapautumassa kirkollisen kontrollin alta. Tämä ilmeni esimerkiksi Härkösen mainitsemissa elokuvissa. Kirkonkylillä alettiin näyttää elokuvia jo 1920-luvulla ja ennen sotia niitä näytettiin jo sivukylillä. Uudet kotimaiset elokuvat käsittelivät mustasukkaisuusdraamoja. Perhekeskeinen identiteetin muodostus oli murroksessa.³⁷⁰

1940-luvun Suomessa vapautunut seksuaalisuus oli aiheellinen huoli, sillä sukupuolitautien ja eritoten kupan ja tippurin levinneisyys oli sotien jälkeisissä epävakaisissa oloissa kiivennyt huippuunsa ja näin todellinen kansanterveydellinen ongelma, joka lähti nopeaan laskuun vasta 1946.³⁷¹ Vapautunut seksuaalisuus huolestutti Härkösen lisäksi monia tahoja. Moilanen laskee yhdeksi härkösläisyyden vetovoimaisuuteen vaikuttaneeksi syyksi 1920-luvulta lähtien savotat, joissa miehet toisaalta tienasivat, mutta jotka irrottivat isännän kotoaan talveksi. Tätä kautta naisten asema vapautui, mikä aiheutti osaltaan ahdistusta. Moilasan mukaan osallistumisen uskonnollisiin hartaustilaisuuksiin on osaltaan auttanut ihmisiä hallitsemaan yhdessä ihmissuhteisiin liittyviä uusia ilmiöitä.³⁷² Uskonnolliseen yhteisöön kuulumisen auttoi varmasti hallitsemaan sekä ongelmia, että eritoten mahdollisia ongelmien aiheuttajia.

Hannu listasi erilaisia muistamia rajoituksia, kuten sunnuntaina kielletyt kalastaminen,

³⁶⁵ Moilanen 2003, 133.

³⁶⁶ Tampio 2005, 28–29.

³⁶⁷ Janhunen 1929, 15, 68.

³⁶⁸ Vaahtoniemi 1945, 45.

³⁶⁹ Härkönen 1945, 45.

³⁷⁰ Moilanen 1987, 138–139.

³⁷¹ Forsius, Kuppatauti terveydenhuollon ongelmana Suomessa.

³⁷² Moilanen 1987, 138–189.

haravointi, moottorisahan käyttö, metsästäminen ja kaikkalainen työnteko. Jopa saksilla leikkaaminen oli sunnuntaisin lapsilta kielletty, ainakin Hannun perheessä. Televisiota ei saanut olla, radio kylläkin. Tansseihin tai elokuvaan ei Hannu päässyt. Hannu kertoi, että joidenkin uskovaisten kotona oli kuitenkin ollut televisio. Kiellot ovat voineet vaihdella ja olla paljolti kiinni myös perheiden omista säännöistä.

Hannu: Täydellisen elämän tavoittelu on jäänyt negatiivisena mieleen. Ei saa tehdä syntiä, ei saa tehdä virheitä, töitä ei saa tehdä sunnuntaina, hirveen tärkeätä oli miltä näyttää ulospäin.

Kun kotoa puuttui televisio, yritti Hannu peitellä sitä kaikin tavoin.

Hannu: Sehän se oli se suuri häpeä, jos joku sai selville, ettei meillä telekkaria oo. – – Jobonkin asti hävetti. Kun telekkari tuli, sen jälkeen se homma belepotti huomattavasti.³⁷³

3.3 Härkösen käsitys pelastuksesta

Härkösen syntikäsituksesta on myös nähtävissä hänen käsityksensä pelastuksesta. Synti on Härköselä kuin pölyä, joka on perattavissa pois.³⁷⁴ Vaahtoniemi rinnastaa Härkösen syntikäsituksen uusplatonilaiseen ajatukseen, jonka mukaan synti on ihmisen luontopuolen turmelusta sielun ollessa jumalallinen ja puhdas.³⁷⁵ Turmeltuneen lihan alta löytyykin Härkösen mukaan ”kaunis helmi”.³⁷⁶ Henkilökohtainen kääntymys ja voimakas usko ovatkin avainsanoja tiellä pelastukseen.

Vapautajamme muuttuu vihaiseksi, eikä anna armoa, ei auta kuolleisiin kaavoihin kääriytyneet sanan saarnat, ei ulkoasut, ei arvot, ei virka-asteet, ei puvut, ei paljojen kirjojen lukeminen, ei kulttuurit, ei tiedot, vaan puuttuu hääpuku eikä ole tuttu hengellisen ehtoollisen nauttimisessa, ei auta ehtoolliset ja kirkkosakäynnit, jos ne ovat tapattuneet ilman hengessä mukana oloa.³⁷⁷

Härkönen neuvoo seurakuntaansa näkemään kaikki koettelemukset ja kärsimykset ennen kaikkea Jumalan koettelemuksina ja ohjauksena oikealle tielle.³⁷⁸ Henkilökohtaisen

³⁷³ Hannun haastattelu 9.5.2013.

³⁷⁴ Janhunen 1929, 163.

³⁷⁵ Vaahtoniemi 1958, 46.

³⁷⁶ Janhunen 1929, 68–69.

³⁷⁷ Härkönen 1945, 14.

³⁷⁸ Ibidem.

kääntymyksen korostuksessaan Härkönen näki ripin ja uskon olevan jokaisen henkilökohtainen asia, hän kannusti ripittäytymiseen, kasteeseen ja hän näki ehtoollisen tärkeänä armon saamisen kannalta.³⁷⁹ Myöskään toisten ihmisten tuomitsemisella ei Härkösen mukaan nosteta omia ansioita: paras olisi pyrkiä löytämään nöyrä lapsenmieli ”ettemme huokailisi toisia vastaan, ettemme tuomitsisi”. Härkönen korostaa, ettei muita tule tuomita, mutta kehottaa kuitenkin: ”Pitäkää sydämessä Herran pelko, Saarnatkaa muillekin”.³⁸⁰

Härkösen saarnoissa toistuu vahvasti ohjeistava sävy. Härkönen suuntaa ”seurakunnalle” monenlaisia ohjeita ja käyttäytymismalleja. Härkönen neuvoo heitä ”käyttäytymään aina keskinäisessä sovussa ja rakkaudessa”.³⁸¹ Korostuneiksi hyveiksi nousevat anteeksiantavuus, kärsivällisyys ja lähimmäisenrakkaus. Härkönen listaa ihanteensa lainaten Paavalin Ensimmäistä kirjettä tessalonikalaisille:

*Katsokaa ettei kukaan kosta kenellekään paha paballa, vaan pyrkikää aina tekemään hyvää toisianne kohtaan ja kaikkia kohtaan. Olkaa aina iloiset, rukoilkaa lakkaamatta. Kiittäkää joka tilassa, sillä se on Jumalan tahto teistä Kristuksessa Jeesuksessa.*³⁸²

Vaikkakin Härkönen korostaa henkilökohtaisen kääntymyksen merkitystä ja liittää oppiinsa ohjeita uskoville, hän jatkaa ristiriitaisella ja perin luterilaisella huomautuksella, että ihmisen omilla ansioilla on hyvin vähän vaikutusta, ihminen pelastuu yksin armosta.³⁸³

Tiinan muistoista paistavat läpi uskonliikkeessä mukana ollut ilo ja usko pelastukseen:

*Tiina: On kaet se ihana katella sellasta, kun ihmiset tulloo uskoon ja armoon, voe hyvä ihme, onhan se ihana kahttoa. – – Ei kae se mikkään tuo niin iloo, ku se, että tietää, että minä oon kuolemassa pääsyy sellasseen rauhaan ja illoon.*³⁸⁴

Härkösen teoksen *Taivaan iloa kaidan tien matkamiehille* (1930), voisi spekuloida nimensä puolesta avaavan Härkösen ajattelun iloon viittaavia puolia, sekä sitä, miksi Tiina on kokenut ilon olleen merkittävä osa seuratoimintaa.

³⁷⁹ Vaahtoniemi 1958, 132.

³⁸⁰ Härkönen 1945, 51.

³⁸¹ Härkönen 1945, 25.

³⁸² 1. Tess. 5:16–18.

³⁸³ Härkönen 1945, 25.

³⁸⁴ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

Uskontotieteilijä Mircea Eliade on huomauttanut, että maailmanlopun uskomuksilla on ollut ihmisille usein myös myönteinen sosiaalipsykologinen merkitys. Kun katastrofit ja tragediat on selitetty ylihistoriallisella tavalla, se on pahimpien kriisien aikoina auttanut ihmisiä kestäämään vastoinkäymisiä. Joskus maailmanlopun ajatus on antanut kriiseille jopa positiivisen merkityksen, kun niiden jälkeen on uskottu alkavan uuden entistä paremman maailmankauden. Eliade väittää, että maailmanlopun ajatukset täyttävät jopa tietyn terapeutin tehtävän, jota ei täytä vastoinkäymisen selittäminen esimerkiksi sillä, että ihmiset sijaitsevat sota-aikaan strategisesti vaarallisella alueella.³⁸⁵

Hannun muistoissa seuroista taas puuttuivat uskon ilo ja luottamus Jumalaan.

*Hannu: Sitä minä oon hyvin harvoista ihmisistä nähnyt ja sitä minä oon myöhemminkin eniten ihmetelly, että semmosta ei kuitenkaan oo.*³⁸⁶

Haastateltavien kokemukset ilosta poikkeavat toisistaan. Muistettava on, että Tiina kulki seuroissa omasta tahdostaan, kun taas Hannu joutui seuratoimintaan mukaan vanhempiansa kanssa, ”pakotettuna”. Erityisesti ahdistusta tuotti se, että hän koki joutuvansa lapsena näyttelemään uskonnon vuoksi. Hannu viittaa itsekin tilanteensa problemaattisuuteen:

*Hannu: Jos oisin ite ollu sellanen iloinen uskovainen, että sitä ois voinu mennä porukoissa sinne mukaan ja nauttia ja tuntenu, että minä oon Jumalan lapsi ja nyt minä oon uskossa, sitten se ois eikä toinen tilanne ollu. Mutta en ollu sellanen ollenkaan niin sitä jäi niinku yksin sen tilanteen kanssa.*³⁸⁷

Tiinalle seuroissa kulkeminen on ollut hänen omaa maailmankuvaansa tukevaa ja siihen sopivaa toimintaa, josta hän on saanut iloisia kokemuksia. Hannulle on välitetty hänen vanhempiansa arvoja ja uskontoa, joka on tuottanut hänelle lähinnä ahdistusta.

Härkösen ajattelu painottaa pietistisen perinteen mukaisesti henkilökohtaisen kääntymyksen merkitystä. Hänen saarnansa ovat ensisijaisesti tarkoitettut yksittäisen ihmisen synnintunnon herättämiseen. Tiinan mukaan herätysvuosina iloa oli paljon juuri siksi, että tunnustaessaan syntinsä ihmiset saivat tuntea, että heidän syntinsä olivat anteeksi annetut. Ihmiset saivat siis iloa parannuksen tekemisestä.³⁸⁸ Härkönen korostaa omistavan uskon ideaa. Hän mainitsee

³⁸⁵ Eliade 1993, 122–126.

³⁸⁶ Hannun haastattelu 9.5.2013.

³⁸⁷ Ibidem.

³⁸⁸ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

kärsivällisyyden ensimmäiseksi ehdoksi ahdistusten ja vaivojen keskellä, viitaten usein Jeesuksen kärsimyksiin. Vastoinkäymisiä kokiessaan uskovien tulee muistaa Jeesuksen viimeisiä sanoja: ”Herra, anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä, mitä tekevät.”³⁸⁹

Kärsimykset kuuluvat kristityn matkaohjelmaan kun herra antaa omilleen ilon on se monesti kätkeyty kyyneliin sillä ”iloisella sydämellä on aina suurempi voima kuin niillä kristityillä, jotka aina nurkuen kohtaloansa katselevat.”³⁹⁰

3.4 Herätysliikkeeseen kuuluminen

Härkösläisyyden lämmin vastaanotto on liitetty myös tiuhan seuratoiminnan³⁹¹ yhteisöllistävään puoleen. Seuroja, juhlia ja kursseja järjestettiin usein herätysliikkeen toimijoiden kodeissa.³⁹² Tämä oli ainutlaatuinen sosiaalinen tilanne 1940-luvun Kainuussa, jossa kirkossakin käytiin tuohon aikaan vain tärkeimpinä juhlapyhinä. Koulutus järjestettiin syrjäkylillä monissa tapauksissa kiertokoulupohjalta.³⁹³ Härkösläisyys keräsi saman katon alle niin syrjäkyläisten lapset kuin vanhuksetkin. Tampio on ilmaissut oman näkemyksensä härkösläisen yhteisön avoimuudesta:

Yhteisö oli toisaalta avoin, tilaisuuksiin olivat tervetulleita kaikki kiinnostuneet, mutta toisaalta suljettu: yhteisöllisyyden kokemisen edellytyksenä oli myös henkilökohtaisen herätyksen kokeminen. Yhteisöllistävistä tekijöistä osaksi pääsivät vain liikkeen sisälle kuuluneet ja monia liike on luultavasti pikemminkin eristänyt toisistaan. Liike jakoi kyläyhteisöä liikkeeseen kuuluneisiin ja kuulumattomiin.³⁹⁴

Herätysliike on vaikuttanut sekä kainuulaisten yksilöiden että kyläyhteisöjen elämään monilla eri tavoilla. Ulkoisesti elämäntavat muuttuivat kun uskoon tullessa ”tanssijat katkesi ja viinapullot katosi”³⁹⁵. Synnintunnon voimissa ja Härkösen kannustaessa kuulijoitaan ripittäytymiseen syntejä ja pikkurikoksia tunnustettiin mm. metsänhoitajille ja

³⁸⁹ Luuk. 23:34.

³⁹⁰ Härkönen 1945, 54.

³⁹¹ Tampio 2005, 50.

³⁹² Vaahtoniemi 1958, 31.

³⁹³ Huurre 1992, 321.

³⁹⁴ Tampio 2005, 58.

³⁹⁵ Ibidem.

nimismiehille, koska uskottiin että synnit piti tunnustaa saarnamiesten tai pappien lisäksi rikkomuksista kärsineille.³⁹⁶

Nimitykset ”härkösläisyys” ja ”poutaslaisuus” annettiin ulkopuolisten toimesta. Tampio on kertonut, että liikkeen nimitys ”härkösläisyys” oli ainakin alussa tehty pilkallisissa tarkoituksissa.³⁹⁷ Kuhmossa, jossa liikkeen keskuspaikan Iivantiiran seuroista oli tullut hyvin suosittuja – lähikyliltähän matkustettiin nimenomaan Iivantiiraan – alettiin herätyksen alkuaikoina puhua Iivantiiran herätyksestä, Härkösen sedän uskovaista³⁹⁸ lahkoliikkeestä, härkös-uskovaista, iivantiiralaisuudesta, ja härkösläisyydestä. Ulkopuolisten antama nimitys ”härkösläisyys” on myös koettu pilkkaavana.³⁹⁹ Nimitys on ollut yleinen. Tiinaa nimitys selvästi kiusasi.

Tiina: No sen on vaan iban pannu ihmiset, eihän se oo mikkään härkösläinen, van kun sen seuroessa kulettiin, niin sillä laella nimitettiin.

Tiina kertoi lähivuosina sattuneesta tapauksesta, jossa Hyrynsalmelle tullut uusi pappi oli kertonut saaneensa selville, että pitäjässä toiset ovat herännäisiä, toiset härkösläisiä. Nimitys on siis edelleen olemassa ja tunnettu.

Tiina muisti Härkösen neuvoneen, että kun puhujat ovat kuolleet, niin uskovaisten olisi hyvä olla toistensa kanssa yhteydessä.

Tiina: – – että olokoa kaekki uskovaeset toistesa kanssa yhteyvessä, että se on helepompi kun hyö jo männöö ja meni niin beti kuoleman kautta poikkeen, että teillä on Jeesus vaekka ei oo niitä maallissie puhujie, niin se Jeesus on ja se yhtä laella aottaa, että olokaa yhteyvessä keskenään niin tunnette turvatummaksi tosesa.⁴⁰⁰

Tiinan mukaan esimerkki kertoo siitä, että Härkönen vähiten halusi kiinnittää ihmisiä puhujiin, ”ihmisiin”. Härkönen on kannustanut seuroissa kävijöitä pysymään uskonyhteisönä. Yhteisö vaikuttaa muodostuneen nimenomaan seuroissa kävijöiden pohjalta. Tiina itse ei koe olleensa osa mitään yhteisöä, hänen mukaansa jokaisella oli elämänsä hoidettavana ja perheellisenä ihmisenä hän ei ”joka paekkaan päässykkään”.

³⁹⁶ Tampio 2005, 59. Moilanen 1987, 132.

³⁹⁷ Tampio 2005, 32.

³⁹⁸ Riepula-Vähäaho, ”Härkösläisyys vuosisadan ainoa maallikkojohtoinen kansanherätys”. (art.). KS, 26.4.1998.

³⁹⁹ Tampio 2005, 32, 64.

⁴⁰⁰ Tiinan haastattelu 29.4.2012.

*Tiina: Ei kaet sitä paljoo, kun jos samoissa seuroissa nähtiin, niin tervehittiin niinku tavallisesti, van ei kaet sitä paljon sitä enemppää taennu olla.*⁴⁰¹

Tiinan mielikuvissa herätys on ollut ”melekeen niin ollu kaekkia koskettava sillon, jotta liekkö heitä jäänykkään paljon koskemattomaksi, vaan jokuhan se taesi jäähä.” Hän siis kieltää erillisen yhteisön olleen koskaan olemassa.

*Tiina: Ei ei hyvä ihme, kun eri kylistä niitä oli, ketkä oli herätyksen saanu ja niitä vain niissä kesäjublissa näki, niin ei minulla aenakkaan oo mittään tiivistä ybteyttä ollu keneenkään, eikä varmaan muillakaan, kun ei sitä muuvalla näbny niitä, kesäjublissahan ne niinku toisen pitäjäläeset. Eipä ne muissa seuroissa ollu, ku ne pubujathan kiervisivät kaekissa kylissä – –*⁴⁰²

Hannun muistoissa ”poutaslaisuus”-nimitystä ei ole koskaan käytetty. Hän epäilee sen olleen ulkopuolelta annettu nimitys. Hannun mukaan tilaisuuksien luonne oli ”vaan ne seurat, joissa aina joku puhui”. Toisaalta hän lisäsi, että hänen perheensä on voinut olla ”niin sisällä siinä hommassa”, etteivät he ajatelleet olevansa poutaslaisia.⁴⁰³

*Hannu: Kun mä nyt tätä ajattelen, niin oisko se kuitenkin ollut niin, että se Poutanen ois ollu saarnaaja toisten joukossa? Ei se Poutanen sinällään oo ollu, että Poutanen on tässä ja kaikki muut on huonoa kamaa. On se varmaan ollu sellanen huomiota herättävin, mutta tuskien se sellasta henkilöpalavontaa on ollu, sitä mä en oikein usko. Kyllä niitä pubujia muitakin on ollu ku pelekästään se Poutanen.*⁴⁰⁴

Jos vanhemmat saivat kokea ulkopuolisten pilkkaa, niin sitä saivat pelätä myös lapset. Hannulle uskovaisesta perheestä tuleminen aiheutti häpeää. Hannu ei muistanut, että häntä olisi lapsena kiusattu vanhempiansa uskonnosta. Sen sijaan hän pyrki kaikin tavoin peittämään sen merkit. Hannu pelkäsi lapsena sitä, että kaverit nauraisivat ja pilkkaisivat uskovaiseksi, jos olisivat tienneet hänen vanhempiansa uskonnosta.

Hannu: Se on muuten varmasti sellanen yks asia, mikä on itteen muuten kaikkein eniten vaikuttanu, että on yrittäny sitä ommaa elämää kätkeä, enkä silloin koulussakaan silloin nuorempana en uskaltanu tai sellanen tosi harmaa väritön yritin olla, omissa oloissa, se oli niin älytömmän iso se paine.

⁴⁰¹ Tiinan haastattelu 9.11.2012.

⁴⁰² Ibidem.

⁴⁰³ Hannun haastattelu 9.5.2013.

⁴⁰⁴ Ibidem.

Hannulle uskovaiseen perheeseen kuuluminen oli lapsena ”älyttömän iso häpeän paikka”. Enää häntä ei hävettäisi jos ihmiset saisivat tietää, että hän uskovaisesta perheestä.⁴⁰⁵

Kysymys yhteisöstä nosti Tiinan puolustuskannalle. Tämä herättää kysymyksiä: jos ihminen itse ei koe kuuluneensa yhteisöön, voidaanko yksilö ulkopuolelta määrittää siihen kuuluvaksi. Jos liikkeessä mukana olleet eivät ole kokeneet olleensa mukana minkäänlaisessa liikkeessä, voidaanko väittää *liikkeen* olleen olemassa. Liikkeen jäsenillä ei vaikuta olleen tiukkaa yhteistä oppia ja vaikuttaisi siltä, että liikkeeseen on kuuluttu melko löyhin sidoksin. Problemaattinen kysymys on myös se, kuinka herätysvuosien ja niiden jälkeinen toiminta sen sijaan tulisi määritellä ja missä menee se raja, että voidaan katsoa tietyllä puhujalla olleen niin paljon vaikutusvaltaa, että kaikki muut liikkeen toimijat ja ”jäsenet” voidaan määrittää kyseisen puhujan mukaan?

3.5 Härkösläiset ja Kainuun papisto – molemminpuolista arvostelua

Härkösläiset suhtautuivat papistoon arvostellen.⁴⁰⁶ Papistoa arvosteltiin hyvinkin jyrkästi, mikä käy ilmi sekä Tampion haastatteluista⁴⁰⁷, että Härkösen saarnoista.⁴⁰⁸ Härkönen viittaa usein niin sanottuihin leipäpappeihin negatiiviseen sävyyn. Ristiriitoihin Härkönen viittaa teoksensa *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä abdingon ajalla* esipuheessa:

Vähän arka hakemaan minkäänlaista tukea papeilta ynnä muilta, olen vain biljaa vaeltanut päivästä toiseen, sen avustamana, joka on tämän tehtävän minulle uskonut, joten olen saanut väärin ymmärrystä osakseni papiston puolelta, varsinkin niiden suuntapappien, jotka yhdellä siivellä lentävät ja yhdellä puskevat.⁴⁰⁹

Härkönen tosin kiittää Jumalaa, että on ollut myös niitä ”sielunpaimenia”, joiden kanssa hän on saanut ”toimia yhteisellä työvainiolla”.⁴¹⁰ Ottaen huomioon Härkösen vahvat

⁴⁰⁵ Hannun haastattelu 9.5.2013.

⁴⁰⁶ Vaahtoniemi 1960: 57.

⁴⁰⁷ Tampio 2005, 24.

⁴⁰⁸ Härkönen 1945, 6, 44.

⁴⁰⁹ Härkönen 1945, 6.

⁴¹⁰ Ibidem.

ilmaukset papiston edustajista, on ymmärrettävää, että papisto suhtautui härkösläisyyteen varauksin. Arvostelu oli molemminpuolista.

Kirkon sakramentteihin liikkeessä suhtauduttiin myönteisesti. Kastetta ja ehtoollista kunnioitettiin.⁴¹¹ Alkuvaiheissa kirkko suhtautui härkösläisyyteen epäillen, liikettä pidettiin vääraoppisena lahkona, jota ei haluttu hyväksyä, eikä ”oikein sietääkään”. Hyrynsalmelainen pastori Toivo Liimatta oli poikkeus, joka suhtautui härkösläisiin myötämielisesti antaen Härkösen jopa saarnata Jumalanpalveluksessa. Liimatta myös tiedotti Härkösen seuratoiminnasta kirkollisissa ilmoituksissa.⁴¹²

Tiina: Oli kait se Liimatta tullu senki (Härkösen saarnan) kuulemaan. On kaet se monestikin Härkönen pitäny mejän Hyrynsalamen kirkon pöntöstä päeväjumalanpalveluksie.

Tiinan käsityksen mukaan Toivo Liimatta oli ”Kuhmossa syntyneenä” myötämielinen Härköstä kohtaan. Tiinan käsityksen mukaan Liimatalla oli usko siihen, että Härkösellä oli ”oikea usko”.⁴¹³

Toisenlaista suhtautumista edusti Kuhmon Lentriiran pastori Jorma Kauko, joka vastusti Härköstä voimakkaasti lehtikirjoituksilla Kainuun Sanomissa (Turpeinen, 1988: 577). Jorma Kauko lähetti Härkösestä poliisille tutkintapyyynnön. Tämän perusteella etsivä Matti Huuhtanen lähti Kainuuseen tutkintamatkalle vuonna 1941. Jorma Kauko vetosi ”luotettaviin kuulopuheisiin” ja esitti että Härköselä evättäisiin matkaluvat ”rajan lähellekkään”. Epäilyksen aiheena olivat Härkösen vääraoppisuus, sekä lisäksi sosialistisen aatteen levittäminen. Etsivä Huuhtanen haastatteli suomussalmelasta pastori Jouko Karankoa, sekä hänen vaimoan, jotka kertoivat jakavansa käsityksen, että Härkönen kannattajineen tahtoo järkyttää kirkon ja valtion arvoa. Pariskunnan mukaan Härkönen oli ainakin ennen sotaa ”puolustusnihilisti”. Haastateltavat eivät uskoneet paikkakunnalle olevan vahingoksi, jos Härkösen pääsy paikkakunnalle tultaisiin estämään viranomaisten toimesta.⁴¹⁴ Jorma Kauko oli tunnettu herännäispappina ja Härkönen arvosteli kirkon herätysliikkeistä suorimmin herännäisyyttä⁴¹⁵. Tämä on seikka, jolla saattoi olla oma vaikutuksensa pastorin ja saarnamiehen välisen konfliktin syntymiselle.

⁴¹¹ Moilanen 1987, 32.

⁴¹² Tampio 2005, 24.

⁴¹³ Tiinan haastattelu 6.3.2012.

⁴¹⁴ Tampio 2005, 24–40.

⁴¹⁵ Vaahtoniemi 1958, 89.

Etsivä Matti Huuhtasen raportissa mainittiin Härkösen kannattajineen saaneen puolelleen paljon kannattajia. Rouva Karankon mainittiin painostaneen:

– – ettei näiden pitäisi antaa istuttaa turmiollisia käsitteitään kansaan. Oli kuitenkin sitä mieltä, ettei näiden (saarnamiesten) puheita voi todistaa yhtään, koska he täällä (Ala-vuokissa) puhuessaan puhuvat aivan Raamatun opin mukaisesti, mutta 'mentyään syrjäkyliin, puhuvat aivan toista'. Syrjäkyllissä sanoi K:ja taas olevan kansan niin yksinkertaista, etteivät ne muista mitään jälkeensä noista puheista.⁴¹⁶

Karankojen haastatteluista käy ilmi, että vastustajat ovat käyneet Ala-vuokissa härkösläisten tilaisuudessa, mutta härkösläiset ovat puhuneet tuolloin ”aivan kirkollisesti”. Kiinnostus härkösläisten puheiden sisältöä kohtaan on ollut suurta. Myös Kuhmon rovasti Rechartin on kerrottu vastustaneen härkösläisyyttä voimakkaasti.⁴¹⁷ Sekä valtiollisella, että kirkollisellakin taholla on ilmeisesti ollut omat intressinsä. Pappien huoli on luultavasti koskenut enemmän uskon asioita, kuin oletettua puolustusnihilismää. EK-ValPo 1 on taas epäilemättä ollut suuresti kiinnostunut puolustusnihilismi-epäilyksistä rajaseudulla.

Sisällissodan vaikutuksesta kirkon piirissä vallinneet oikeistolaiset asenteet olivat vahvistuneet entisestään. Maan johtavia teologeja ja kirkonmiehiä osallistui hyvin aktiivisesti suojeleuskuntajärjestön ja Akateemisen Karjala -seuran toimintaan, sekä lisäksi heimosotiin. Kirkonmiesten kannatus ja poliittinen aktiivisuus kanavoitui sittemmin kansallisen kokoomuspuolueen taakse. Käsitys kirkon kansallisesta tehtävästä synnytti ”poliittisen teologian”, nationalistisesti värittyneen suuntauksen, joka korosti kansallisuuden ja kansakunnan keskeiseksi uskonnollis-eettiseksi arvoksi. Bolshevistinen Neuvosto-Venäjä ateismeineen koettiin uhkana. Laajat kirkolliset piirit pitivät lopulta oikeistoradikalismien nousua 1930-luvun Suomessa tervetulleena reaktiona kommunistien harjoittamaa jumalanpilkkaa ja isänmaallisten arvojen halveksuntaa vastaan.⁴¹⁸ Tätä taustaa vasten on papiston ja Etsivän Keskuspoliisin yhteistyö luonteva osa papiston poliittisen osallistumisen jatkumoa.

Tampio mainitsee papiston pitäneen itsestään selvänä Härkösen ja muiden liikkeessä saarnanneiden epärehellisyyttä ja epäkirkollisuutta. Papit uskoivat heidän käyttävän hyväkseen kansan yksinkertaisuutta. Ennakkoluulo kohdistui siis härkösläisten

⁴¹⁶ Tampio 2005, 24–25.

⁴¹⁷ Ibidem.

⁴¹⁸ Murtorinne 1995, 121–129.

saarnamiesten lisäksi Kainuun syrjäkyläläisiin.⁴¹⁹ Papiston parissa härkösläisyyden leviäminen selitettiin Kainuun kansan yksinkertaisuudella. Tulkinnan jakoi myös Vaahtoniemi, jonka mukaan kainuulaiset ovat uniin uskovaa ja yksinkertaista, uskonnollisesti valistumatonta kansaa.⁴²⁰ Myös Buchtin mukaan uniin uskovat, tiedoiltaan vajavaiset syrjäkyläläiset olivat alttiina epäraitille vaikutteille.⁴²¹ Tällainen tulkinta liittyyne pitkälti kirkon ja maallikkosaarnaajien konfliktiin ja haluun leimata ylhäältäpäin ”väärauskoiset” yksinkertaiseksi maalaisväestöksi.

1950-luvulta lähtien alkoi kirkon ja härkösläisyyden välinen konflikti Kuhmossa raueta, kun Jorma Kaukon tilalle rajaseutupastorin virkaan tuli 1953 Arvo Eirola, joka paikallisten pappien varoituksista huolimatta ei ottanut etäistä suhdetta härkösläisiin. Eirolan tavoitteena oli koota seurakunta yhteen.⁴²² Hannun ja Tiinan muistoissa välit kirkkoon olivat hyvät.⁴²³

Kuopion hiippakunnan piispa Paavo Kortekangas suoritti 1978 Kuhmossa piispantarkistuksen. Kirkkoneuvosto oli toivonut keskustelua maallikkosaarnauksesta, mukana oli myös kirkkovaltuuston jäsen August Malinen. Piispa oli kysynyt onko runsaasti ilmenneessä maallikkosaarnauksessa alueella ollut koulutusta ja miten asia oli tähän asti hoidettu. Kirkkoherra Timo Löytty oli todennut, ettei koulutusta ole ollut, mutta ei myöskään ”mitään erityistä kitkaa tässä asiassa”. Liikkeessä mukana ollut kauppias August Malinen oli ollut yksi tämän kysymyksen esille ottajista. August Malisen on kerrottu ajaneen liikkeen seurakunnallistumista. Pitkäaikainen kirkkovaltuuston jäsen on tosin itse todennut liikkeen olleen koko kautensa ajan mukana seurakunnassa⁴²⁴, ilmaisu ”seurakunnallistaminen” on mahdollisesti jälkikäteen käytetty yksinkertaistus. Malinen on avannut omaa kantaansa ja liikkeen historiaa:

Me emme kuulu mihinkään järjestöön. Me toimimme (evankelis-luterilaisissa) seurakunnissa. Kaikki alkoi aikoinaan Saara Malisen aikana ja hänen piiristään. Silloin täällä oli herätyksiä. Sodan jälkeen, niin kuin piispa hyvin tietää, oli liike voimakkaimmillaan. Silloin tapahtui myös virheitä. Oli ylikuumenemista. Siinä vaiheessa oli mukana myös seuratilaisuuksien pitäjiä Kainuun ulkopuolelta. 20 vuoden aikana tätä

⁴¹⁹ Tampio 2005, 25.

⁴²⁰ Vaahtoniemi 1958, 33, 68.; Moilanen 2003, 137.

⁴²¹ Bucht 1970, 37.

⁴²² Tampio 2005, 26.

⁴²³ Tiinan haastattelu 11.7.2012.

⁴²⁴ Tampio 2005, 27.

*seuratoimintaa näissä puitteissa on ollut vähemmän. Se on näkynyt myös vähemmän ulospäin. Samalla on haluttu pitää yhteyttä seurakuntaan.*⁴²⁵

Myös Tampio käyttää liikkeen seurakunnallistumisen ilmaisua, kertoessaan, että Adam Härkösen kuoltua 1967 herätysliikkeen pääuoma seurakunnallistui lopullisesti.⁴²⁶ Härkönen itse halusi edustaa valtakuntakristillisyyttä.⁴²⁷ Hänen mielestään kaikenlaisen ”karsinoimisen” seuraus oli, että suunnat taistelivat toisiaan vastaan sen sijaan, että taistelisivat yhdessä Perkelettä vastaan.⁴²⁸ Kuitenkin, jo puhuttelemalla saarnoissaan seuraväkeä seurakunnaksi⁴²⁹, hän retorisesti erottaa joukon muista.

*Täällä aibentti aikoinaan kitkaa se, että seurojen pitäjät saattoivat laittaa seurojaan kirkkoaikaan jopa kirkon lähelle. Tästä on onneksi jo päästy. Vaikka sotien jälkeen oli kitkaa oli arvokasta, että seurakunnasta ei kuitenkaan erottu.*⁴³⁰

Piispa Paavo Kortekangas kertoo, että tuomiokapitulissa on käsitelty anomus, jossa pyydetään lupaa viettää ehtoollista kirkon ulkopuolella Iivantiirassa omilla juhlilla, johon oli annettu myöntävä vastaus. Asessori Matti Sihvonen kertoo nuorena pappina ollessaan tehneen ”yhtä paljon virheitä kuin te olette täällä tehneet”.

Minä itse seuroissa mukana olleena uskon tämän liikkeen olleen hyvin tarpeellisen. Voin sanoa, että tuossa liikkeessä mukana olleet ovat tahtoneet tehdä totta uskostaan. Sitä täytyy aina arvostaa.

Kuitenkin hän lisää luterilaisen uskon korostavan, että:

*Me olemme kaikki ihmisiä, jotka teemme erehdyksiä ja syntiä, mutta uskonvanhurskauteen kuuluu myös, että saamme kaiken anteeksi. Olemme velvolliset myös pyytämään toisiltamme anteeksi. Olen vakuuttunut että tämä liike on tehnyt näillä seuduilla paljon hyvää ja arvokasta ja luonut hyvää pohjaa, josta on hyvä kasvaa seurakunnan jäsenenä. – Mitä maallikkopuhujien koulutukseen tulee, jättäisin tämän kysymyksen järjestämisen lääninrovastin viisaan harkinnan varaan.*⁴³¹

⁴²⁵ Tampio 2005, 28.

⁴²⁶ Tampio 2005, 35.

⁴²⁷ Bucht 1970, 75.

⁴²⁸ Janhunen 1929, 86–87.

⁴²⁹ Härkönen 1945, 25.

⁴³⁰ Tampio 2005, 28.

⁴³¹ Tampio 2005, 27–28.

1970-luvulla papiston ja liikkeen jäsenten välinen kuohunta on selvästi tasaantunut. Papiston kommentit viestivät erityisen sovitteliasta asenteesta. Vuoropuhelu on molemmin puolin todella kohteliasta. Aika on ollut kypsä sovitteliavalle vuoropuhelulle, yli kaksikymmentä vuotta herätysvuosien jälkeen. Olisi mielenkiintoista tietää, mitkä ovat syyt sovitteliavan keskustelun takana ja mistä sovitteliavan tarve on lähtenyt liikkeelle. Herää kysymys onko Kainuun hengellisen herätyksen vanhoilla jäsenillä ollut Kuhmon seurakunnassa paljonkin valtaa, kun papisto on ottanut näin myönnytteliavan kannan, vai onko kyseessä ollut arkisemmin halu tehdä rakentava sovinto menneistä ajoista.

LOPPULAUSE

Tutkimukseni liittyy osaksi härkösläisiin liittyvän suullisen muistelukerronnan jatkumoa, vaikkakin haastatteluaineiston tarkoitus on ollut lähinnä tukea kokonaiskuvaa härkösläisyydestä. Härkösläisyys on muiden herätysliikkeiden tavoin mahdollista nähdä sosiaalisena protestina kirkkoa ja yhteiskuntaa vastaan. Aikansa herätysliikkeiden tapaan Härkönen vastustaa uskonnollista yhteiskuntakehitystä. Härkösen esittelemät lopun ajan merkit peilaavat 1940-luvun kulttuurisia muutoksia. Myös Härkösen syntikäsite heijastelee aikansa modernisaatiokehitystä, hänen protestinsa kohdistuu maallistuvaa yhteiskuntaa vastaan. 1900-luvun herätysliikkeistä härkösläisyys on erityinen maallikkojohtoisuutensa vuoksi. Härkönen on ollut myös poikkeuksellisesti mies naisvaltaisten horrossaarnaajien joukossa.

Härkösen pääteos sisältää mielenkiintoista ja värikästä kuvakieltä, sekä erikoista erämaestetiikkaa. Janhusen ja Härkösen teoksia vertaillen olisi mahdollista löytää vastaus kysymykseen: muuttuivatko Adam Härkösen kuvakieli ja hänen opilliset painotuksensa sen jälkeen kun liike maantieteellisesti sijoittui juuri Kainuuseen ja erityisesti syrjäkylille?

Härkösen oppi maailmanlopun ajoista noudattaa pitkälti ilmestyskirjan kuvausta. Yhteisiä uskonnollisia näkemyksiä Härkönen jakaa erityisesti N.L. von Zinzendorfin kanssa. Härkösläinen liike oli toki erityinen, muttei niinkään poikkeuksellinen, kun katsomme 1900-luvun suomalaista aatehistoriaa. Niin unissasaarnaamista, kuin apokalyptistä ennustamistakin on esiintynyt useissa liikkeissä ja useilla paikkakunnilla. Härkönen on viitannut ennustuksiensa olevan yhteneväisiä suosittua ja paljon luetun horrossaarnaajan Helena Konttisen kanssa. Huomattavaa on, ettei Härkösen oppi tule tyhjästä, vaan Härkösen ennustukset noudattelevat pitkälti Ilmestyskirjassa esitettyjä ennustuksia. Maailmanlopun ennustukset vetivät puoleensa kiinnostuneet ulkopuoliset. Oman lisänsä härkösläisyyden historiaan toivatkin moninaiset juorut, joita julkaisivat niin lehdistö kuin teologitkin. Sekä Härkönen että Poutanen ennustivat maailmanloppua: Härkönen vuodelle 1949 ja Poutanen vuoden 1954 tienoille.

Aiempi tutkimus on ollut pääasiassa teologista ja liikkeen oppeja on verrattu kirkon ”oikeaan”oppiin. Milloin härkösläiset ovat ”langenneet epäraitteeseen subjektiivisuuteen”, milloin heidän uskonnolliset käsityksensä on jaettu ”terveisiin ja epäterveisiin”. Kun tutkijat ovat olleet pappeja, jotka ovat selittäneet härkösläisyyden suosion kansan yksinkertaisuudella, on tutkimuksen kohdetta tarkasteltu alentavaan sävyyn. Härkönen itse

korosti yksinkertaista lapsen uskoa. Kun papit soimasivat härkösläisiä heidän yksinkertaisuudestaan, oli yksinkertaisuus uskossa Härköseläälle hyve. Papisto ja härkösläiset joutuivat vastakkain monissa kysymyksissä. Härkösläiset ja heidän lapsensa ovat suhtautuneet tutkijoiden haastattelupyyntöihin epäillen. Tekemäni aatehistoriallinen tutkimus mahdollistaa liikkeeseen kuuluneiden omien merkityksenantojen ja kokemusten huomioimisen.

Herätyksiä oli tapahtunut Kainuussa jo ennen sotia Härkösestä riippumatta. Sota-aikoina seuroja pidettiin spontaanisti, mikä osoittaa, että seuratoiminnalle ja yhteiselle uskonilmaukselle oli olemassa tarve. Sotien jälkeen asevelipapit toivat kirkkoon ihanteen palvelevasta, entistä avoimemmasta kansankirkosta. Ihanne joutui välittömästi törmäyskurssille kirkon sisällä voimistuneen herätyskristillisyyden sisäistämisen maailmaan suuntautumista vastustaneen ihanteen kanssa. Kirkonmiehiä kritisoivat piikit lensivät myös muualla kuin Kainuussa. Valtataistelua käytiin kirkon piirissä, ja mahdollisesti myös kylätasolla, herätysliikkeen jäsenten ja ulkopuolisten kohdatessa. Hannulle se tarkoitti vanhempiansa uskon jatkuvaa piilottelemista, jolla oli pitkäkestoisia seurauksia. Liikkeeseen kuuluneiden ja sen vaikutuspiirissä olleiden kokemuksissa riittäisi tutkittavaa. Mielenkiintoinen ja vähän tutkittu tutkimusaihe olisi myös horrossaarnaajien omien kokemusten tai motiivien tutkiminen. Mitkä ovat ne tapahtumat ja syyt, jotka saavat yksilön ryhtymään saarnaajaksi?

Teemahaastattelu-muoto on täydentänyt tutkimukseni perimmäistä pyrkimystä ymmärtää ihmisten kokemusta härkösläisyydestä Kainuussa. Haastateltavien keskenään päinvastaiset kokemukset yllättivät. Tiinan suhde liikkeeseen on hyvin myönteinen, hän on kulkenut Härkösen seuroissa täysin vapaa- ja omaehtoisesti. Hänen positiivinen tulkintansa menneistä ajoista eroaa Hannun kielteisistä kokemuksista. Molempien haastateltavien muistot ovat värittyneet heidän kokemustensa kautta ja kerronta on kaikkea muuta kuin neutraalia. Toisaalta täysin neutraalia kertojaa voi olla vaikeaa, miltei mahdotonta löytää, etenkin kun kyseessä on hurmoksellinen herätysliike. Se, onko Härköstä pidetty ”Jumalan äänenkantajana” jää selvittämättä. Aiemmassa tutkimuksessa härkösläiset on esitetty yhtenäisenä saarnamiehiä seuranneena maailmanlopun odottajien ryhmänä. Tämä papiston tulkinta on levinnyt Kainuussa ja lehdistön välittämänä. Kuitenkin liikkeen jäsenet ovat tutkimuksissa tiukasti halunneet korostaa olleensa Jumalan asialla, ei puhujien. Poutasen ennustuksia on epäilty. Maailmanlopun merkitystä on vähätelty. Saarnaajien ennustukset jätettiin ainakin toisinaan omaan arvoonsa ja Raamattua tutkittiin ja tulkittiin itse.

Maailmanloppua ei kiistetty, mutta ainakaan laajamittaista odotusmentaliteettia ei tähän asti tehtyjen haastattelujen perusteella ole esiintynyt. Ristiriita saarnamiesten tarkkojen ennustuksien kanssa on olemassa, ei kuitenkaan ole mahdollista vähätellä haastateltavien kokemusta väittämällä, että maailmanloppua olisi yhdessä odotettu. Ristiriidan ratkaisemiseksi olisi haastatteluja tehtävä paljon enemmän. Liikkeellä ei vaikuttaisi olleen tiukkaa yhtenäistä oppia ja vaikuttaisi siltä, että siihen on kuuluttu melko löyhin sidoksin.

Onni Poutanen toi oman persoonallisen mausteensa liikkeeseen ja oli merkittävä tekijä lujittaessaan Härkösen auktoriteetti-asemaa. Vaikka Poutasta kritisoitiin paljon, hän sai ihmiset kääntymään. Jo kertomus hänen uskoontulostaan Härkösen näyn kautta hälvensi ihmisten epäilyjä Härkösen kykyihin aitona horrossaarnaajana. Saarnaajat olivat Jumalan lähettäminä julistamassa Jumalan sanaa juuri Kainuussa ja he saivat osakseen valtavan määrän luottamusta, kun ihmiset tunnustivat heille syntejään. Härkösen on vihjattu myös käyttäneet tätä valtaa väärin, mikä ei olisi lainkaan poikkeuksellista herätysliikkeiden historiassa. Härkönen ja Poutanen päätyivät lopulta jakamaan liikkeeseen kuuluneita. Toiset määriteltiin ulkopuolisten toimesta poutaslaisiksi, toiset härkösläisiksi. Näiden nimitysten mahdollistamissa rajoissa ne olivat siinä mielessä perusteltuja, että Suomussalmella Poutanen oli herätysvuosien jälkeen lopulta Härköstä tunnetumpi mies, kuten käy ilmi Hannun haastattelusta. Poutasen uskonnollisia näkemyksiä ei ole tutkittu. Jos ihmiset eivät ole kokeneet olleensa kumpiakaan, poutaslaisia tai härkösläisiä, voi tämän jaon keinotekoinen maalaaminen olla turhaa. Problemaattinen kysymys on, missä tilanteessa, ja minkä ajankohdan tapahtumien yhteydessä nimityksiä pitäisi tai kannattaisi käyttää. Ratkaisematta jää onko kysymyksessä kaksi erilaista liikettä ja kuinka yhtenäisiä nämä liikkeet ovat olleet.

Härkösen mukaan oikeat uskovat tulevat näkemään maailmanlopun ennusmerkit, eikä loppu tule heille yllätyksenä. He saavat valita seuraavatko he Jumalaa ihanaan onnen maahan, taivaaseen. Lopun aikojen edellä on kestettävä vainoja ja koettelemuksia. Härkönen itse näki jo näitä ennusmerkkejä, tulevia sotia ja veritekoja. Papit ja muut uskovat maallistuvat. Suomessakin elävät merkittävät henkilöt rakensivat hänen mukaansa par'aikaa kuvia pedolle. Härkönen ei paljasta nimiä. On epäilty Härkösen tarkoittaneen näillä henkilöillä Suomessa vuosina 1944–1947 toiminutta Liittoutuneiden valvontakomissiota. Antikristuksen valmistusaika oli käsillä ja Antikristuksella Härkösen on epäilty tarkoittaneen Staliniä. Antikristuksen aikaa eletään hänen mukaansa vuosina 1948–1951. Lopun ajan merkkejä ja tapahtumia luetellessaan Härkönen nojaa vahvasti ilmestyskirjaan, sekä

Danielin kirjaan. Vain juoppous, maallisen lain rikkominen, sekä tarkasti Suomeen ja Neuvostoliittoon liitetyt ennusteet ovat hänen omia lisäyksiään.

Moittimalla erilaisia uskonuuntia Härkönen halusi erottaa liikkeensä lahkoista. Härkösläiset halusivat pysyä kirkon sisällä, eivätkä nähneet itseään kirkon piiristä erillisenä joukkona. Kuitenkin Härkönen toi esille omia henkilökohtaisia syntikäsitteisiään, jotka vaikuttavat olleen miehen omia lisäyksiä Raamatun jakeisiin tai kirkon oppeihin. Härkönen pyrki valmistamaan seuraväkeä, jotta he olisivat valmiina lopun aikojen edellä. Hän neuvoi olemaan kärsivällisiä ja kestämään vaivaa. Hän korosti Uudesta Testamentista anteeksiantavuutta, iloa ja henkilökohtaista uskoa. Toisaalta Härkönen varoitti modernin ajan paheista, joihin laskettiin elokuvateatterien, tanssien, kirjallisuuden ja oppineisuuden lisäksi myös urheilu. Moderneissa harrastuksissa Härkönen näki synnin merkit. Erilaisten uhkien nähtiin tulevan Raamatun tilalle. Kehityksen suunta ei miellyttänyt hurmoksellisia saarnamiehiä, jotka halusivat säilyttää maailman ennallaan suunnaten katseensa modernisoituvan tulevaisuuden sijaan taivaan iloihin.

LÄHTEET

I Painamattomat lähteet

Forsius, Arno. Kuppatauti terveydenhuollon ongelmana Suomessa. www.saunalahti.fi/arnoldus/kuppaend.html. (Digitoitu 1999). Vähäisiä muokkauksia 2005. Luettu 06.06.2013.

Kuhmon seurakunta. Iivantiiran seurakuntakoti. www.kuhmonseurakunta.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=55&Itemid=101. Luettu 31.10.2013.

Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. KvaliMOTV, Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristö. Teemahaastattelu.

www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html. Luettu 15.10.2013.

Onni Poutanen 1977–1978, Voittajia, Perintö-osa/Poutasen jäähyväispuhe, C-kaseteille nauhoitetut saarnat.

Kartano Alma 1885–1953, saarnaaja, uskonnollisen liikkeen johtaja. Suomen kirjallisuuden seura, Biografiakeskus. www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5682/. Luettu 31.1.2012.

II Painetut lähteet

1 Lähdekirjallisuus

Härkönen, Adam 1945: *Matkaopas Jeesuksen seuraajille viimeisellä ahdingon ajalla*. Sanomalehti Kokkolan Kirjapaino, Mikkeli.

Janhunen, Aleks 1929: Aleks Janhunen. *Adam Härkösen horrossaarnoja*. Kokoilijan kustannuksella, Mikkeli.

Pinomaa, Lennart 1986: *Aikamme profeetta Helena Konttinen: Elämä ja sanoma*. Toim. Lennart Pinomaa, Parikanniemen orpokotiyhdistys. Mikkelin painos Oy, Ristiina.

Pyhä Raamattu *Vanha testamentti*. Vuonna 1933 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. WSOY, Helsinki.

Sarlin, K.K. 1961: *Eräs meidän ajan profeetta: Helena Konttisen elämä, toiminta ja julistus*. Ensimmäinen painos 1916. Suomen Lähetykseura, 9. uud. p.. Helsinki.

2 Sanoma- ja aikakauslehdistö

Jauhiainen, Pentti 1969: ” ”Menetin saarnamatkoilla kolme vanhaa miljoonaa!” Onni Poutasen puheenvuoro.” *Hymy* 3/1969.

Riepula-Vähäaho, Soili 1998: ”Härkösläisyys vuosisadan ainoa maallikkojohtoinen kansanherätys”. *Kainuun Sanomat* 26.4.1998.

Tapio, 22.10.1864.

Varjo, Veikko 1968: ”Taivaan valtakunnan kasöörit”. *Hymy* 11/1968.

Yli-Lonttinen, Tuija 2013: ”Partisaanien jäljillä”, *Kainuun Sanomat*, Sunnuntai-liite, 6.10.2013.

III Haastattelut

Pseudonyymi Hannu. Oulu 9.5.2013. Haastattelija Liisa Louhela.

Pseudonyymi Tiina. Hyrynsalmi 6.3.2012, 29.4.2012, 14.5.2012, 11.7.2012. Haastattelija Liisa Louhela

IV Sanakirjat ja hakuteokset

1 Sähköinen sanasto

Pietismi. Suomen ev. lut. kirkon tiedotuskeskus Aamenesta öylättiin. www.evl2.fi/sanasto/index.php/Pietismi. Luettu 6.6.2013.

Sielunhoito. Suomen ev. lut. kirkon tiedotuskeskus Aamenesta öylättiin. www.evl2.fi/sanasto/index.php/Sielunhoito Luettu 6.1.2014.

Pastoraalitutkinto. Suomen ev. lut. kirkon Keskushallinto. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content48048A> Luettu 2.2.2013.

2 Painettu sanasto

Saarisalo, Aapeli 1965: *Raamatun sanakirja*. WSOY Helsinki.

V Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Tarja & Leimumäki, Anna 2011: ”Kokemus ja kerronnallisuus – kaksi luentaa”. *Haastattelun analyysi*. Toimitus Ruusuvoori J., Nikander P., Hyvärinen M., s. 119–152. Vastapaino, Tampere.

Boyer, Paul 1998: *Fallout: A Historian Reflects on America's Half-Century Encounter With Nuclear Weapons*. Ohio State University Press, Columbus.

Bucht, Per-Erik 1970: *Kristilliset eksklusiiviset liikkeet herännäishenkeissä Hyrynsalmen seurakunnassa 1890–1955*. Kirkkohistorian laudaturtutkielma. Helsingin yliopisto, Kirkkohistorian laitos.

Dunderfelt, Tony & Mäkisalo, Martti 1999: *Apokalypsis: maailmanlopun pelot ja uuden maailman unelmat*. Dialogia Oy, Söderkulla.

Cohn, Norman 1993: *The pursuit of the millennium: revolutionary millenarians and mystical anarchists of the Middle ages*. Oxford University Press, New York.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003: *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1998. 6. painos. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä, 2003.

Eliade, Mircea 1993: *Ikuisen paluun myytti: kosmos ja historia*. Kääntänyt Laitila, Teuvo. Alkuperäisteos: *Le Mythe de l'éternel retour: archétypes et répétition*, 1949. Lokikirjat, Helsinki.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä.”. *Muistitietotutkimus*. Toimitus Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Heino, Harri 1984: *Mihin suomi uskoo, uskonnolliset ja maailmankatsomukselliset liikkeet*. WSOY, Helsinki.

Huurre, Matti 1992: ” ”Koulutuksella ylemmäksi yhteisössä”. *Avioliitto, syntyneisyys, kuolleisuus ja luonnollinen väestönlisäys tai -vähennys 1786–1990*. *Leipä luonnosta, Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta*, s. 312–327. Matti Huurre & Oiva Turpeinen, Liite 6.3: s. 480–481. Otava, Helsinki.

Hyrkkänen, Markku 2002, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.

Honkala, Tiiu 2004, *Oulun profeetta Laila Heinonen ja ns. heinoslaisuuden synnyttämä keskustelu kirkon piirissä 1960-luvulla*. Pro gradu -työ, Oulun Yliopisto.

Ketola, Kimmo 2001: ”Uudet uskonnolliset liikkeet: katsaus käsitteisiin, luokituksiin, teorioihin ja tilastoihin”. *Vanhat jumalat – uudet tulkinnat: näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa.*, s. 10–38. Toimitus René Gothóni, Helena Helve, Kimmo Ketola, Heikki Pesonen, Ilkka Pyysiäinen, Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom, Jussi Niemelä. Helsingin yliopiston Uskontotieteen laitos. Limes Ry, Helsinki.

Kuula, Kari 2010: *Pabolaisen Biografia. Paban olemus, historia ja tulevaisuus*. Kirjapaja, Helsinki.

Lauerma, Hannu 2007: *Usko, toivo ja huijaus – Robkaisusta johdattelun kautta psykoterroriin*. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki.

Metsämuuronen, Jari 2005: *Kokeellisen tutkimuksen perusteet ihmistieteissä*. International Methelp, Helsinki.

Moilanen, Olavi 1987: *Elämän puhuteltavana, tutkimus abdistuksen käsitteistä herännäisyyden alkuvaiheissa ja tämän vuosisadan Kainuussa*. Paltamon kirjapaino. Paltamo.

Murtorinne, Eino 1995: *Suomen kirkon historia sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY, Helsinki.

O’Leary, Stephen D. 1994: *Arguing the Apocalypse: A Theory of Millennial Rhetoric*. Oxford university press, New York.

Pursiainen, Ilpo 1999: ”Paapelin portto ja paparazit – Korpelalaisuus ja sen kieltäminen.”. *Tunturista tupaan, Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, Osa 2*, s. 74–87. Toimitus Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola, Mervi Autti. Kustannus-Puntsi. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki.

- Pursiainen, Ilpo 2001: ”EK-ValPo 1 ja ”uskonnon varjolla keinottelijat”, Kristillisperiset liikkeet. Korpelalaisuus Etsivän Keskuspoliisin silmin 1999.”. *Vanhat Jumalat – uudet tulkinnat, Näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa*. s.66–87. Toimitus René Gothóni, Helena Helve, Kimmo Ketola, Heikki Pesonen, Ilkka Pyysiäinen, Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom, Jussi Niemelä. Helsingin yliopiston Uskontotieteen laitos. Limes Ry, Helsinki.
- Rissanen, Eetu 1959: *Kristillinen palvelu N.L. von Zinzendorfin teologiassa*. Suomen Lähetysseura Helsinki, Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino. Pieksämäki.
- Stein, Stephen J. 1998: “Volume 3, Apocalypticism in the Modern Period and the Contemporary Age.”, *The encyclopedia of apocalypticism*. Toimitus Stephen J. Stein, Bernard McGinn, John J. Collins, The Continuum Publishing Company, New York.
- Sulkunen, Irma 1999: *Läisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tampio, Tiina 2005: *Härkösläisyys kumbolaisten muistoissa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun Yliopisto 2005.
- Teinonen, Seppo A. 1965: *Nykyajan labkot: uusia uskonnollisia liikkeitä ja yhteisöjä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Turpeinen, Oiva 1988: ”Seurakunnallinen ja uskonnollinen elämä”. *Hyrynsalmen historia*, s. 570–607. Matti Huurre, Jorma keränen, Oiva Turpeinen, Gummerus, Helsinki.
- Urpilainen, Erkki 2000: *Valvokaa! Sillä taivas ja maa katoavat: Lopunajan odotus – osa länsimaista maailmankuvaa*. Kaltio 1/2000.
- Vaahtoniemi, Heikki 1958: *Pürteitä Kainuussa 1930–1940 vaikuttaneesta herätysliikkeestä*. Pastoraalitutkinto Kuopion hiippakunnalle.
- Vaahtoniemi, Heikki 2007: *Rajatapauksia – Papin tarinoita itärajalla*. Kustannusosuuskunta Länsirannikko, Kirjapaino Antti Välikangas Oy. Kokkola.
- Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia – Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otavan Kirjapaino Oy, Helsinki.
- Voipio, Aarni 1922: *Unissasaarnaaminen uskonnollisena ilmiönä*. Gummerus, Helsinki.
- Voipio, Aarni 1927: *Profeettoja ja valheprofeettoja*. WSOY, Porvoo.

Wessinger, Catherine 2011: *The Handbook of millenianism, Millenianism in Cross-Cultural Perspective*. Oxford university press, New York.

Wilmi, Jorma 2003: *Kuhmon Historia*. Kustantanut Kuhmon kaupunki. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu 2003.

Wood, Gordon S. 1979: "Intellectual History and the Social Sciences". *New Directions in American Intellectual History*. Toimitus John Higham, Paul Conkin. The Johns Hopkins University, Baltimore.